

T.C
ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYETLERDE İCMAL VE TAFSİL MESELESİ

Metin YILDIZ

Danışman
Doç. Dr. Naif YAŞAR

ADYAMAN-2020

BEYAN

Yüksek Lisan Tezi olarak sunduğum “Ayetlerde İcmal ve Tafsil Meselesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27.07.2020

METİN YILDIZ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Ayetlerde İcmal ve Tafsil Meselesi

Metin YILDIZ

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tefsir Anabilim Dalı

Haziran, 2020

İnsanlar için bir hidayet rehberi ve müjdecisi olarak gönderilen Kur'an, içerik itibariyle kendisinde birçok hüküm barındırır. Bu hükümler, belli bir metin üslubu içerisinde tematik ve kronolojik olarak değil de karmaşık bir vaziyette ele alınmıştır. Bununla birlikte Kur'an'ın, hükümlerini açıklama konusunda farklı üsluplar kullandığı hakikat götürmez bir gerçektir. İcaz ve itnab, mücmel ve mübeyyen, mutlak ve mukayyed, tamim ve tahsis, hükümlerin açıklanma üslupları arasında zikredilmektedir.

Kur'an'daki hükümlere baktığımızda bazı hükümlerin tafsilatlı bir şekilde açıklandığı bazı hükümlerin ise tafsilatlandırılmayıp kısa ve öz bir şekilde, ana ilkeler zikredilmek suretiyle genel ifade kalıplarına ve prensiplere yer verildiğini görmekteyiz. Ayetler arasında icmal ve tafsil olarak niteleyebileceğimiz bu üslup Kur'an'ın sıkça başvurduğu bir hüküm açıklama metodudur. Kısa ve öz bir şekilde açıklanan hükümlerin tafsilatlarını Hz. Peygamber'in sünnetinde görmekteyiz. Çünkü Hz. Peygamber'in sünneti, Kur'an'da mücmel olarak yer alan hükümlerin amel konusunda mahiyetlerini, bu hükümlerin sebeplerini, şartlarını veya hükümlerin uygulanmasındaki engelleri açıklamaktadır. Üzerinde ısrarla durmamız gereken bir gerçek vardır ki o da Hz. Peygamber'in gönderiliş gayelerinden birisinin Kur'an vahyini insanlara açıklamak olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Hüküm, İcmal, Tafsil, İtikat, Ahkam, Hz. Peygamber.

ABSTRACT

Master Dissertation

The Brief and Detailed Quranic Versing Style

Metin YILDIZ

University of Adiyaman

Institute of Social Sciences

The Basic Islamic Sciences Section

The Department of Exegesis of The Qur'an

June, 2020

The Qur'an, which is sent as a guide and glad tidings bearer for the human beings, includes many different rules related to the personal and social life. These rules are not set in a thematic and chronological text style but dealt with in a complex mode. However, it is an indisputable fact that the Qur'an, uses different ways to explain its rules. The brief and the detailed statements, figurative and metaphorical phrases, general and restricted expressions are mentioned among the explanation styles of the commandments.

When we examine the rules of the Qur'an we can notice that certain commandments are not explained in a detailed manner but in a short and concise way and also we see that general phrases and principles are included just by mentioning the main points. This style which can be described as "the brief and detailed Quranic versing style", is a method of explanation which is frequently within the Qur'anic text. We can trace the detailed explanations of the summed up commandments in the sunnah of the Prophet (pbuh). Because the sunnah of the Prophet (pbuh) explains the nature, reasons, conditions or obstacles of the outlined commandments of the Qur'an. There is an important point which we need to highlight that the Prophet (pbuh) has been sent to the human beings in order to explain to them the revelation of the Qur'an.

Keywords: Exegesis, Qur'an, Commandment, Brief explanations, Detailed explanations, Creed, The Prophet.

ÖN SÖZ

Bizleri yoktan var eden ve varlığından haberdar kılan, canlı ve cansız bütün varlıkların yegane rabbi olan Allah'a sonsuz hamdolsun. Allah'ın elçisi ve peygamberlik zincirinin son halkası Hz. Muhammed'e, ailesine ve ashabına ise selam olsun.

Kur'an, insanlar için bir hidayet rehberi olarak gönderilmiştir. Yine Kur'an, kendisine inananları karanlıklardan aydınlığa çıkartacağını ve dünya-ahiret mutluluklarını temin edeceğini vaat etmiştir. Böyle bir rehberin, okunup anlaşılması, üzerinde düşünülmesi, muhataplarının emir ve yasaklarına göre yaşamlarını tanzim etmelerinin gerekliliği yine rehberin sahibi tarafından istenmiştir. Bu gerekliliğin bilincini taşıyan muhataplar geçmişten günümüze, Kur'an'ı daha iyi anlayabilme çabası içerisine girmişler ve nihayetinde sayısı binlerce cildi bulan nice kıymetli eserler kaleme almışlardır. Bununla birlikte ayetlerden kastedilenin ne olduğunu anlamak amacıyla Kur'an'ı yorumlama ameliyesi de başlatılıp geliştirilmiştir. Gerek Kur'an'ın tümünü gerekse belirli konularını ele alan müstakil tefsir eserleri de yazılmıştır.

Kur'an, kendisine muhatap aldığı insanın hayatı ile ilgili tüm yönlerine az veya çok değinmiştir. İlahi kaynaklı bir hitap ve metin olarak niteleyebileceğimiz Kur'an'da yer alan konular çok çeşitlilik arz etmektedir. Bu konulara da bütün bir Kur'an içerisinde dağınık vaziyette ve ayrı ayrı pasajlarda yer verilmiştir.

A'raf suresinin 52. ayetinde belirtildiği üzere Allah, kitabını kullarına kendi katından bir ilim ve belli bir ölçüyle tafsilatlandırarak indirdiğini ifade etmektedir. Bu ilim ve ölçünün bir bölümünü teşkil ettiğini düşündüğümüz *icmal ve tafsil* üslubunun mahiyetini ortaya koymak amacıyla bu çalışmayı hazırlamayı gerekli gördük. Zira Kur'an'da bazı hükümlere dair tafsilatlı açıklamalara yer verilirken bazı hükümlere dair ise genel ifade, kısa, öz ve ana hatlarını içeren ifade kalıplarına ve genel prensipler içeren ana ilkelere yer verilmiştir. Kur'an'da bazı konular hakkında ayrıntıya girilmiş, bazı konular hakkında ise ana ilkeler zikredilmiştir. Bu tür meselelerin tafsilatı Kur'an'ın açıklayıcısı konumunda olan Hz. Peygamber'in sünnetinde açıklığa kavuşturulmuştur.

Ayetlerde icmal ve tafsil, Kur'an'ın hükümlerini açıklama üsluplarından biridir. Biz de bu tezimizde icmal ve tafsilin mahiyetini, tespit ettiğimiz birçok itikat ve ahkam ayeti çerçevesinde ele aldık.

Çalışmamız yöntem ve kaynakları açısından bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. Çalışmamızın giriş kısmında tefsir usulüne dair yazılmış kaynaklardan ve klasik sözlüklerden istifade edilerek konunun tanıtımı yapıp çalışmanın önemine yer verilmeye çalışıldı. Bununla birlikte konumuzla ilgili olarak yapılmış önceki çalışmaların içeriklerine değinilerek çalışmalar arasında mukayeseler yapıldı. Girişte son olarak konumuzun kavramlarına yer verip çalışmamız hakkında kavramsal bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde Kur'an'da yer alan itikat ve ahkam yani ibadat, muamelat ve ukubat'a dair ayetlerden mücmelliği tafsil edilen konular ele alındı. Hem konunun tanıtımını yaparken hem de ahkam ayetlerinin tafsilatını araştırırken kaynak olarak fıkıh usulüne dair yazılmış klasik ve modern eserlerden ve ahkam tefsirlerinden azami ölçüde istifade edilmeye çalışıldı. Bununla birlikte klasik tefsir eserlerimizden örnekler sunarak konunun tafsilat yelpazesi geniş tutulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde de itikat ve ahkama dair ayetlerden mücmelliği Kur'an'da tafsil edilmeyip sadece emir ve işaretle yetinilen, genel prensipler içeren ve tafsilatı Hz. Peygamber'in sünnetinde açıklığa kavuşturulan konular ele alınmaya çalışıldı.

Sonuç bölümünde ise çalışmayla ilgili olarak genel bir değerlendirme yapıp ulaşılan hususlar ve tespitler zikredilerek çalışma sonlandırıldı.

Tezimi hazırlama sürecinde değerli zamanını benden esirgemeyen, tespit, eleştiri, görüş ve önerileri ile çalışma sürecimi aydınlatan danışman hocam Doç. Dr. Naif YAŞAR'a teşekkür ederim. Ayrıca bugünlere gelmemde bende emeği olan başta ailem olmak üzere lisans ve lisansüstü eğitimim boyunca kendilerinden ders aldığım hocalarıma da ayrı ayrı teşekkür ederim.

Adıyaman, Haziran, 2020

Metin Yıldız

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI

Klasik tefsir eserlerimizin mukaddimelerinde ve tefsir usulüne dair yazılan eserlerde yer alan Kur'an ilimlerinden birisi de mücmel-mübeyyen ilmidir. Ulemamız eserlerinde bu konuya gerek müstakil başlıklar halinde gerekse belli bölümler halinde yer vererek meselenin önemine dikkat çekmişlerdir. Kur'an'ın hükümlerinin açıklanma üsluplarından biri olarak ele aldığımız icmal ve tafsil de mücmel-mübeyyen ilmiyle yakından ilgilidir. Zira Kur'an'da bütün konular hakkında ayrıntıya girilmemiştir. Aksine bazı konular hakkında kısa ve öz bilgiler verilmiş, detaylar yerine genel prensipler içeren ana ilkelerle yetinilmiştir.

Bu araştırmamızı A'raf suresinin 52. ayetinde yer alan Allah'ın, kitabını kullarına kendi katından bir ilim ve belli bir ölçüyle tafsilatlandırarak indirmesi ifadesi çerçevesinde hazırlamaya çalıştık. Zira Kur'an'ın hükümlerinin açıklanma üslubu var ise bunun ortaya konulması gerekmektedir. Yani Kur'an'da mücmel bir konu var ise ya Kur'an'da ya da Hz. Peygamber'in sünnetinde bu mücmellik tafsil edilmiş olmalıdır. Yaptığımız çalışma ve araştırmalarda da gördük ki Kur'an bütün konular hakkında bizlere tafsilatlı bilgiler sunmamaktadır. Kur'an'da hangi hükümlerin tafsilatlandırıldığı hangi hükümlerin de ana ilkeler ve genel prensipler içeren mahiyette yer aldığını tespit etmek önem arz etmektedir. Kur'an ayetleri birbirinden bağımsız değildir. Aksine hükümlerin nazil oluşuna ve Kur'an'da yer alış şekillerine baktığımızda aslında bir anlamda bütünlük olduğunu görürüz. Ayrıca Kur'an'ın hükümlerini açıklama üslubunun mahiyetinin tefsir usulü ve klasik tefsir eserleri bağlamında ortaya konulması, üzerinde durulması gereken bir konudur. Bundan dolayı biz de ilgili konuya dikkat çekmek istedik.

Araştırmamızın en önemli amacı, Kur'an'ın hükümlerini açıklama üslubu olarak ayetler arası icmal ve tafsilin mahiyetini ortaya koymaktır. Ayrıca Kur'an'da tafsilata girilmeyerek hakkında kısa ve öz açıklamalar yapıp ana ilkeler ve genel prensipler zikredilerek yer alan mücmel konuların tafsilatında Hz. Peygamber'in ve sünnetinin önemini gözler önüne sermektir. Zira Hz. Peygamber'in gönderiliş gayelerinden birisi de kendisine vahyedilen Kur'an'ı insanlara tebliğ ve tebyin etmek yani ilahi vahyin mesajlarını ve buyruklarını insanlara ulaştırıp aynı zamanda onları açıklamaktır. Bunu yaparken de icmal ve tafsile dair içerisinde birçok örnek barındıran itikat ve ahkam

ayetlerini ele alarak konumuzu bu şekilde sınırladık. Bu çalışmamızda Kur'an'ın hükümlere dair bu üslubunu ortaya koyarak Kur'an ve tefsir alanında araştırma yapanlara bahsi geçen hükümlere dair bir yaklaşımı ve özelde hükümlerin genelde ise Kur'an'ın doğru anlaşılmasına usul anlamında katkı sunmayı hedefledik. Çünkü mücmel olan konuların hangi ayetlerde tafsil edildiğinin ortaya konulması, şer'i ve fihhi hükümlerin elde edilmesinde önemli bir esas olduğunu düşünmekteyiz.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM MÜCMELİN TAFSİL EDİLDİĞİ AYET VE KONULAR

1.1. AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ KONULARDA İCMAL VE TAFSİL.....	19
1.1.1. Evlenilmesi Helal Olan Kişilere Dair Hükümler.....	19
1.1.2. Evlenilmesi Haram Olan Kişilere Dair Hükümler.....	20
1.1.3. Boşa(n)ma / Talak Konusuna Dair Hükümler.....	23
1.1.4. Nüşuz Halindeki Kadın ve Erkeğin Durumuna Dair Hükümler.....	27
1.1.5. Yetimler ve Malları ile İlgili Hükümler.....	28
1.2. HELAL VE HARAMLARDA İCMAL VE TAFSİL.....	30
1.2.1. Allah'ın Helal ve Haram Kıldığı Yiyecek ve İçecekler.....	30
1.2.2. Kadınların Zinetini Teşhir Edebileceği Kimseler.....	33
1.2.3. Yemek Yemenin Mübah Olduğu Evler ve Evlere Giriş Adabı.....	34
1.2.4. İnanç, Amel ve Ahlak Konularına Dair Hükümler.....	36
1.2.4.1. İnanç Konularına Dair Hükümler.....	36
1.2.4.2. Amel Konularına Dair Hükümler.....	38
1.2.4.3. Ahlak Konularına Dair Hükümler.....	42
1.3. MİRAS HUKUKU'NA DAİR HÜKÜMLERDE İCMAL VE TAFSİL....	43
1.4. CEZA HUKUKU VE HADLER'DE İCMAL VE TAFSİL.....	46
1.4.1. Bilerek Adam Öldürme ve Cezası.....	47
1.4.2. Zina ve Cezası.....	48
1.4.3. Hırsızlık ve Cezası.....	50
1.4.4. Allah ve Resulüne Karşı Savaş Açanlar ve Cezası.....	50
1.4.5. Suçlar ve Kefaretleri.....	51

1.4.5.1.	Yanlışlıkla Adam Öldürme ve Kefareti.....	51
1.4.5.2.	Yemin ve Kefareti.....	52
1.4.5.3.	Zihar Meselesi ve Kefareti.....	53
1.4.5.4.	İhramlı Durumda Avlanma ve Kefareti.....	54
1.5.	İTİKAT / İNANÇ ESASLARINDA İCMAL VE TAFSİL.....	55

İKİNCİ BÖLÜM MÜCMELİ TAFSİL EDİLMEYEN KONULAR

2.1.	İBADETLERDE İCMAL VE TAFSİL.....	71
2.1.1.	Abdest.....	72
2.1.2.	Namaz.....	73
2.1.3.	Oruç.....	74
2.1.4.	Hac.....	75
2.1.5.	Zekat.....	77
2.2.	DEVLETLER HUKUKU / SAVAŞ VE CİHAT İLE İLGİLİ HÜKÜMLERDE GENEL PRENSİPLER.....	78
2.3.	İTİKAT / İNANÇ ESASLARINDA ANA İLKELER.....	84
2.3.1.	Allah'a İman.....	85
2.3.2.	Meleklerle İman.....	87
2.3.3.	Peygamberlere İman.....	88
2.3.4.	Kitaplara İman.....	90
	SONUÇ.....	92
	KAYNAKÇA.....	98
	ÖZGEÇMİŞ.....	103

KISALTMALAR

- Bkz.** : Bakınız
Çev. : Çeviren
Ed. : Editör
Hz. : Hazreti
İFAV : İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi
nşr. : Neşreden
s. : Sayfa
Thk. : Tahkik Eden
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
trs. : Tarihsiz
vb. : ve benzeri

GİRİŞ

Kur'an, Allah tarafından Ruhu'l-Emin¹ adlı melek aracılığıyla mucizevi bir kelam olarak peygamberlerinin sonuncusu² Hz. Muhammed'e indirilmiş son kutsal kitaptır. İnsanlar için bir hidayet rehberi olarak gönderilen Kur'an, kendisine inananları karanlıklardan aydınlığa çıkartacağını ve dünya-ahiret mutluluklarını temin edeceğini vaat etmiştir. Böyle bir rehberin, okunup anlaşılması, üzerinde düşünülmesi, muhataplarının emir ve yasaklarına göre yaşamlarını tanzim etmelerinin gerekliliği yine rehberin sahibi tarafından beyan edilmiştir. Bu gerekliliğin bilincini taşıyan muhataplar geçmişten günümüze, Kur'an'ı daha iyi anlayabilme çabası içerisinde girmişler ve nihayetinde sayısı binlerce cildi bulan nice kıymetli eserler kaleme almışlardır. Dolayısıyla ayetlerden kastedilenin ne olduğunu anlamak amacıyla Kur'an'ı yorumlama ameliyesi başlatılıp geliştirilmiştir. Gerek Kur'an'ın tümünü gerekse belirli konularını ele alan müstakil tefsir eserleri de yazılmıştır.

Kur'an, içerisinde yer alan konular itibariyle çok çeşitlilik arz eden bir kitaptır.³ Çünkü Kur'an, kendisine muhatap aldığı insanı ve içerisinde yaşadığı hayatı etraflıca ve tüm yönleriyle ele alır. Kur'an'da yer alan bu konular, bir arada işlenmeyip tüm Kur'an'a dağıtılarak ele alınmıştır. Kur'an'ın konularının bu şekilde girift bir yapıda işlenmiş olması da gayet doğaldır. Çünkü vahiy, ilk muhataplarının bazen içerisinde buldukları durumlarına, bazen sordukları sorulara, bazen de Hz. Peygamber'le olan ilişkileri çerçevesinde zamana, mekana ve ihtiyaca göre şekillenmiştir.⁴ Bununla birlikte Kur'an'da inanç esasları, ahlaki prensipler, şer'i hükümler, kıssalar, kainatta Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren ayetler, davetler, nasihatler, ibretler, azarlamalar, korkutmalar, emir ve yasaklar, teşvikler ve sakındırmalar hem inananlara hem de inanmayanlara farklı hitap özellikleri ve değişik anlatım üsluplarıyla karmaşık ve girift bir şekilde ele alınmıştır.⁵

¹ Şuara: 26/193-195.

² Ahzab: 33/40.

³ Abdulhamit Birişik, Tefsir, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2011, XL, s. 281-290.

⁴ Birişik, Tefsir, s. 281-290.

⁵ Mehmet Suat Mertoğlu, Üslubü'l-Kur'an, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2012, XLII, s. 382.

Hemen ifade etmek gerekir ki Kur'an'ın kendine has bir üslubu vardır. Kur'an, içerisinde yer alan konuları muhataplarına ilahi bir metin yapısı ve konu tertibiyle sunar.⁶ Kur'an'ın bu üslubunun, esasen okuyucuyu bıktırmayan, onu işlevsiz bir okuyucu olmaktan kurtarıp idrak kuvvetini harekete geçiren ve derinlemesine düşündürten, fikirlerine canlılık kazandıran bir nitelikte olduğunu ifade etmek gerekir.⁷

Kur'an'a baktığımızda gerek hükümlerin açıklanmasında gerek gaybi haberlerde ve kıssalarda gerekse inanç esaslarının anlatılmasında farklı usullerin takip edildiğini görmekteyiz. Kur'an'ın anlatım üsluplarından olan icaz ve itnab, mücmel ve mübeyyen, mutlak ve mukayyed, teşdid ve tahfif, amm ve hass, ayetler içerisinde birbirini tamamlar mahiyette yer almaktadır.

Kur'an'da yer alan konuların dağılımı ve üsluplarına dair İsmail Çalışkan şu ifadeleri zikretmektedir “Kur'an, nesir ve şiir kitaplarına benzemez. Mevzular iç içe anlatılır. Konular, insanların alışık olduğu, bölüm ve başlıklara ayrılarak düzenli bir şekilde sıralanmaz, bir konu her yönüyle anlatıldıktan sonra başka bir konuya geçilmez. Bilgiler ve tartışmalar sistematik değildir, benzer konular bir araya toplanmamış, her bir konu farklı şekilde işlenmiştir. Bazen konudan konuya geçilir ya da konular arasında kısa konular girer, bazen de aynı konu ya da yargı birkaç defa tekrar eder. Bazen tarihi olaylar anlatılır; bazen metafizik konular, bazen insan, tabiat ve evrenden konu açılır. Tüm bunlar anlatılırken iman, ibadet veya ahlaka ait hüküm ya da yargılar aralara serpiştirilir. Yeri gelmiştir bir konuya işaret edilmiş, başka bir zamanda o konu o anki amaca uygun olarak farklı bir yönüyle tekrar edilmiştir. Bazen aynı ifade, yerine göre tekrar eder ve fakat başka bir vurgu yapar, mesaj verir. Bunun nedeni Kur'an'ın sözlü bir metin olarak inmesi, ayrıca zamana, mekana ve ihtiyaca göre ayetlerin inmiş olmasıdır.”⁸

Kur'an'ın içerik tahlili ve muhteva yapısına dair Bilal Deliser de kaleme aldığı *Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü* adlı eserinde şu bilgilere yer vermektedir: “Kur'an, ilmi, fikri, felsefi ve edebi kitaplar gibi bir metin anlayışıyla tertip ve tesis edilmemiştir. Kur'an, indirilmeye başlandığı zamandan kıyamete kadar, insanoğluna her yönden rehberlik ettiği gibi, tarihin bir döneminde de toplumun hemen hemen bütün

⁶ Hasan Yılmaz, Kur'an'ın Konu Tertibi ve İçerik Tahlili, Fecr Yayınları, Ankara, 2014, s. 13.

⁷ Halis Albayrak, Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1998, s. 13.

⁸ İsmail Çalışkan, Tefsir Usulü, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, s. 89-90.

problemleriyle ve faaliyetleriyle ilgilenmiş olan Allah kelimidir. Bu kelam, o devrin, dini, ahlaki, siyasi, iktisadi, sosyal vs. şartlarını dikkate alarak 23 yıl boyunca tedricen indirilmiştir. Kur'an parça parça indirilirken, indiği toplumun istek ve ihtiyaçlarına da cevap vermiştir. Böylece bir yandan tarihi dikkate alırken diğer yandan tarihe yön verme gibi bir rolü de üstlenmiştir.”⁹

Kur'an'ın anlatım üslubuna dair M. Abdullah Draz (ö. 1377/1958) ise Kur'an'ın anlatım üslubunun dört kısımda mütalaa edilebileceğini düşünür. Bunlardan birisinin de Kur'an'da yer alan beyan yani açık / geniş anlatım ve icmal yani kısa / öz anlatım yöntemi olduğunu ifade eder.¹⁰

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kur'an'ın ihtiva ettiği konular dağınık vaziyette ele alınmış olup ayrı ayrı müstakil başlıklar olarak yer almamaktadır. Farklı konular aynı sure veya farklı surelerde birbirleri ile bağlantılı olarak bir arada ve iç içe zikredilmektedir. Buradan hareket ederek diyebiliriz ki Kur'an'da yer alan amaç ve araç konular birlikte ele alınmıştır.¹¹

Kur'an'ın ihtiva ettiği konuların dağınık vaziyette ele alınması ve bir usul oluşturması anlamında Kur'an'ın hükümlerini açıklama üslubunun mahiyetini ortaya koymak amacıyla böyle bir çalışma yapmayı gerekli gördük. Çalışmamızda Kur'an'da yer alan tüm konuları incelemedik. Aksine diğer konulara nispeten *icmal ve tafsil* bağlamında daha çok örnek barındıran itikat ve ahkama dair hususları ele almaya çalıştık.

Çalışmamızın temelini, çerçevesini ve bir anlamda amacını oluşturması adına A'raf suresinin 52. ayetini burada zikretmemiz gerekecektir. Ayette *وَلَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ* ¹² *عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ* buyurularak Allah'ın kitabındaki hükümleri, kendisine inanan kulları için katından bir ilim ve bilgi çerçevesinde belli bir ölçü ve usule göre tafsil ettiği bildirilmektedir. Yani Kur'an, rastgele değil de Allah'ın katından bir ilim ve ölçüye göre tafsil edilerek nazil olan bir kitaptır. Yine Nisa suresinin 166. ayetinde Allah'ın Kur'an'ı kendi katından bir ilimle indirdiği ayrıca ifade edilmektedir.¹³ Buradaki ilmin ve ölçünün mahiyetini ortaya koymak amacıyla böyle bir çalışma

⁹ Bilal Deliser, Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014, s. 28-29.

¹⁰ M. Abdullah Draz, En-Nebeü'l-Azim, Daru's-Sekafe, Katar, Doha, trs, s. 113-128.

¹¹ Yılmaz, s. 51.

¹² “Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, içinde tam bilgi ve belli bir ölçüye dayalı açıklamalar yaptığımız bir kitap getirdik.” A'raf: 7/52.

¹³ Bkz. Nisa: 4/166.

yapmayı gerekli gördük. Zira Kur'an'da hükümlerin açıklanma üsluplarından biri olan ayetler arası *icmal ve tafsilin*, yukarıdaki ayetlerde zikredilen ilim ve ölçünün bir bölümünü teşkil ettiğini düşünmekteyiz. Bu düşüncemizi temellendirmek amacıyla klasik tefsir eserlerimize baktığımızda Nisa suresinin 166. ayetinde yer alan ilmin mahiyeti ile ilgili olarak müfessirlerin bazı açıklamalarını görmekteyiz. Zemahşeri (ö. 538/1143) ve Ebu's-Suud (ö. 982/1575) ilgili ayette yer alan *ilim* ifadesi hakkında kısaca şunları zikretmektedirler. Allah Kur'an'ı, kendine has bir ilim, belli bir ölçü ve dil uzmanlarının benzerini getirmekten aciz olduğu bir üslupla te'lif etmiştir.¹⁴ Ayrıca Fahreddin er-Razi (ö. 604/1207) bu ayet bağlamında Allah'ın Kur'an'ı kendi katından tam bir bilgi, belli bir ölçü ve büyük hikmetlerle indirdiğini ifade etmektedir.¹⁵ Reşid Rıza (ö. 1354/1935) ise bu ayetin tefsirini kısaca şöyle yapmaktadır. Kur'an, nebilerin, resullerin ve önceki ümmetlerin haberlerini, içtimai, siyasi, edebi ve ilahi ilimlerin tamamını büyük bir titizlikle ve daha önce kimsenin benzerini getirmediği ve getiremeyeceği harika bir üslup ve ölçüyle indirilmiş bir kitaptır.¹⁶

Zekiyüddin Şa'ban, kitabın hükümleri açıklama keyfiyeti hakkında şöyle düşünmektedir: "Kitabın hükümleri açıklayıcı -genellikle icmalidir (toplu tarzdadır), tafsili (detaylandırılmış) değildir, küllidir, cüz'i değildir. Mesela namaz, zekat ve hac farizalarının hepsi kitapta zikredilmiştir fakat onda namaz rekatlarının sayısı, namazda kıraatin nasıl olacağı, zekat verilmesi gereken mallar ve farz olan zekat miktarı, haccın nasıl ifa edileceği hakkında açıklamalar bulamayız. Bununla birlikte kitap, miras ve aile hukuku gibi sahalar ile ilgili bazı hükümleri tafsilatı ile ele almıştır. Zira bu hükümler ya 'taabbudi'dir, yani akli değerlendirmeye açık değildir ya da akılla kavranabilecek hükümler olmakla beraber, bunlar zaman ve muhit değişikliği ile değişikliğe uğramayacak sabit mesalih (menfaatler) ihtiva etmektedir."¹⁷

Kur'an'da mücmel ayetlerin kapsadığı konular sadece ahkamla ilgili olanlardan ibaret değildir. Bunlar arasında inanç esasları, gayb, yaratılışın başlangıcı, kader, kıyamet ahvali, cennet ve cehennem vasıfları, ahlaki konular ve Kur'an kıssalarından

¹⁴ Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, el-Keşşaf an Hakaiku Ğavamidu't-Tenzil ve Uyunu'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil, 1. Baskı, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad, 1998, II, s. 178-180; Ebu's-Suud b. Muhammedu'l-İmadi el-Hanefi, İrşadu'l-Akli's-Selim ila Mezaya'l-Kitabi'l-Kerim, thk. Abdulkadir Ahmed Ata, Mektebetü'r-Riyadi'l-Hadisiyye, Riyad, trs, I, s. 817-818.

¹⁵ Muhammed Fahreddin er-Razi, Mefatihü'l-Gayb, 1. Baskı, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1981, XI, s. 112.

¹⁶ Muhammed Reşid Rıza, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim, 2. Baskı, Kahire, 1947, VI, s. 75-76.

¹⁷ Zekiyüddin Şa'ban, İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l-Fıkh), çev. İbrahim Kafi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1999, s. 64.

da mücmel olan ayetler vardır.¹⁸ Biz ise çalışmamızı itikat ve ahkam ayetlerinde icmal ve tafsil olarak sınırlandırdık.

Bir yerde icmali, yani ana hatları ile ve kısa olarak zikredilen bir konu, başka sure ve ayetlerde detaylı olarak ele alınmıştır.¹⁹ Kur'an'ın bazı ayetlerinin anlaşılmasında karşılaşılan güçlükler, başka ayetlerde giderilir. Mesela bir kısma bir yerde nispeten detaylı olarak geçmişse, başka yerde ona yalnızca göndermede bulunulur. Bir yerde özet olarak zikredilen bir husus, başka ayetlerde genişletilmiştir.²⁰

Kur'an hükümlerinin açıklanma üslubunun mahiyetini kavrama açısından sureler arası Mekki ve Medeni taksimatı önemli bir yer tutmaktadır. Zira Mekke döneminde nazil olan sureler, Medine döneminde nazil olan surelere göre muhtevaları itibariyle daha dardır. Hüküm ve konulara dair kısa ve genel açıklamalarla yetinilmiştir. Fakat zamanla muhtevalar genişledikçe aynı zamanda surelerde de bir genişlemeye gidilmiş ve muhataplara yönelik hükümlerde de tafsilata girilmiştir.²¹

Yine Medeni ayetlerde kapalı ve özet olarak yer alan hususlar, Mekki ayetlerde açıklanmıştır. Medeni ayetlerde kısaca temas edilen kıssaları, Mekki ayetlerde çok daha detaylı olarak bulmak da mümkündür. Bununla ilgili olarak Hz. Musa'nın, inananlarla birlikte Mısır'dan çıkışı ve denizi sağ salim bir şekilde geçmelerini örnek olarak verebiliriz. Bu mesele, Medeni olarak kabul edilen Bakara suresinde²² çok kısa ve öz bir şekilde yer almaktadır. Bu kıssanın detaylarının, Mekki sureler kategorisinde zikredilen Yunus suresinin 61-66. ayetleri arasında daha genişçe ele alındığını görmekteyiz.²³

Kur'an'da mücmel ayetlerin varlığı hakkında Ferhat Koca'nın şu ifadelerini zikretmek yerinde olacaktır: "Davud ez-Zahiri gibi aksini savunanlar bulunmakla birlikte İslam alimlerinin büyük çoğunluğu Kur'an'da mücmel ifadelerin bulunduğu kanaatindedir; ancak vahyin nüzülü sürecinde özellikle ameli konularla ilgili olanlarda beyana ihtiyaç duyulunca ya bizzat Kur'an yahut Hz. Peygamber tarafından gerekli

¹⁸ Raşit Küçük, Kur'an Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği Sünnetin Dindeki Yeri, (ed. İsmail Lütfi Çakan) Ensar Yayınları, İstanbul, 1998, s. 141.

¹⁹ Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah İbnu'l-Arabi, Ahkamu'l-Kur'an, 3. Baskı, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, I, s.6; Bedrüddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an, Mektebetu Daru't-Turasi, Kahire, 1984, II, s.175; Muhammed Hüseyin ez-Zehebi, İlmü't-Tefsir, Daru'l-Mearif, trs, s. 20; Muhammed el-Emin İbn Muhammed el-Muhtar el-Cengi eş-Şinkiti, Advau'l-Beyan fi İdahi'l-Kur'an bi'l-Kur'an, 1. Baskı, Daru'l-Alemu'l-Fevaid, 1426, I, s. 20-21; Albayrak, Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri, s. 14.

²⁰ İbn Teymiyye, Mukaddime fi Usuli't-Tefsir, thk. Adnan Zarzur, Dimeşk, 1972, s. 93.

²¹ Yılmaz, s. 102, 109-111.

²² Bkz. Bakara: 2/49-50.

²³ Albayrak, Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri, s. 16.

açıklamalar yapılarak kapalılık giderilmiştir. Çünkü yükümlülük içeren ayetlerin mücmel halde bırakılması güç yetirilemez şeylerle mükellef tutma anlamına gelir, halbuki dinde böyle bir durumun örneği yoktur. Bilhassa dinin mükelleflere yönelik hitabının amacına ve bu amacın ancak açık ve anlaşılır olmasıyla gerçekleşebileceğine dikkat çekerek bu konuyu ayrıntılı biçimde inceleyen Şatıbi de mücmelliğin ya yükümlülük getirmeyen bir konuda olabileceğini ya da dinde hiçbir şekilde bulunmayacağını söyler.”²⁴

Çalışmamız, içerdiği yöntem itibariyle çoğu ulemanın da üzerinde hemfikir olduğu *Kur’an’ın Kur’an ile tefsiri* metoduna benzerlik arz etmektedir. Kısaca, Kur’an ayetlerinde açıklığa kavuşturulmak istenilen hususlarda yine Kur’an’a başvurma metodu olarak niteleyebileceğimiz bu yönteme, müfessirler eserlerinde yer vermişlerdir. Nitekim Kur’an’ın Kur’an ile tefsiri metodu, İbn Teymiyye (ö. 728/1327),²⁵ Zerkeşi (ö. 794/1392),²⁶ Şinkiti (ö.1393/1973)²⁷ ve Halid Abdurrahman el-Akk²⁸ tarafından en güzel tefsir metodu olarak zikredilmiştir.

Kur’an’ın Kur’an ile tefsiri metodu hakkında Subhi Salih (ö. 1406/1986) şu ifadeleri kaydetmektedir: “Kur’an’ın bir kısmı bir kısmını tefsir eder. Müfessirler, başka ayetle karşılaştırıldığında delaleti daha da vuzuha kavuşan her ayet için bu cümleyi tekrar ederler. Kur’an tefsirinde bu metoda başvurmaları haklarıdır. Çünkü Kur’an’ın delaleti, incelik ve şumullülük yönüyle daha üstündür. Her nerede tahsis edilmesi gereken bir amm, takyid edilmesi gereken bir mutlak ve tafsil edilmesi gereken bir mücmel nass ile karşılaşır isek, başka bir yerde onu tahsis eden, takyid eden veya tafsil eden bir nass ile karşılaşırız.”²⁹

Konumuz, Kur’an’da yer alan itikat, ibadat, muamelat ve ukubata dair hüküm içeren ayetlerin, Kur’an’ın hükümlerini açıklama üslubu olarak nasıl ele alındığını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Biraz daha açacak olursak konumuz, yukarıda çerçevesini sunduğumuz hükümlere hangi ayetlerde ana hatlarıyla yer verildiğini hangi ayetlerde detaylıca açıklandığını tespit etmeyi ve bu hususları

²⁴ Ferhat Koca, Mücmel, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul 2011, XXXI s. 453-454.

²⁵ İbn Teymiyye, s. 93.

²⁶ Zerkeşi, II, s. 175.

²⁷ Şinkiti, I, s. 8.

²⁸ Halid Abdurrahman el-Akk, Usulü’t-Tefsir ve Kavaiduhu, 2. Baskı, Daru’n-Nefais, Beyrut, 1986, s. 79-80.

²⁹ Zehebi, İlmü’t-Tefsir, s. 20-21; Subhi Salih, Kur’an İlimleri, çev. M. Said Şimşek, Hibaş yayınları, Konya, trs, s. 239.

sistematik bir şekilde sunmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte itikat ve ahkama dair hususlarda mücmelliği Kur'an tarafından giderilmeyip Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinde tafsilata kavuşturulan ayet ve hükümlerin neler olduğuna değindik. Çalışmamızın, Kur'an'ı anlama yolunda yeni bir metot teklif edeceği kanaatindeyiz. Kur'an'ın hükümlerini açıklama üslubunu ortaya koymakla Kur'an ve tefsir araştırmacılarının çalışmalarına kaynaklık açısından hem kolaylık hem de metot olarak katkı sunacaktır.

Seçtiğimiz konuya dair yaptığımız araştırma neticesinde Sema Ünal tarafından hazırlanan *Mücmel-Mübeyyen İlmi ve Kur'an-ı Kerim'deki Mücmel Kelimelerin Delalet Ettiği Anlamlar* adlı çalışmayı tespit ettik.³⁰ Söz konusu çalışmada Kur'an'da zikredilen ve yazar tarafından otuz ayetle sınırlandırılan mücmel kelimeler Kur'an, Hz. Peygamber, sahabe ve sahabe sonrası ilk üç neslin rivayet ve açıklamaları çerçevesinde anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmayla birlikte konumuzla yakından alakalı olduğunu düşündüğümüz diğer çalışma ise Halis Albayrak'ın Doktora Tezi olarak hazırladığı *Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri* adlı çalışmasıdır.³¹ Albayrak ilgili çalışmada, Kur'an'ın kendi içinde bir bütünlük arz ettiği tezinden hareketle Kur'an'ın yine Kur'an'la tefsir edilmesinin gerekliliğini, bu metodun Kur'an ayetleri arasında nasıl uygulanabileceğini ve Kur'an'ın kendini tefsir ediş biçiminin mahiyetini açıklamıştır. Biz ise çalışmamızda itikat ve ahkama dair hususlarda Kur'an'ın hükümlerini açıklama üslubu olarak icmal ve tafsilin yine Kur'an ayetleri arasında nasıl ele alındığını tespit etmeye çalışacağız.

Şimdi çalışmamızın kavramsal çerçevesini oluşturması adına icmal-mücmel ve tafsil-mufassal kavramlarını açıklayalım.

İcmal-Mücmel Kavramı

İbn Manzur (ö. 711/1311) *Lisanul'l-Arab* adlı eserinde *جمع* fiilinin “toplamak” anlamında kullanıldığını, iç yağ için *جمه* ibaresi kullanıldığında “eritip yağını çıkardı” manasına geldiğini, keza kelimelerden oluşan yapıyı ifade etmek için kullanılan

³⁰ Sema Ünal, *Mücmel-Mübeyyen İlmi ve Kur'an-ı Kerim'deki Mücmel Kelimelerin Delalet Ettiği Anlamlar* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova, 2017.

³¹ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1998.

“cümle” kelimesinin de bu toplama mantığından elde edildiğini ifade eder.³² ج-م-ل (c-m-l) kökünden if’al vezninde türetilmiş olan icmal kelimesi, hesabı ve sözü onun için derli toplu yani ayrıntıya kaçmadan (icmalen) ifade ettim, anlamında اجملت له الحساب والكلام ifadesiyle deyim olarak kullanılır.³³

Sözlükte “birbirinden ayrılmayan, detaylarıyla tam olarak açıklanmamış, ayrıntısı çıkarılmamış hesap, tafsilatlı olarak açıklanmamış söze” verilen ad olan مجمل (mücmel) kavramı, ج-م-ل (c-m-l) kökünden if’al vezninde türetilmiş ism-i mef’ul olup “dağınık şeyleri toplayıp bir araya getirmek, kısaca ve özlü olarak ifade etmek” anlamlarına gelmektedir.³⁴

Mücmel, belli bir kelime üzerinde birden fazla anlam çağrıştıracak özelliğe sahip olan lafızdır diyebiliriz.³⁵ Aynı zamanda mücmel kavramı için “genel anlamda toplam ve toplu mana” tanımı da yapılabilir.

Terim olarak ise اجمال (icmal) kavramı “kendisiyle ne denilmek istendiği anlaşılmayacak derecede kapalı olan, ancak maksadın şari tarafından açıklanmasıyla anlaşılabilir lafız ve ayet” olarak tanımlanmaktadır.³⁶

Ferhat Koca mücmelin terim anlamıyla ilgili olarak şu ifadelerle yer vermektedir: “Fıkıh usulünde nasların yorumuyla ilgili kurallar belirlenirken lafız değişik açılardan ayırma tabi tutulur. Hanefi usulcülerinin kapalılık açısından yaptıkları hafî, müşkil, mücmel, müteşabih şeklindeki tasnif içerisinde mücmel, sözün sahibi (mücmil) tarafından bir açıklama yapılmadıkça kendisinden kastedilen mananın anlaşılacağı lafzı belirten bir terimdir.”³⁷

³² Ali b. Ahmed el-Ensari er-Rüveyfi İbn Manzur, Lisani’l-Arab, nşr. Abdullah Ali Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli, Daru’l-Marife, Kahire, 1119, I, جمل maddesi.

³³ Halil b. Ahmed, Kitabu’l-Ayn, 1. Baskı, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2003, I, جمل maddesi; İbn Manzur, I, جمل maddesi.

³⁴ Ragıb el- İsfehani, el-Müfredat fi Garibi’l-Kur’an, Daru’l-Ma’rife, Beyrut, جمل maddesi; Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyuti, el-İtkan fi ulumi’l-Kur’an, thk. Merkezu’l- Dirasatu’l-Kur’aniyye, Suud-i Arabistan, 1426, IV, s. 1426; Subhi Salih, el-Mebahis fi Ulumi’l-Kur’an, 10. Baskı, Daru’l-İlm, Beyrut, 1977, s. 309-312; Koca, Mücmel, s. 453-454.

³⁵ Şınkıtı, I, s. 39.

³⁶ Suyuti, IV, s. 1426-1435; Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vezir, el- Musaffa fi Usuli’l-Fıkh, 1. Baskı, Daru’l-Fikri’l-Muasır, Beyrut, 1996, s. 657; Abdulkerim Zeydan, el-Veciz fi Usuli’l-Fıkh, 1.Baskı, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 2016, s. 279; Zekiyüddin Şa’ban, Usulu’l-Fıkhî’l-İslamiyyi, Mektebetü’l-Haniffiyye, İstanbul, trs, s. 362; Muhsin Demirci, Tefsir Terimleri Sözlüğü, İFAV Yayınları, İstanbul, 2014, s. 212.

³⁷ Koca, Mücmel, s. 453-454; Ayrıca bkz. Hüsamüddin Hüseyin b. Ali b. Haccac es-Sağnaki, el-Kafi Şerhu’l-Pezdevi, thk. Fahreddin Seyyid Muhammed Kanat, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad, trs, I, s. 235-237.

Sema Ünal, hazırladığı *Mücmel-Mübeyyen İlmî ve Kur'an-ı Kerim'deki Mücmel Kelimelerin Delalet Ettiği Anlamlar* adlı çalışmasında, Firuzabadi'nin mücmel kelimesinin lügat manasını açıklarken kullandığı 'cemea / toplamak' kelimesinden hareketle, bu kullanımın Hz. Peygamber'in hayatı ve ahlakı hakkında yazılan gerek siyer gerek şemail eserlerinde onun konuşmasının keyfiyetinin 'cevamiu'l-kelim / az sözle çok anlam ifade edebilen' oluşu arasında doğrudan bir irtibatın bulunduğunu söylemenin mümkün olabileceğini düşünmektedir.³⁸

Tefsir usulü ilminde mücmel ve mübeyyen ilmi önemli bir yer tutmaktadır. Müfessirler eserlerinde bu konuya gerek müstakil başlıklar halinde gerekse belli bölümler halinde yer vererek konunun önemine dikkat çekmişlerdir.³⁹ Bununla birlikte mücmel-mübeyyen konusu bazı eserlerde *Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri* başlığı altında ele alınarak da işlenmiştir.⁴⁰ Tefsir usulüne dair kaleme alınan klasik ve çağdaş eserleri incelediğimizde bu konuya verilen önemi açık bir şekilde görebiliriz.

Kur'an'da yer alan mücmel konular hakkında Nasr Hamid Ebu Zeyd (ö. 1431/2010) *İlahi Hitabın Tabiatı* adlı eserinde şu ifadelerle yer vermektedir. "Müfessirler şöyle bir ilke belirlemişlerdir. İcmal'den (sözün kısa ve özet oluşu) ötürü kapalı kalan ifadenin anlamına, bizzat metnin bir başka pasajına başvurmak suretiyle ulaşmak mümkündür. Zira bir yerde mücmel olan şeyin, başka bir yerde açıklaması mevcuttur. Hz. Peygamber'in, zulmü şirk olarak açıklaması, Kur'an metninin, bizzat kendi kendisini tefsir etmesidir. Kur'an metni, dilsel ve anlamsal sistemi içerisinde kendi özel sözlüğünü oluşturmuş ve kapalı olan kısımların başka pasajlarda açıklanması ilkesini koymuştur."⁴¹

Kur'an'da yer alan konular, günümüz ilim adamlarının alışık oldukları şekilde sistematik olarak değil aksine iç içe karmaşık vaziyette işlenmiştir. Bir konu hakkındaki bilgiler ve ayetler sadece bir surede de bulunabilir. Bununla birlikte yine bir konu ayrı ayrı surelerde de ele alınmış olabilir. Kur'an'ın hükümlerini açıklama üsluplarından biri olan icmali anlatımda bir meseleye bazen sadece değinilir, tafsilatı yani detayları farklı surede verilir; bazen de konuya bir hatırlatmada bulunulur, çünkü detayları önceki

³⁸ Ünal, s. 10.

³⁹ Suyuti, IV, s. 1426-1435; Muhammed Abdu'l-Azim ez- Zürkani, *Menahilü'l-İrfan fi Ulumi'l Kur'an*, thk. Fevvez Ahmed Zemrali, 1. Baskı, Daru'l-Kitabi'l-Azi, Beyrut, 1995, II, s. 253-254.

⁴⁰ Muhammed Hüseyin ez- Zehebi, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, Mektebetü Vehbe, 1976, I, s. 31-36; İbn Teymiyye, s. 93; Zerkeşi, II, s.175-176; el-Akk, s. 79-80.

⁴¹ Nasr Hamid Ebu Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, 3. Baskı, Çev. Mehmet Emin Maşalı, Otto Yayınları, Ankara, 2013, s. 258.

surelerde geçmiştir. Aynı zamanda bir ayetteki mücmellik ya aynı ayette ya da bir sonraki ayette ya birkaç ayet sonra ya da başka surelerde tafsil edilerek açıklığa kavuşturulur.⁴² Şunu da ilave etmek gerekir ki Maide suresinin 3. ayetinde olduğu gibi aynı ayette bir konu, çokça tafsil edilmiş de olabilir. Bununla birlikte Kur'an'da tafsilata girilmemiş olup kısa ve öz bir şekilde ana ilkeler ve genel prensipler zikredilmek suretiyle yer alan bazı hükümler de mevcuttur. İlgili konu Kur'an'da mücmel olarak bırakılmış olup detayları ve açıklaması Hz. Peygamber'in sünnetinde mevcuttur. Yukarıda bahsini ettiğimiz bu hususların neler olduğu ve ayetler arasında icmal ve tafsilin ne şekilde gerçekleştiği ilerleyen bölümlerde genişçe ele alınacaktır.

Şu hususu da hatırlatalım ki, mücmel kavramı için 'delaleti kapalı olan lafız' anlamı verilmektedir. Fıkıh usulü ve tefsir usulüne dair yazılan eserlerde Kur'an'da zikredilen mücmel lafızlar ele alınıp buradaki kapalılık kısmen giderilmeye çalışılmaktadır. Biz ise çalışmamızda mücmel kavramını, "delaleti kapalı olan lafızlar" anlamıyla birlikte daha çok hükümlerin açıklanması konusunda Kur'an'ın anlatım üsluplarından biri olarak işlemeye çalıştık.

Tafsil-Mufassal Kavramı

Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ve İbn Manzur ف-ص-ل (f-s-l) kökünü açıklarken sözlükte "aralarında bir boşluk oluşuncaya kadar iki şeyden birini diğerinden uzaklaştırmak" anlamına geldiğini ifade ederler.⁴³ İnsandaki eklemlere de bu anlamdan hareketle مفاصل denilmiştir.⁴⁴

فصل (Fasl) kelimesinin sözlük anlamı ile ilgili olarak فصيلة الرجل denilir. Yani adamdan ayrı olan akrabaları anlamına gelmektedir.⁴⁵ Kur'an'da فصيلة kelimesi 'kişinin kendisini barındıran aşireti / kabilesi' olarak geçmektedir.⁴⁶

فصل (Fasl) kelimesinin sözlük anlamı ile ilgili olarak çocukla sütün arasını kesmek / çocuğu süttten kesmek anlamında فصال (fisal) kelimesi de kullanılır.⁴⁷

⁴² Suyuti, IV, s. 1428; Ünal, s. 14-15; İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971, s. 178-180.

⁴³ Halil b. Ahmed, III, فصل maddesi; İbn Manzur, V, فصل maddesi; ayrıca bkz. Muhamed b. Yakub el-Firuzabadi, el-Kamusu'l-Muhit, 8. Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2005, فصل maddesi; İsfehani, فصل maddesi.

⁴⁴ İbn Manzur, V, فصل maddesi; İsfehani, فصل maddesi.

⁴⁵ İbn Manzur, V, فصل maddesi; Firuzabadi, فصل maddesi; İsfehani, فصل maddesi.

⁴⁶ Bkz. Mearic: 70/13.

Kur'an'da anne ve babanın karşılıklı görüşüp anlaşmaları sonucu çocuğu süttten kesmelerinde (fısal) kendileri için bir günah olmadığı zikredilmektedir.⁴⁸ Aynı zamanda çocuğun süttten kesilmesi süresinin iki yıl olacağı, Kur'an'da yine 'fısal' kelimesiyle anlatılmaktadır.⁴⁹

Yine ف-ص-ل (f-s-l) kökünden türetilmiş hüküm veren kişi, hakim anlamında فايصال (faysal) kavramı da kullanılır.⁵⁰ Bununla birlikte aynı kökten türetilmiş bir kelime olarak مفصل (mufassal) da kullanılır. Kur'an'ın son yedide birlik bölümüne 'el-mufassal mine'l-Kur'an' denilir. Çünkü Kur'an'ın bu son bölümünde yer alan kıssaların arasına kısa sureler girmektedir.⁵¹ Aynı zamanda ayet sonlarına da الفواصل (el-fevasil) denilmektedir.⁵²

f-ص-ل (f-s-l) kökünün mastar hali olan تفصيل (tafsil) kelimesi "uzun ve açarak anlatma, ayrıntılarına inme, etraflıca açıklama" gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an'da tafsil kelimesine yakın anlamlı olarak En'am suresinin 65. ayetinde ayetleri açıklama anlamında 'tasrif' kelimesi de kullanılmıştır.⁵³

Terim olarak ise tafsil, Kur'an'ın bir yerinde kısa ve öz bir şekilde zikredilen hususların başka ayet ve surelerde ayrıntılarına inilip detaylandırılmasına ve etraflıca anlatılmasına denir. Kısa ve ana hatları ile öz bir şekilde zikredilen ayetlere mücmel ayetler, bu ayetleri detaylandırıp açıklayan ayetlere ise mufassal / müfesser ayetler denilmektedir. Mücmel olan lafızları ve hususları mufassal hale getiren ayetler bazen mücmel lafzın hemen devamında bitişik (muttasıl) olarak geldiği gibi bazen de mücmel lafızdan daha uzaktaki ayet ve surelerde ayrı (munfasıl) bir şekilde gelir. Yani Kur'an'ın ayetleri, kendi içerisinde bir bütün olarak yine kendi kendini tefsir edebilmektedir, diyebiliriz.⁵⁴ Bu konunun ayetler arasında nasıl yer aldığına dair detaylar ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

⁴⁷ İbn Manzur, V, فصل maddesi; Firuzabadi, فصل maddesi; İsfehani, فصل maddesi.

⁴⁸ Bkz. Bakara: 2/233.

⁴⁹ Bkz. Lokman: 31/14; Ahkaf: 46/15.

⁵⁰ Halil b. Ahmed, III, فصل maddesi; İbn Manzur, V, فصل maddesi; Firuzabadi, فصل maddesi.

⁵¹ İsfehani, فصل maddesi.

⁵² Firuzabadi, فصل maddesi; İsfehani, فصل maddesi.

⁵³ De ki: "Allah size üstünüzden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi muhalif gruplara ayırıp birbirinize güçlerinizin acısını tatturmaya kadirdir. Bak, anlasınlar diye ayetlerimizi nasıl açıklıyoruz." En'am: 6/65.

⁵⁴ es-Suyuti, IV, s. 1426-1435.

فصل (Fasl) kelimesi Kur'an'da isim ve fiil olarak geçmektedir. Örneğin; yevmu'l-fasl (ayırma günü) ⁵⁵, kelimetu'l-fasl (ayırma sözü) ⁵⁶, kavlu'n fasl (hak ile batılı ayıran bir söz) ⁵⁷, faslu'l-hitab (hak ile batılı ayırt edici bir konuşma kabiliyeti) ⁵⁸, hayru'l-fasilin (hüküm verenlerin en hayırlısı) ⁵⁹ gibi.

Kur'an'ın 41. suresinin ismi Fussilet suresidir ki, tafsil kelimesiyle aynı kökten türemiştir. ف-ص-ل (F-s-l) kökü özellikle tef'il kalıbında, Kitap, yani Kur'an ve ayetlerin açıklanması manasında etken ve edilgen çatılarıyla kullanılmıştır.⁶⁰

İbn Manzur ve Firuzabadi (ö. 817/1415) "tafsil" kelimesinin muadili olarak "bir şeyi açıklamak ve beyan etmek" anlamında 'tebyin' mastarını da kullanmışlardır.⁶¹

Tafsil kelimesi türevleriyle birlikte Kur'an'da 43 ayette geçmektedir.⁶² Tafsil kavramının anlamını daha da belirgin hale getirmek için Kur'an'da geçtiği ayetlerden bazılarını göz gezdirelim:

الرَّ كِتَابٍ أَحْكَمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ⁶³

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ⁶⁴

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتٍ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ

السِّنِينَ وَالْحِسَابِ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَا تَفْصِيلًا⁶⁵

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ⁶⁶

⁵⁵ İbn Manzur, V, فصل maddesi; Bkz. Duhan: 44/40; Saffat: 37/21; Mürselat: 77/13, 14, 38; Nebe: 78/17.

⁵⁶ Şura: 42/21.

⁵⁷ İbn Manzur, V, فصل maddesi; Bkz. Tarık: 86/13.

⁵⁸ İbn Manzur, V, فصل maddesi; Firuzabadi, فصل maddesi; Bkz. Sad: 38/20.

⁵⁹ En'am: 6/57.

⁶⁰ Bayram Köseoğlu, Kur'an'da Beyan Kavramı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, s. 16-17.

⁶¹ Firuzabadi, فصل maddesi; İbn Manzur, V, فصل maddesi.

⁶² Muhammed Fuad Abdulkaki, el- Mu'cemu'l-Müfehres li elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim, Daru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire, 1364, فصل maddesi. İlgili ayetler için bkz: Bakara: 2/233, 249; En'am: 6/55, 57, 97, 98, 114, 119, 126, 154; A'raf: 7/32, 52, 133, 145, 174; İsra: 17/12; Tövbe: 9/11; Yunus: 10/24, 37; Hud: 11/1; Yusuf: 12/111; Ra'd: 13/2; Lokman: 31/14; Saffat: 37/21; Sad: 38/20; Fussilet: 41/3, 44; Şura: 42/21; Duhan: 44/40; Ahkaf: 46/15; Mearic: 70/13; Mürselat: 77/13, 14, 38; Nebe: 78/17; Tarık: 86/13.

⁶³ "Bu öyle bir kitaptır ki, ayetleri muhkem kılınmış, sonra da her şeyden haberdar olan hikmet sahibi Allah tarafından ayetleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır." Hud: 11/1.

⁶⁴ "Kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye yıldızları sizin için yaratan O'dur. Şüphesiz biz, bilen bir toplum için ayetleri geniş bir şekilde açıkladık." En'am: 6/97.

⁶⁵ "Biz geceyi ve gündüzü varlığımıza delalet eden birer delil kıldık. Sonra Rabbinizden bir lütuף aramanız, yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için gecenin karanlığını silip (yerine) eşyayı aydınlatan gündüzün aydınlığını getirdik. İşte biz her şeyi uzun uzadıya açık açık anlattık." İsra: 17/12.

كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ⁶⁷
اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ
مُسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ⁶⁸

Yukarıda metnini verdiğimiz ayetlerde de görüyoruz ki tafsil kelimesi Kur'an'da 'ayrıntılı olarak genişçe açıklamak, uzun uzadıya açıklamak' anlamlarına gelmektedir.

Tafsil kelimesiyle aynı kökten türeyen 'fussilet' kelimesi ile ilgili olarak Fahreddin er-Razi bu kavramın geçtiği ayetlerden Hud suresinin 1. ayetinin tefsirini şöyle yapmaktadır:

Fussilet kelimesinin çeşitli yönleri vardır. Bunları şöyle açıklayabiliriz:

- 1) Bu kitap, delillerin, ruhani faydaların iyice açıklanmış olması gibi, apaçık beyan edilip bildirilmiştir. Bu deliller de tevhid, nübüvvet, ahkam, nasihatler ve kıssaların delilleridir.
- 2) Bu kitap, sure sure ve ayet ayet bölünüp fasıllara ayrılmıştır.
- 3) Bu kitap, toptan değil de parça parça, fasıl fasıl indirilmiştir. Buradaki anlama göre bu ayetin bir benzeri de A'raf suresinin 133. ayetidir.

فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ⁶⁹

Ayette zikredilen konular 'bu mucize ve ayetler, birbiri ardınca parça parça gelmişlerdir' anlamındadır.

- 4) Kulların muhtaç oldukları şeyler fasledilmiş, yani izah edilmiş ve özetlenmiştir.
- 5) Kur'an'ın ayetleri, helal ve haram, meseller, terğib ve terhib, öğütler, emirler ve yasaklar olarak, bölünüp fasıllara ayrılmıştır. Böylece, her birinin konularına en mükemmel bir biçimde vakıf olunsun diye, bunlardan her birinin kendi başına müstakil, diğerine karışmamış olan bir faslı, bölümü bulunmaktadır.⁷⁰

Elmalılı Hamdi Yazır ise (ö. 1361/1942) tafsil kelimesi ile ilgili olarak kısaca şu bilgileri kaydetmektedir. Kur'an'da yer alan konular gelişigüzel değil mükemmel bir

⁶⁶ "O, sizi bir tek nefisten (Adem'den) yaratandır. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Anlayan bir toplum için ayetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık." En'am: 6/98.

⁶⁷ "Bu, Arapça bir Kur'an olarak, ayetleri bilen bir kavim için ayırt edilip uzun uzadıya açıklanmış bir kitaptır." Fussilet: 41/3.

⁶⁸ "Gökleri, gördüğünüz gibi, direksiz yükselten, sonra arşa hükmeden, her biri belli bir süreye kadar hareket edecek olan Güneş ve Ay'ı buyruğu altına alan, işleri yürüten, ayetleri uzun uzun açıklayan Allah'tır; ola ki Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanırsınız." Ra'd: 13/2.

⁶⁹ "Su baskını, çekirgeyi, haşerati, kurbağaları ve kanı birbirinden ayrı mucizeler olarak onlara musallat kıldık; yine de büyüklük taslayıp suçlu bir millet oldular." A'raf: 7/133.

⁷⁰ Razi, XVII, s. 184-186.

üslup ile dizilmekle beraber çeşitli şekillerde ayrı ayrı yerlerde detaylıca ele alınmıştır. Gerek kıssalar, gerek anlatılan meseller, gerekse ahkama dair hususlar Kur'an içerisinde mucizevi bir nazım ile serpiştirilmiş olmasına rağmen Kur'an'ın anlam bütünlüğüne, ayet ve sureler arasındaki münasebete herhangi bir hanel getirmemiştir. Tafsilin ayrıca 'beyan' manası da vardır. Kur'an'da insanların ihtiyaç duyduğu hususların detaylıca anlatıldığı da söz konusudur.⁷¹

Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767),⁷² Abdurrezak b. Hemmam es-San'ani (ö. 211/826)⁷³, Muhammed b. Cerir et-Taberi (ö. 310/923)⁷⁴ ve İbn Ebi Hatim (ö. 327/939)⁷⁵ ise tafsil kelimesi için emir ve yasakların, ceza ve hükümlerin, helal ve haramların açıklanması anlamında 'tebyin' kavramını kullanmışlardır.

Sözlük ve terim anlamlarını verdiğimiz icmal ve tafsil, Kur'an'ın hükümlerini açıklama üsluplarından biridir. İlahi kaynaklı bir hitaptan müteşekkil olan Kur'an'da ele alınan konular arasında bu anlatım üslubuna da yer verilmiştir. Bazı hususlar bir yerde kısa ve öz olarak ana hatları ile zikredilirken buradaki kısmi kapalılık, aynı konunun detaylıca ele alındığı diğer ayetlere başvurularak giderilir. Yine Mekke'de nazil olan bir surede mücmel olarak ele alınan bir mesele, Medine'de nazil olan bir surede tafsilatıyla anlatıldığı gibi, Medine'de nazil olan bir suredeki mücmellik de Mekke'de nazil olan başka bir surede detaylıca anlatılarak detaylandırılmıştır. Şunu da unutmayalım ki Kur'an'da detaylıca ve genişçe açıklanan icmali hususlar olmakla beraber mücmelliği Kur'an'da giderilmeyip Hz. Peygamber'in sünnetiyle açıklanmış mücmel ayetler ve hükümler de mevcuttur. Zira Hz. Peygamber'in gönderiliş gayelerinden birisi de Kur'an vahyini insanlara açıklamaktır.⁷⁶ Bu hususu biraz daha belirginleştirecek olursak Hz. Peygamber'in sünneti, Kur'an'da mücmel olarak yer alan ve sadece işaret ile yetinilen

⁷¹ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 3. Baskı, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1979, IV, s. 2750-2753.

⁷² Mukatil b. Süleyman, Et-Tefsiru'l-Kebir, thk, Ahmed Ferid, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs, I, s. 413.

⁷³ Abdurrezak b. Hemmam es-San'ani, Tefsiru'l-Kur'an, thk. Mustafa Müslim Muhammed, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1989, I, s. 301.

⁷⁴ Muhammed ibn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an, thk. Abdu'l-Muhsin Türki, Hicr Yayınevi, Kahire, 2001, XIV, s. 515.

⁷⁵ Abdurrahman b. Muhammed İbn İdris er-Razi İbn Ebi Hatim, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, thk. Es'ad Muhammed Tayyib, 1. Baskı, Riyad, 1997, I, s. 1995.

⁷⁶ Nahl; 16/44, 64; Zehebi, İlmü't-Tefsir, s. 21-22.

hükümlerin amel konusunda mahiyetlerini, bu hükümlerin sebeplerini, şartlarını veya hükümlerin uygulanmasındaki engelleri açıklamaktadır.⁷⁷

Şu hususu da hatırlatalım ki Kur'an'da tafsil edilen her konunun mücmel şekli yer almamaktadır. Kur'an'da bazı konulara dair tafsilatlı açıklamalar yapılmıştır fakat bu konulara dair bir mücmellik söz konusu değildir.

Kur'an'ın hükümleri arasında taabbudi olarak zikredilen, yani akıl ile açıklanamayan ve üzerinde içtihat edilemeyen konularda tafsilatlı bilgilere yer verilirken; akıl ile izah edilip alimlerin içtihatlarına, toplumun menfaatine, maslahatına ve ihtiyaçlarına alan bırakılan meselelerde ise genel ifadelere yer verilmiştir. Şöyle de diyebiliriz ki insan hayatının değişime açık olmayan hususlarında detaya girilmiştir. Buna karşılık hayatın değişmesiyle değişiklik gösteren konularda yalnızca ana ilkeyi koymakla yetinilmiştir.

Kur'an ayetleri arasında icmal ve tafsilin bulunmasına dair Nasr Hamid Ebu Zeyd'in şu ifadesini de zikretmek yerinde olacaktır. "Kur'an'ın diğer pasajlarına müracaat ile mücmelin açıklanması ve kapalı olan ifadenin anlamının açığa çıkarılması, hiç kuşku yok ki, özellikle ayetlerden şer'i ve fihhi hükümlerin elde edilmesinde önem kazanan bir husustur."⁷⁸

Kur'an'da mücmel hükümlerin var olması yani ahkama dair hususların her yönüyle Kur'an'da açıklanmamış olmasının hikmetlerine dair Sema Ünal, *Mücmel-Mübeyyen İlmi ve Kur'an-ı Kerim'deki Mücmel Kelimelerin Delalet Ettiği Anlamlar* adlı çalışmasında bazı açıklamalar yapmaktadır. Bunları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz: İlk muhataplarının kullandığı dil olan Arapça üzerine nazil olan Kur'an, fesahat ve belagat açısından üst düzey bir hitap ve metin özelliği taşıdığından dolayı ayetler îcaz özelliğine sahiptir. Bir yerde sözün gereğinden fazla uzatılması, o sözün îcazına ve belâğ olmasına engel teşkil eder. Kur'an ansiklopedik bir kitap olmadığından dolayı her konuyu tüm ayrıntıları ile ele almamıştır. Aksi takdirde iki kapak arasında yer alan bir kitap değil de ciltler dolusu kitaplar meydana gelirdi.⁷⁹ Kur'an'ın ansiklopedik bir metin olması gönderiliş gayesinin dışında olan bir durumdur. Kur'an ise bundan beridir. Zira Kur'an, öğüt alınması için Allah tarafından kolaylaştırılmıştır.

⁷⁷ Cemaleddin el-Kasımî, Kur'an'ı Anlamak, Tefsir İlminin Temel Meseleleri, çev. Sezai Özel, İz Yayıncılık, 2018, s. 239.

⁷⁸ Ebu Zeyd, s. 259.

⁷⁹ Ünal, s. 21-22.

Kur'an'ın öğüt ve nasihat alınması için kolaylaştırıldığı meselesi Kamer suresinde dört ayette vurgulanmaktadır.⁸⁰

Kur'an'da bazı hükümlerin mücmel şekliyle zikredilip konulara dair tafsilata girilmesinin sebeplerinden biri olarak cahiliye dönemindeki uygulamaları gösterebiliriz. Kur'an'a baktığımızda cahiliye dönemine ait uygulamalardan bazılarının aynen devam ettirildiğini (ibka), bazılarının ıslah edilip yeniden düzenlendiğini ve bazılarının ise tamamen kaldırıldığını (ilga) görmekteyiz. Kur'an'ın cahiliye dönemindeki uygulamalara ait bu tutumu göz ardı edilmemelidir. Çünkü Kur'an'ın nazil olduğu toplumda da inançlar, ibadetler ve bazı toplumsal düzenlemeler söz konusuydu. Kur'an ayetlerinde icmal ve tafsil ilişkisini ele alırken elbette cahiliye dönemindeki mevcut durumu da göz önünde bulundurmalıyız. Kur'an'ın Mekke toplumunun yapısını üç konuda ıslah ettiğini görmekteyiz. Bunlar inanç, ibadet, muamelat / ahlak konularıdır.⁸¹

Tafsilata girilmeyen konuların ilk muhataplar tarafından önceden bilindiği ve uygulandığından dolayı Kur'an'ın bu konuları mücmel bıraktığıyla ilgili görüşler mevcuttur. Aynı şekilde Kur'an'ın tafsilata girdiği konularda ise muhatapları için yeni hükümler getirip bunlara dair tafsilatlı açıklamalar yapma ihtiyacı hissettiği ileri sürülen görüşler arasındadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde Kur'an'da yer alan itikat ve ahkama dair mücmel hususlarla bu hususların yine Kur'an içerisinde nasıl detaylıca ele alındığını işleyeceğiz. İkinci bölümde ise Kur'an'da mücmel bırakılan konulara yer vererek bunlara dair zikredilen genel hükümleri ve ana ilkeleri ele alacağız. Sonuç bölümünde ise çalışmamızın kısa bir özetini yaptıktan sonra icmal ve tafsile dair elde ettiğimiz bilgileri değerlendirip tespit ettiğimiz hususları tartışarak çalışmamızı sonlandıracağız.

⁸⁰ Kamer: 54/17, 22, 32, 40.

⁸¹ Hüseyin Çelik, "Kur'an'ın, Mekke Toplumunda Var Olan Birtakım Yanlış İnanç, İbadet ve Davranışları İslah Etmesi", Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2013, s. 337.

BİRİNCİ BÖLÜM MÜCMELİN TAFSİL EDİLDİĞİ AYET VE KONULAR

Çalışmamızın bu bölümünde Kur'an'da yer alan itikat ve ahkama dair mücmel hususlarla bu hususların yine Kur'an içerisinde nasıl detaylıca ele alındığını işleyeceğiz. Kur'an'ın hükümlerini açıklama üslubu kendi içerisinde farklılık arz etmektedir. Muhataplarını daima iyiye ve güzele teşvik eden Allah, kullarından yapmalarını istediği hususları da yine kendine has üslubuyla kitabında zikretmektedir. Kur'an'ın emir ve yasaklarını muhataplarına bildirirken kullandığı üslup da yerine göre değişmektedir. Allah, insanın dünya ve ahireti ile ilgili faydasına olacak güzel davranış ve amelleri emretmiş ve bunu 'size farz kılındı, emredildi' üslubuyla beyan etmiştir. Bununla birlikte insanın zararına olan çirkin davranış ve ameller de nehyedilmiştir.

Muhsin Demirci *Tefsire Giriş* adlı eserinde Kur'an'ın hükümlerini açıklama üslubu hakkında bazı bilgilere yer vermektedir. Ona göre Kur'an, hükümlerini beyan tarzındaki çeşitliliği açısından ayrıca olağanüstü bir üstünlüğe sahiptir. Çünkü Kur'an'da insana teklif edilen sorumluluklar bazen açık bir emir kalıbıyla, bazen emir sigasıyla, bazen emir manası taşıyan bir fiilin geçmiş zaman veya geniş zaman kalıbıyla, bazen yapılması istenen bir fiilin hayır olduğunun belirtilmesiyle, bazen de herhangi bir fiilin mükelleflere farz kılındığı bildirilerek ifade edilmiştir.⁸²

Kur'an'da yer alan ahkam ayetlerinin sayısı ile ilgili alimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ahkam ayetlerinin sayısı hakkında bir ittifak söz konusu değildir. Bunun nedeni ise bazı ayetlerin açık bir şekilde hüküm bildirmesi, bazı ayetlerin ise doğrudan doğruya bir hüküm ifade etmeyip hüküm çıkarma metotlarının kullanılarak bir hüküm ifade etmesini zikredebiliriz.⁸³

Bedrettin Çetiner ahkam ayetlerinin sayısı ve gruplandırması ile ilgili olarak son zamanlarda benimsenen bir tasnifin olduğunu ifade ettikten sonra konulara dair ahkam ayetlerinin sayısını şu şekilde sıralamaktadır. Ahkam ayetlerinin "Yüz kırk ibadetlere, yetmiş aile hukukuna, yetmiş medeni hukuka, otuz ceza hukukuna, on üç veya

⁸² Mevlüt Güngör, Kur'an Tefsirinde Fıkhi Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhi Tefsir, Bayrak Matbaası, İstanbul, 1996, s. 31-38; Muhsin Demirci, Tefsire Giriş, 2. Baskı, İSAM Yayınları, İstanbul, 2013, s. 112.

⁸³ Bedrettin Çetiner, Ahkamu'l-Kur'an, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 1988, I, s. 551.

yirmisi usul-i muhakemata, yirmi ikisi harp ve sulh hukukuna, onu da mali ve iktisadi konulara daırdır.››⁸⁴

Ahkamla ilgili ayetler, genellikle Mekke'den Medine'ye hicretten sonra nazil olan surelerde yer almaktadır. Bununla birlikte Mekki surelerde ve ayetlerde de bazı hükümlere yer verildiğini görmekteyiz. Hüküm bildiren ayetlerin Medine'de nazil olmasının bir sebebi olarak, Medine'de artık İslam devletinin kurulmuş olması ve bunun neticesinde ortamın pratik hayatta geçerli olacak hükümlerin nüzulüne müsait hale gelmesini zikredebiliriz. Mekki surelerde daha çok inanç / itikat ve ahlak üzerinde durulmuş olup bu konulardaki temeller burada atılmıştır. Medine'ye hicretten sonra da bu temellerin üzerine dinin ameli ve pratik yönünü teşkil edecek hükümler nazil olmuştur.

Kur'an'ın hükümlerini açıklama üslubunu üç kategoride ele alabiliriz:

1. İcmali hükümler koyması
2. Tafsili hükümler koyması
3. Genel prensipler koyması⁸⁵

Kur'an ayetlerini incelerken hüküm bildiren ayetlerin, yukarıda da değinildiği gibi farklı üsluplarda ele alındığını görmekteyiz. Yani bazı hükümlerle ilgili olarak detaya girilmeden kısa, öz ve genel bir şekilde bahsedilirken bazı hükümlere dair geniş ve detaylı açıklamalar zikredilmiştir. Bununla birlikte Kur'an'da genel prensipler içeren hükümler de yer almaktadır.

Kısaca şöyle diyebiliriz ki Kur'an'da yer alan bazı hükümlerin ve ayetlerin herhangi bir açıklanmaya ihtiyacı yoktur. Bununla birlikte bazı hükümler ve ayetler de Kur'an'da tafsil edilmeyip bu konularda açıklanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu açıklamayı yapacak olan da kendisine Kur'an'ı tebliğ ve tebyin görevi verilen Hz. Peygamber ve onun sünnetidir.⁸⁶

Biz de bu bölümde Kur'an'da yer alan ve tespit ettiğimiz ahkam ve itikada dair konulardan mücmelliği yine Kur'an ayetleri arasında tafsil edilen konuları ele aldık. Şimdi bu konuları sırasıyla açıklayalım.

⁸⁴ Çetiner, Ahkamu'l-Kur'an, s. 551.

⁸⁵ Güngör, s. 21-23.

⁸⁶ Bkz. Necati Kara, Kur'an-Sünnet Bütünlüğü, İhtar Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 286.

1.1. AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ KONULARDA İCMAL VE TAFSİL

Aile, Kur'an'da kendisine yer verilen konulardan birisidir. Aile, toplumu oluşturan önemli bir yapıdır ve Kur'an bu yapıya ayetlerinde yer vermiştir. Ailenin oluşmasını ve temellerinin atılmasını sağlayan evlilik müessesesi, evlenme, evlenilmesi helal ve haram olan kimseler, mehir, nikah ve boş(n)ma / talak gibi konular Kur'an'da detaylıca ele alınmıştır.

1.1.1. Evlenilmesi Helal Olan Kişilere Dair Hükümler

Kur'an'da müminlerin evlenebilecekleri kimselerin özelliklerine baktığımızda Maide suresinin 5. ayetinde tafsilatlı bir açıklama görmekteyiz. Evlenilebilecek temiz kişilerin kimler olduğuna dair ayette *وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ* ⁸⁷ *إِذَا اتَّيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ* buyurularak evlenilebilecek temiz kişiler tafsil edilmiştir. Bu kişiler; iman eden, hür olan ve iffet sahibi kadınlar olarak zikredilmiştir. Aynı ayetin içerisinde kendilerine kitap verilenlerden yani Ehl-i Kitap'tan hür ve iffetli olan kadınların da müminlere helal olduğu yer almaktadır. Kur'an, Ehl-i Kitap'tan hür ve iffetli olanlar ile evlenmeyi, onlarla zina etmeme, gizli dost tutmama ve mehirlerini verme şartına bağlamıştır.⁸⁸

Cessas (ö. 370/980) *Ahkamu'l-Kur'an*, İbn Kesir (ö. 774/1372) *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim* ve Şevkani (ö. 1250/1834) ise *Fethu'l-Kadir* adlı eserlerinde evlenilmesi helal olan kimselerin yer aldığı Maide suresinin 5. ayetini zikrettikten sonra meselenin çerçevesini belirlemesi ve ayetler arasındaki icmal-tafsil ilişkisini gösterme adına müminlerin, müşrik kadınlarla evlenmemesi gerektiğini ifade eden Bakara suresinin 221. ayetine yer vermişlerdir. Bu şekilde iki ayeti bir arada açıklamak suretiyle konuyu tafsil etmişlerdir.⁸⁹

Kur'an'ın nazil olduğu dönemde cariye ve cariyelik toplumsal bir gerçektir. Hür mümin kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimselerin ellerinin altındaki cariyelerle

⁸⁷ “İnanan hür ve iffetli kadınlar ve sizden önce kitap verilenlerin hür ve iffetli kadınları -zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helaldir.” Maide: 5/5.

⁸⁸ Maide: 5/5.

⁸⁹ Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Razi el-Cessas, *Ahkamu'l-Kur'an*, thk. Muhammed Sadık Kamhavi, Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut, 1996, III, s. 323-329; İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, thk. Sami b. Muhammed es-Selame, Daru Tayyibe, Riyad, 1997, III, s. 39-43; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkani, *Fethu'l-Kadir*, Daru'l-Vefa, trs, II, s. 18-24.

evlenebileceği izni de yine Kur'an tarafından açıklanmaktadır. Bu mesele Nisa suresinin 25. ayetinde şu şekilde tafsil edilmektedir: وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَأُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَ فَإِنَّا نَكْفِيهِنَّ بِأَحْسَنِ مَا فَاعِلِينَ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ⁹⁰

Burada ele almamız gereken bir diğer mesele de evlilik konusunda Hz. Peygamber'e helal olan kişilerin kimler olduğudur. Kur'an'da Hz. Peygamber'in kimlerle evlenip kimlerle evlenemeyeceği gibi bir mücmellik yer almaz iken Ahzab suresinin 50. ayetinde bu mesele tafsil edilmiştir. Ahzab suresinin 50. ayetinde Hz. Peygamber'in evlenebileceği kişiler hakkında şöyle buyurulmaktadır: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّتِي آتَيْتَ أَجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا آفَاءَ اللَّهِ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَكِ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ⁹¹

Bu ayete göre evlilik konusunda Hz. Peygamber'e; mehrini verdiği hanımları, ellerinin altında bulunan cariyeleri, amcasının, halasının, dayısının ve teyzesinin kendisiyle beraber göç eden kızları da helal kılınmıştır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in kendisiyle evlenmek istediği takdirde kendisini peygambere hibe eden kimse de diğer müminlere değil sadece Hz. Peygamber'e has olarak helal kılınmıştır.

1.1.2. Evlenilmesi Haram Olan Kişilere Dair Hükümler

Müminlerin kimlerle evlenebileceği meselesi yukarıdaki bölümde tafsil edildi. Burada ise kendileriyle nikah düşmeyip evlilik konusunda müminlere haram olan kişilerin kim olduğu ele alınacaktır. Bu mesele Nisa suresinin 22-24 ve Bakara suresinin 221. ayetlerinde tafsilatlı bir şekilde ele alınmıştır.

⁹⁰ “Sizden, hür mümin kadınlar ile evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki mümin cariyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı çok iyi bilir. Birbirinizdensiniz, aynı soydansınız. Onlarla, zinadan kaçınmaları, iffetli olmaları ve gizli dost tutmamış olmaları halinde, velilerinin izniyle evlenin ve örf'e uygun bir şekilde mehirlerini verin. Evlendiklerinde zina edecek olurlarsa, onlara, hür kadınlara edilen azabın yarısı edilir. Cariye ile evlenmedeki bu izin içinizden, günaha girme korkusu olanlardır.” Nisa: 4/25.

⁹¹ “Ey Peygamber! Mehirleri verdiğin hanımlarını, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber göç eden kızlarını sana helal kıldık. Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini peygambere hibe eden mümin kadını, diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helal kıldık).” Ahzab: 33/50.

Evlenilmesi haram olan kişiler ayetlerde şu şekilde yer almaktadır. حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَأُمَّهَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ⁹²

Nisa suresinin 23. ayetinde yer alan bu hükme göre evlilik konusunda müminlere; anneleri, kızları, kız kardeşleri, halaları, teyzeleri, kardeşlerinin kızları, kendilerini emziren sütanneleri, sütkardeşleri, eşlerinin anneleri, kendileriyle birlikte oldukları kadınların yanlarında kalan üvey kızları, kendi öz oğullarının eşleri haram kılınmıştır. Ayrıca iki kız kardeşi eş zamanlı nikah altında tutarak evlenmenin haram olması da yine ayetin devamında bildirilmiştir.

Evlenilmesi haram olan kişilerin kimler olduğuna dair mücmellik başka ayetlerde de tafsil edilmiştir. Yukarıda zikredilen kişilere ek olarak kişinin babasının evlendiği kadınlar⁹³ ve evli olan kadınlarla evlenmek de haram kılınmıştır.⁹⁴ Ayrıca müşrik olan kadınlarla da onlar iman edinceye kadar evlenilmemesi emredilmiştir.⁹⁵ Müşrik olan kadınlarla evlenmek yerine iman etmiş bir cariyeyle evlenmek daha uygun görülmüştür.⁹⁶ Aynı ayet içerisinde müşrik kadınlarla evlenmenin yasaklanmasıyla birlikte müminlerin, mümin kadınları da iman etmedikleri müddetçe müşrik erkeklerle evlendirmemeleri gerektiği emredilmiştir. Mümin kadınları müşrik bir erkekle evlendirmek yerine iman etmiş bir köleyle evlendirmenin daha uygun olduğu da vurgulanmıştır.⁹⁷ Kendileriyle evlenilmesi haram olan kişiler zikredildikten sonra bu emirlerin Allah'ın müminler üzerine farz kıldığı hükümler olduğu ifadesi yer almaktadır.⁹⁸

Kur'an'da tafsil edilen her konunun mücmel şekli yer almamaktadır. Buna zina eden kadın ve erkeğin evliliği meselesini örnek olarak verebiliriz. Kur'an'a göre; zina eden erkek, ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınla da ancak zina eden veya putperest olan bir erkek evlenebilir. Bu, müminlere

⁹² “Sizlere, analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkardeşleriniz, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birlikte olduğunuz kadınlarınızın yanınızda kalan üvey kızlarınız -ki onlarla birlikte olmamışsanız size bir engel yoktur-, öz oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir arada almak suretiyle evlenmek, size haram kılındı.” Nisa: 4/23.

⁹³ Nisa: 4/22.

⁹⁴ Nisa: 4/24.

⁹⁵ Bakara: 2/221.

⁹⁶ Bakara: 2/221.

⁹⁷ Bakara: 2/221.

⁹⁸ Nisa: 4/24.

yasaklanmıştır.⁹⁹ Aynı surenin 26. ayetinde yer alan “*kötü kadınlar kötü erkekler için, kötü erkekler de kötü kadınlar içindir*” ifadesi, zina eden kadın ve erkeğin evliliği meselesini biraz daha açıklar mahiyettedir. “*Kötü kadınlar kötü erkekler için, kötü erkekler de kötü kadınlar içindir*” ifadesi fıhi bir durum değildir. Kur’an burada bir karakter analizi yapmaktadır.

Nesefi (ö. 710/1310) *Medariku’t-Tenzil ve Hakakiu’t-Te’vil* adlı eserinde zina eden erkek ve kadının durumunu açıkladıktan sonra bu kötü fiili işlemlerinden dolayı onları kötü insanlar olmakla ve çirkinlikle vasıflandırmaktadır. Nur suresinin 3. ayetini tefsir ederken konuyu tafsilatlandırmak için yine aynı surenin 26. ayetinde yer alan “*kötü kadınlar kötü erkekler için, kötü erkekler de kötü kadınlar içindir*” ifadesine yer vererek konuyu biraz daha açıklığa kavuşturmuştur.¹⁰⁰

Hudeybiye antlaşması sonrası müminlere hicret etmiş mümin kadınların durumu, onlarla evliliğin mahiyeti ve kendilerine verilecek mehir meselesi de Kur’an’da mücmel olarak zikredilen konulardan biridir. Bu meseleyle ilgili olarak Kur’an’da aynı ayet içerisinde şu şekilde bir tafsilat yer almaktadır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَأَتَوْهُنَّ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكُوفِرِ وَسَلُّوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلَيْسَ لَكُمْ أَنْفَقُوا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكَمُ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ¹⁰¹

Bu ayete göre önce müminler tarafından hicretlerinin sebeplerini öğrenmek amacıyla o kadınların denenmesi ve onların mümin olduklarını öğrendikleri takdirde kafirlere geri verilmemesi gerektiği emredilmiştir. Çünkü bu kadınlar, inkarcılara / kafirlere artık helal değildir. Kafirlerin bu mümin kadınlara verdiği mehirleri de yine kafirlere iade edilmesi istenmektedir. Bununla birlikte hicret eden mümin kadınlara mehirlerini verdikleri takdirde müminlerin bu kadınlarla evlenmelerinde bir engel olmadığı açıkça anlatılmıştır. Ayrıca Allah müminlerin, inkarcı kadınları nikahlarında tutmamalarını ve onlara verdikleri mehirleri geri istemelerini; aynı şekilde inkarcı

⁹⁹ Bkz. Nur: 24/3.

¹⁰⁰ Ebu’l-Bekkat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefi, *Medariku’t-Tenzil ve Hakakiu’t-Te’vil*, Daru’l-Kelimi’t-Tayyib, 1. Baskı, Beyrut, 1998, II, s. 487.

¹⁰¹ “Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde -onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınavın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kafirlere iade etmeyin. Bunlar onlara helal değildir, onlar da bunlara helâl olmaz. Onlara (kocalarına) harcadıklarını (mehirleri) geri verin. Mehirlerini ödediğiniz takdirde bu kadınlarla evlenmenizde sakınca yoktur. Kafir kadınları nikahınız altında tutmayın. Siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Allah’ın hükmü işte budur. Aranızda hükmünü böyle veriyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Mümtahine: 60/10.

erkeklerin de hicret eden mümin kadınlara verdikleri mehirleri geri istemelerinin gerektiğini beyan etmiştir.¹⁰² Allah hükümlerini böylece açıklamıştır.

1.1.3. Boşa(n)ma / Talak Konusuna Dair Hükümler

Kur'an'da tafsilata girilip hakkında geniş bilgi verilen konulardan biri de boşa(n)madır. Evliliklerini sürdüremeyen eşlerin gerek karşılıklı rızaya dayalı gerekse erkeğin istememesi durumunda eşinden ayrılması ve onu boşaması toplumsal bir gerçektir. Kur'an'ın nazil olduğu dönem ve öncesinde boşama konusunda bazı keyfi uygulamalar söz konusuydu. Boşamayla ilgili ayetlerin gelmesi ile birlikte bu mesele çözüme kavuşturulmuş oldu ve bazı sınırlamalar getirildi.

Boşamanın çeşitleri, boşanan kadının iddet süresi, boşama esnasında şahitlerin hazır bulundurulması meselesi, boşandıktan sonra kadının ve erkeğin durumu, boşama sonrası yeniden evlenme konusu, eşi ölen (dul) kadının iddeti ve kadınlara yaklaşmamaya yemin edenlerin (îlâ) durumu gibi önemli konular Kur'an'da Bakara suresinin, 227-228, 231-237, 240; Ahzab suresinin, 49; Talak suresinin, 1-5. ayetlerinde tafsilatıyla ele alınmıştır. Bu konular farklı surelerde¹⁰³ ele alınmakla birlikte boşa(n)ma meselesinin tafsilatının yer aldığı 'Talak' adında müstakil bir sure de Kur'an'da mevcuttur.

Bağı çözmek, ayırmak, serbest bırakmak gibi kök anlamları bulunan "talak" kelimesi, bir hukuk terimi olarak şu anlama gelmektedir. Nikâh akdini çözmek ve kaldırmak amacıyla kullanılan belli sözlerle erkeğin evlilik bağıni ortadan kaldırmasıdır.¹⁰⁴

Şimdi boşa(n)ma meselesine dair ayetler arası icmal ve tafsil ilişkisinin Kur'an'da nasıl ele alındığını açıklayalım.

Kur'an'da boşamanın kaç defa olacağı ve boşama sonrası yeniden evlenmenin nasıl gerçekleşeceği meseleleri mücmel olarak yer almıştır. Bu meseleler Bakara suresinin 229 ve 230. ayetlerinde tafsil edilmiştir. Buna göre Kur'an, boşamanın iki defa olduğunu zikretmektedir. Bu iki defalık boşamadan sonra erkeğe, eşini ya iyilikle

¹⁰² Mümtehine: 60/10.

¹⁰³ Bakara: 2/227-228, 231-237, 240; Ahzab: 33/49; Talak: 65/1-5.

¹⁰⁴ Ahmet Yaman, İslam Aile Hukuku, Marifet Yayınları, İstanbul, 1999, s. 76; Halil İbrahim Acar, Talak, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2010, XXXIX, s. 496-500.

yanında tutması veya güzellikle salıvermesini emreder.¹⁰⁵ Bundan sonra ise eğer erkek eşini üçüncü defa boşarsa, kadın bir başka erkekle evlenmedikçe erkeğin o kadını alması kendisine helal olmaz. Eğer bu kişi de yani sonradan evlendiği kocası da kadını boşarsa, (her iki taraf da) Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde, eski kocasıyla yeniden evlenmelerinde herhangi bir sakıncanın olmadığı yine Kur'an'da bildirilmektedir.¹⁰⁶

Kadınları boşama, boşama esnasındaki iddet meselesi ve boşama esnasında şahit tutmanın gereği konularındaki mücmellik ise Talak suresinin 1-2. ayetlerinde şu şekilde tafsil edilmiştir. يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بَيْتِنَّ وَلَا يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ¹⁰⁷. Ayette Hz. Peygamber özelinde tüm müminlere hitaben yer alan ifadeye göre, kadınları boşayacakları zaman onların iddetlerini gözetmeleri ve bekleme sürelerini iyice hesap etmeleri gerektiği zikredilmektedir. Ayrıca herhangi bir hayasızlık yapmadıkları sürece dışarıya da çıkarılmamaları gerektiği bildirilmektedir.

Yukarıdaki ayetin devamında yer alan diğer ayette ise iddet sürelerini dolduran kadınların durumu hakkında bilgi verilmek suretiyle meseleye dair biraz tafsilata girilmiştir. فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ¹⁰⁸ اللَّهُ ذَلِكُمْ يُوعِظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا¹⁰⁹

Talakla ilgili bu iki ayetin özeti olarak şunları söyleyebiliriz: Boşamayı sünnete göre yapmak, iddeti saymak, kadını evinden çıkarmamak, boşama sırasında şahit tutmak, şehadeti hak ölçüleri içinde yapmak Allah tarafından emredilmiştir.

Boşanma sonrası kadının iddeti yani yeniden başka bir erkekle evlenmesi için beklemesi gereken sürenin ne kadar olacağına dair mücmellik, Bakara ve Talak surelerinde tafsil edilmiştir. Buna göre kadının iddeti yani yeniden başka bir erkekle evlenmesi için beklemesi gereken sürenin üç ay¹⁰⁹ (hayız veya temizlik müddeti) olduğu Bakara suresinin 228 ve Talak suresinin 4. ayetlerinde zikredilmiştir. Bununla birlikte hamile olan kadınların bekleme süresi ise yüklerini bırakmalarındır (doğum

¹⁰⁵ Bakara: 2/229.

¹⁰⁶ Bakara: 2/230.

¹⁰⁷ “Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah'a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayasızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar.” Talak: 65/1.

¹⁰⁸ “İddet müddetlerini doldurduklarında onları ya meşru ölçüler içerisinde nikahınız altında tutun veya onlardan meşru ölçülere göre ayrılın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun. Şahitliği Allah için yapın.” Talak: 65/2.

¹⁰⁹ Bakara: 2/228; Talak: 65/4.

yapmalarıdır.)¹¹⁰ Hamile olan kadınların bu durumlarını gizlememeleri gerektiği de yine Kur'an'da zikredilmektedir.¹¹¹ Kadınlar iddetlerini bekledikten sonra hamile olanlar da doğum yaptıktan sonra anlaştığı erkeklerle evlenmelerinde onlar için herhangi bir sakınca yoktur.

Zifaftan önce yani evlendikten sonra herhangi bir temas olmaksızın boşanan kadının durumu ve bu kadının mehir meselesine dair mücmellik de yine Kur'an'da tafsilatlı bir şekilde ele alınmıştır. Bakara suresinin 236. ayetinde nikahtan sonra henüz kadına temas etmeden yani zifaftan önce veya kadınlar için belli bir mehir tayin etmeden onları boşama durumunda herhangi bir mehir zorunluğunun olmadığı ifade edilmektedir. Bu durumda kadınlara müt'a (hediye cinsinden bir şeyler) verilmesi uygun görülmüştür. Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir.¹¹² Bunun yanında *وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ*¹¹³ buyurularak kendilerine mehir tayin edilen kadınlarla zifafa girmeden önce onları boşama söz konusu olursa, belirledikleri mehrin yarısını vermeleri gerekmektedir. Kadın veya velisi mehrin yarısını bile almaktan vazgeçerse bu mehrin hiç verilmemesi durumu da uygun görülmüştür.

Ahzab suresinin 49. ayetinde ise erkeklere, henüz zifafa girmeden boşadıkları kadınlarından ayrılmaları ve onların serbest bırakılması konusunda kadınların iddet sürelerini beklememeleri emredilmektedir. İddet süreleri bitene kadar ellerinin altında bekletmeden onlara güzel bir bağış / yardımda bulunarak serbest bırakmaları emredilmiştir.¹¹⁴ Zifaftan önce boşanan kadına, önceden tayin edilmiş bir mehir varsa onun yarısı verilir. Yoksa bağış yapılır. Bu bağışın belli bir miktarı yoktur. Bu şekilde boşanmış kadın iddet beklemeden evlenebilir.

Eşi ölen (dul) kadının iddetinin ne kadar olacağına dair mücmellik ise Bakara suresinin 234-235 ve 240. ayetlerinde tafsil edilmiştir. Bu ayetlere göre eşi ölen bir

¹¹⁰ Talak: 65/4.

¹¹¹ Bakara: 2/228.

¹¹² Bakara: 2/236.

¹¹³ “Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikah bağı elinde bulunanın (velinin) vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz (mehirden vazgeçmeniz), takvaya daha uygundur.” Bakara: 2/237.

¹¹⁴ Ahzab: 33/49.

kadının yeniden evlenmesi için dört ay on gün beklemesi emredilmektedir.¹¹⁵ Bu süre bittiği zaman istedikleri kişilerle evlenmelerinde herhangi bir sakınca yoktur. İddet süreleri dolmayan dul kadınlar hakkında وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْتَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عِلْمَ اللَّهِ أَنْكُمْ سَتَذَكَّرُونَ وَلَكِنْ لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْرَمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ¹¹⁶ buyurularak onlarla bu süre zarfında gizlice buluşmak için söz verilmesi ve nikah kıyılması yasaklanmıştır. Bununla birlikte kadın henüz dul kalmadan önce yani kocası sağken, kocası eşi için, kendisi öldükten sonra bir yıla kadar geride bıraktığı mallarından faydalanabileceğini vasiyet etmesi de emredilmiştir. Bu vasiyete rağmen kocası ölen kadın bu sürenin dolmasını beklemeden çıkıp gidebilir ve bunda kadın için de kocası için de herhangi bir günah yoktur.¹¹⁷

Kadınlara yaklaşmamaya yemin edenlerin durumu yani îlâ'ya dair mücmellik, Bakara suresinin 226-227. ayetlerinde tafsil edilmiştir. Kök anlamı olarak, birbirinden uzaklaşmak ve yemin etmek demek olan îlâ, terim olarak ise bir kimsenin dört ay veya daha fazla bir süre hanımına yaklaşmayacağına dair Allah adıyla yemin etmesi veya yaklaşmayı ağır bir ibadete bağlamasıdır.¹¹⁸

Bakara suresinin 226-227. ayetlerine göre kadınlara yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer bu müddet içinde kadınlara dönerlerse, şüphesiz Allah çokça bağışlayan ve esirgeyendir, evlilikleri devam eder.¹¹⁹ Eğer müddeti içinde dönmeyip kadınlarını boşamaya karar verirlerse eşler ayrılırlar.¹²⁰ 'Îlâ' yemin manasıdır. Kişinin eşine yaklaşmamak için yaptığı yemin karşılığında kullanılmıştır. Cahiliye devri Arapları, kadınlar üzerinde bir baskı olmak üzere, onlara darıldıkları vakit kadınlardan uzak dururlar, hiç yanlarına varmazlar, cinsi temasta bulunamazlar ve onlara yaklaşmamak hususunda yemin ederlerdi. İşte İslam bu şekilde yapılan haksız davranışları önlemiş, doğru yolu göstermiştir. Belli müddet içinde yeminini bozan kefarete verir. Müddet tamamlanırsa evlilik sona erer.

¹¹⁵ Bakara: 2/234.

¹¹⁶ "Bu kadınlarla evlenme isteğinizi üstü kapalı bildirmenizde veya içinizde saklamanızda bir sakınca yoktur. Allah bu kadarını onlara söyleyeceğinizi bilmektedir. Fakat meşru söz söylemeniz dışında onlarla gizli sözleşme yapmayın. Bekleme emri süresine ulaşmadıkça evlenme akdi yapmaya kalkışmayın. Bilin ki Allah içinizde olanları bilmektedir. O'ndan sakının ve bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, halimdir." Bakara: 2/235.

¹¹⁷ Bakara: 2/240.

¹¹⁸ Yaman, 103; Ayrıca bkz. Hamdi Döndüren, Îlâ, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2000, XXII, s. 61-62.

¹¹⁹ Bakara: 2/226.

¹²⁰ Bakara: 2/227.

1.1.4. Nüşuz Halindeki Kadın ve Erkeğin Durumuna Dair Hükümler

Kur'an'da aileyi oluşturan eşler arasındaki ilişkileri düzenlemeye dair bazı hükümler yer almaktadır. Bununla birlikte eşler arasında meydana gelmesi muhtemel başkaldırma, itaatsizlik, geçimsizlik veya erkeğin karısından yüz çevirmesi gibi durumlarda her iki tarafın da nasıl davranması gerektiği hakkında bazı yaptırımlar ve çözüm yolları da sunulmaktadır. Burada üzerinde durmamız gereken önemli bir nokta da şudur ki Kur'an, sadece kadının erkeğe karşı nüşuzundan değil aynı zamanda erkeğin de karısına karşı nüşuzundan bahseder. Kur'an'ın ifadesiyle kadının erkeğe karşı nüşuzu, başkaldırma veya itaatsizlik, erkeğin karısına karşı nüşuzu ise geçimsizlik veya karısından yüz çevirmekle olur. Bu durumda Kur'an'ın önerdiği ve tavsiye ettiği yaptırım ve çözüm yollarına dair hususlar Nisa suresinin 34-35 ve 128. ayetlerinde tafsil edilmektedir.

Bakara suresinin 228. ayetinde ¹²¹ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ buyurularak kocaların eşleri üzerinde örfeye uygun olarak hakları olduğu gibi, kadınların da kocaları üzerinde haklarının olduğunu vurgulanmaktadır. Burada anlatılmak istenen hakların neler olduğuna dair mücmellik Nisa suresinin 34 ve 128. ayetinde tafsil edilmiştir. Nisa suresinin 34. ayetinde ¹²² وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَابْتَغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا¹²³ buyurularak evlilik hukuku çerçevesinde kocasına karşı itaatsizlik yapan veya başkaldırıp sorumluluklarını yerine getirmeyen kadına erkek tarafından tedbir anlamında bazı yaptırımların uygulanacağı söz konusudur. Bu yaptırımlar ise sırasıyla önce öğüt vermektir. Öğüt verildiği takdirde eğer herhangi bir düzelme yok ise ikinci yaptırım kadınların yataklarında yalnız bırakılmasıdır. Buna rağmen eğer hâlâ itaatsizlik veya başkaldırma devam ediyorsa son olarak ise kadının hafifçe dövülmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu yaptırımların neticesinde eğer itaat ederlerse onlar için başka bir yol aramaya da gerek yoktur.

Ayetin devamında yer alan diğer ayette ise ¹²³ وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا¹²³ buyurularak eğer eşler arasında bu anlaşmazlık

¹²¹ “Kocaların eşleri üzerinde örfeye uygun olarak hakları olduğu gibi, kadınların da kocaları üzerinde hakları vardır.” Bakara: 2/228.

¹²² “Baş kaldırmaktan endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın.” Nisa: 4/34.

¹²³ “Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur.” Nisa: 4/35.

ve sıkıntılarının ilerleyip aralarının açılmasından korkuluyorsa bu durumda çözüm olarak yapılması tavsiye edilen erkeğin ve kadının ailesinden birer hakemin tayin edilmesidir. Tayin edilen hakemler eşlerin arasını düzeltmek isterlerse Allah'ın aralarını bulacağı da ayrıca zikredilmektedir.

Kur'an, sadece kadının erkeğe karşı nüşuzundan değil aynı zamanda erkeğin de karısına karşı nüşuzundan bahseder. Nisa suresinin 128. ayetinde *وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا* ¹²⁴ *وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا* buyurularak kocanın eşinden yüz çevirmesi, eşinden nefret etmesi, evlilik hukukuna riayet etmeksizin geçimsiz tavırlar takınması ve eşine karşı kötü muamelede bulunması durumunda kadına sulh yani uzlaşma, anlaşma ve bu kötü muameleyi azaltıcı menfaatler sağlaması tavsiye edilmiştir.

Eşlerin birbirlerinin üzerinde olan haklarına dair Maturidi (ö. 333/944) *Te'vilatu Ehli's-Sünne* adlı eserinde bazı bilgiler vermektedir. Maturidi'ye göre Nisa suresinin 34. ayetinden önce Bakara suresinin 228. ayetinde mücmel (genel / öz) olarak bu meseleye değinilmiştir. Bakara suresinin 228. ayetinde *“kocaların eşleri üzerinde örfe uygun olarak hakları olduğu gibi, kadınların da kocaları üzerinde hakları vardır”* buyurularak burada anlatılmak istenen hakların neler olduğu Nisa suresinin 34. ayetinde tafsil edilmiştir.¹²⁵

1.1.5. Yetimler ve Malları ile İlgili Hükümler

Kur'an'da ahkama dair yer alan konulardan biri de yetimler, yetimlere karşı muamelenin mahiyeti ve yetimlerin mallarıyla ilgili hükümlerdir. Kur'an bu konuya dair mücmelliği, Bakara suresinin 220, Nisa suresinin 2-6 ve En'am suresinin 152. ayetlerinde tafsilatlı bilgiler vererek gidermiştir.

Bakara suresinin 220. ayetinde Hz. Peygamber'e hitaben *وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ* ¹²⁶ *إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ* buyurularak yetimlere karşı muamelenin mahiyetine

¹²⁴ “Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır. Nefisler de cimriliğe meyillidir. Eğer güzel davranır ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” Nisa: 4/128.

¹²⁵ Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Maturidi, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2004, I, s. 413-416.

¹²⁶ “Sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek, yüz üstü bırakmaktan daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, unutmayın ki onlar sizin kardeşlerinizdir.” Bakara: 2/220.

dair ilk adımlar atılmıştır. Buna göre yetimler iyi yetiştirilmeli ve yetim oldukları kendilerine hissettirilmemelidir. Ayetin devamında da kendileri ile birlikte yaşanıldığı takdirde yetimlerin mümin kimselerle kardeş olduğu vurgusu yapılarak onlara sahip çıkılması gerektiği ifade edilmektedir.

Yetimlerin mallarıyla ilgili hükümlere baktığımızda Nisa suresinin 2. ayetinde وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا¹²⁷ buyurularak yetimlerin mallarının kendilerine verilmesi, temiz olanın pis olan şeylerle değiştirilmemesi ve müminlerin, yetimlerin mallarını kendi malları gibi görerek yememeleri gerektiği emredilmektedir. Zira bu davranış, Kur'an'ın ifadesiyle büyük bir günahdır. Ayetin devamında yer alan ayet grubunda yetimlere karşı muamele ve onların mallarıyla ilgili hükümlere dair mücmmelik biraz daha tafsilatlandırılmış mahiyettedir. Buna göre kendileriyle birlikte yaşayan yetimlerle evlenilebileceği zikredilmekle birlikte ikişer, üçer veya dörder olarak başka kadınlarla evlenmek daha uygun görülmüştür ve tavsiye edilmiştir.¹²⁸ Eşler arasında haksızlık ve adaletsizlik yapmaktan korkulduğu takdirde ise tek kadınla veya elleri altında bulunan cariyelerle evlenmek tavsiye edilmiştir.¹²⁹

Yetimlerin mallarına dair yer alan bir diğer husus ise belirli bir yaşa gelinceye kadar yani reşit oluncaya kadar mallarının velilerinin gözetimi altında bulunması gerektiğidir. Nisa suresinin 5. ayetinde وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا¹³⁰ buyurularak yetimlerin, belirli bir yaşa gelinceye kadar yani reşit oluncaya kadar mallarının kendilerine verilmeyip velileri tarafından idare edilmesi, o mallarıyla yetimlerin beslenmesi ve giydirilmesi gerektiği bildirilmektedir. Ayetin devamında yer alan diğer ayete göre ise yetimler evlilik çağına gelinceye kadar gözetilip denenmeli ve kendilerinde akılcı bir olgunlaşma görüldüğü takdirde hemen malları kendilerine verilmelidir. Yetimlere malları geri verilirken yanlarında bir şahidin de bulunması gerektiği de ayrıca ifade edilmektedir.¹³¹

Yetimlerin mallarına dair zikretmemiz gereken önemli bir mesele de Kur'an'da yetim malı yemenin yasaklanmasıdır. Nisa suresinin 10. ayetinde إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ

¹²⁷ “Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değiştirmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak (kendi malınızı gibi) yemeyin; çünkü bu, büyük bir günahdır.” Nisa: 4/2.

¹²⁸ Bkz. Nisa: 4/3.

¹²⁹ Bkz. Nisa: 4/3.

¹³⁰ “Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı akli ermezlerle (reşit olmayanlara) vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.” Nisa: 4/5.

¹³¹ Bkz. Nisa: 4/5.

132 اَيْتَامِي ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا¹³² buyurularak yetimlerin mallarını yiyenlerin karınlarını ateşle doldurdukları ve o kimselerin alevlenmiş ateşe girecekleri bildirilmektedir.

Nesefi (ö. 710/1310) *Medariku't-Tenzil ve Hakakiu't-Te'vil* adlı eserinde yetimler ve mallarıyla ilgili hükümleri açıklarken konunun yer aldığı Bakara suresinin 220. ayetinin tefsirinde önce Nisa suresinin 10. ayetini zikretmiştir. Buradaki mücmelliği tafsil etme adına daha sonra nazil olan Bakara suresinin 220. ayetine de yer vererek ayetler arasındaki icmal ve tafsili açıklamıştır.¹³³

1.2. HELAL VE HARAMLARDA İCMAL VE TAFSİL

Kur'an, içerisinde bulunan konular itibariyle çok çeşitli meselelerin yer aldığı bir ilahi kitaptır. Bu kitapta Allah kullarını daima iyi ve güzel olana teşvik etmiş, onlara dünya ve ahiretlerine zarar verecek iş ve davranışlardan da sakınmalarını emretmiştir. Allah, muhatapları için bağlayıcı olan emir ve yasaklarını Kur'an ayetleri içerisinde zikretmiş ve açıklamıştır. İşte biz de bu bölümde bazı helal ve haramların Kur'an ayetleri içerisinde nasıl ele alındığını ve tafsil edildiğini inceleyeceğiz.

Kur'an'da yer alan bazı helal ve haramları ele alıp nasıl tafsil edildiğine değinelim.

1.2.1. Allah'ın Helal ve Haram Kıldığı Yiyecek ve İçecekler

Kur'an'da yer alan helal ve haramların neler olduğuna baktığımızda bu konuların başında tafsilatıyla ele alınan haram kılınmış yiyecekler konusu gelmektedir. En'am suresinin 119 ve Hacc suresinin 30. ayetlerinde Allah tarafından haram kılınan yiyeceklerin daha önce açıklandığı¹³⁴ ifadesi mücmel olarak yer almaktadır. Burada kısa ve öz bir açıklama yapılmış olup haram kılınan yiyeceklerin neler olduğu Bakara suresinin 173, Maide suresinin 3 ve Nahl suresinin 115. ayetlerinde tafsil edilmiştir.

Haram kılınan yiyeceklerin ne olduğuyla ilgili olarak Bakara suresinin 173. ayetinde اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا اِثْمَ

¹³² “Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.” Nisa: 4/10.

¹³³ Nesefi, I, s. 183.

¹³⁴ En'am: 6/119; Hacc: 22/30.

¹³⁵ عَلَيْهِ buyurulmuştur. Buna göre ölü hayvan (leş), kan, domuz eti ve üzerine Allah'ın adının anılmadan kesilen hayvanlar haram kılınmıştır. Bununla birlikte ayetin devamında “her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur”¹³⁶ denilerek zor durumda kalıp açlıktan ölme seviyesine gelen ve yemeye mecbur kalanların haddini aşmayarak yani ölmeyecek kadar bu haram kılınanları yiyebilecekleri de ayrıca açıklanmıştır.

Allah tarafından haram kılınan yiyeceklere dair daha geniş bir tafsilatı Maide suresinin 3. ayetinde görmekteyiz. İlgili ayette حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ¹³⁷ buyurularak müminlere haram kılınan yiyecekler tafsil edilmiştir.

Yukarıdaki ayetler bağlamında sonuç olarak Allah; ölmüş hayvanı (leş), kanı, domuz etini, kendi isminden başkası adına boğazlanmış hayvanı, boğulmuş, taş, ağaç vb. bir şey ile vurulup öldürülmüş, yüksekten yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş hayvanları, canavarların yediği hayvanları ve dikili taşlar yani putlar üzerine boğazlanmış hayvanları haram kılmıştır. Bununla birlikte burada saydığımız haramların dışında kalan yiyeceklerin helal ve yenilebilir olduğu¹³⁸ da yine ifade edilmiştir.

Kur'an'da haram kılınan yiyecekler arasındaki icmal ve tafsile dair Şafii (ö. 204/819) *Ahkamu'l-Kur'an*, Semerkandi (ö. 375/985) *Bahru'l-Ulum* ve Zemahşeri (ö. 538/1143) ise *el-Keşşaf an Hakaiki't-Te'vil* adlı eserlerinde önce En'am suresinin 118-119. ayetlerine yer verdikten sonra buradaki mücmelliği tafsil etme sadedinde Maide suresinin 3. ayetini zikrederek haram kılınan yiyecekleri tek tek zikretmişlerdir.¹³⁹

¹³⁵ “Allah size, sadece ölü hayvanı, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı.” Bakara: 2/173. Ayrıca bkz. En'am: 6/145; Nahl: 16/115.

¹³⁶ Bakara: 2/173; En'am: 6/145; Nahl: 16/115.

¹³⁷ “Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş hayvanlar ile canavarların yediği hayvanlar -ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna- dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal okları ile kismet aramanız size haram kılındı.” Maide: 5/3.

¹³⁸ Hacc: 22/30.

¹³⁹ Ebu Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şafii, *Ahkamu'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1994, II, s. 90-91; Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, 1.Baskı, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, I, s. 509-510; Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf an Hakaiki Ğavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, 1. Baskı, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad, 1998, II, s. 390-391.

وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلْ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلْ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنْ 140
buyurularak önce Ehl-i Kitap'ın yemeğinin müminlere helal olduğu bununla
birlikte müminlerin yemeklerinin de Ehl-i Kitap'a helal olduğu zikredilmektedir.

Allah'ın adının anılmadan kesilen hayvanların haram olması konusuna dair
mücmellik de farklı ayetlerde tafsil edilmiştir. Allah, üzerine kendi adının anılarak
kesilen hayvanları yemeyi helal kılarken,¹⁴¹ üzerine kendi adının anılmadan kesilen
hayvanları yemeyi ise haram kılmıştır.¹⁴²

Yahudilere bazı hayvanların haram kılınmasına dair icmal ve tafsil ilişkisine,
Kur'an'da Nisa suresinin 160 ve En'am suresinin 146. ayetlerinde yer verilmiştir. Nisa
suresinin 160. ayetinde ¹⁴³ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا¹⁴³
buyurularak Allah tarafından Yahudilere temiz ve iyi şeylerin haram kılındığı ifade
edilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak yukarıdaki ayetin tafsilatı ise En'am suresinin
146. ayetinde yer almaktadır. وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ
Buna ¹⁴⁴ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوْ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَعْضِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ¹⁴⁴
göre normalde hepsi haram olmayan yiyecekler Yahudilere haram kılınmıştır.
Yahudilere bütün tırnaklı hayvanlar, sırtlarında veya bağırsaklarında bulunan ya da
kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağları da haram kılınan
yiyeceklerdendir.

Kur'an'da haram kılınan yiyeceklerle birlikte içecek olarak da içki / şarap haram
kılınmıştır. İçki içme meselesi ve içkinin haram kılınma safhalarına dair mücmellik
Kur'an'da Nahl, Bakara, Nisa ve Maide surelerinde tafsil edilmiştir. İçkiyle ilgili
zikredilen ayetlere baktığımızda haram kılınma sürecine dair bir tedriciliğin yani aşama
aşama uygulamanın esas alındığını görmekteyiz. Çünkü haram kılınmadan önce içki
sıradan bir içecek olarak tüketiliyordu ve buna dair herhangi bir kısıtlama ve
engellenmenin olmaması söz konusuydu.

Kur'an'da içkinin haram kılınmasıyla ilgili olarak öncelikle henüz Mekke'de
nazil olan bir ayetle bu meseleye giriş yapabiliriz. Söz konusu ayette وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ

¹⁴⁰ “Kitap verilenlerin yemeği size helal, sizin yemeğiniz de onlara helaldir.” Maide: 5/5.

¹⁴¹ En'am: 6/118-119.

¹⁴² En'am: 6/121, 145; Maide: 5/3; Nahl: 16/115.

¹⁴³ “Yahudilerin yaptıkları zulümden, bir de çok kimseyi Allah yolundan çevirmelerinden ve men
etmelerinden dolayı kendilerine daha önce helal kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram
kıldık.” Nisa: 4/160.

¹⁴⁴ “Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya
da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık. Bu,
zulümleri yüzünden onlara verdiğimiz cezadır.” En'am: 6/146.

145 وَأَلْعَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا¹⁴⁵ buyurularak hurma ve üzüm gibi meyvelerden içecek anlamında hem içki ve hem de güzel gıdalar edinildiği ifade dilmektedir. Dikkat edecek olursak burada içki güzel gıdalardan ayrı zikredilerek bunun güzel olmayan gıdalardan olduğu ve Kur'an tarafından hoş karşılanmayan bir şey olduğu gösterilmektedir.

Bahsi geçen ayetten sonra içki gündemde tutulup haram kılınma süreci de başlamış olmaktadır. Bakara suresinin 219. ayetinde içkiyle birlikte kumarın da zikredildiğini görmekteyiz. İlgili ayette يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ¹⁴⁶ buyurularak içki ve kumarda büyük bir günahla birlikte birtakım faydalarının olduğu fakat bu faydalarının yanında zararlarının daha çok olduğu ifade edilmektedir. Kişinin içkili halde yani sarhoş iken ne dediğini bilinceye kadar namaza yaklaşmaması gerektiği¹⁴⁷ zikredilince Kur'an, muhataplarını bir adım daha içkiden uzaklaştırmış oldu. İçkinin haram kılınması ile ilgili son olarak يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ¹⁴⁸ ayeti nazil olmuştur. Burada hitap 'ey iman edenler'e dönmüş, içki ve kumar kesin olarak haram kılınmıştır. Ayette içki ve kumar ile birlikte dikili taşlar, fal ve şans okları da haram kılınmıştır. Sayılan bu haramlardan uzak durulduğu takdirde kurtuluşa erilebileceği de yine ayetin devamında zikredilmiştir.

1.2.2. Kadınların Zinetini Teşhir Edebileceği Kimseler

Kur'an'da mümin erkek ve kadınların iffetlerini muhafaza etmeleri ve gözlerini bakılması haram olan şeylerden çevirmeleri gerektiği emredilir.¹⁴⁹ Bununla birlikte kadınların zinetini / süs eşyalarını / vücudunu göstermemeleri gerektiği kişilerin kim olduğuna dair mücmellik, Nur suresinin 31. ayetinde tafsil edilmiştir. Bu ayette zinetin gösterilebileceği kişiler zikredilmesinden de anlaşılan şudur ki, bu sayılan kimselerin dışındaki erkekler için zinetin teşhir edilmesi haramdır.

¹⁴⁵ "Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz." Nahl: 16/67.

¹⁴⁶ "Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür." Bakara: 2/219.

¹⁴⁷ "Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın." Nisa: 4/43.

¹⁴⁸ "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz." Maide: 5/90.

¹⁴⁹ "Mümin erkeklere, gözlerini harama dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini harama bakmaktan korusunlar, namus ve iffetlerini esirgesinler." Nur: 24/30-31.

Zinetin teşhir edilebileceği / edilemeyeceği kimseler ile ilgili olarak konumuza dair ayette şu şekilde tafsilat yer almaktadır: وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُدْبِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعاً أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ¹⁵⁰

Yukarıdaki ayette belirtildiği üzere kadınların görünen kısımları müstesna yani el, ayak ve yüz kısımlarından başka zinetlerini / süs eşyalarını / vücutlarını teşhir edebileceği / edemeyeceği kişiler tafsil edilmiştir. Buna göre bir kadının zinetlerini teşhir edebileceği kişiler şunlardır. Kadının kocası, babası, kocasının babası, kendi oğulları, kocasının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, mümin kadınlar, ellerinin altında bulunan köleleri, erkeklerden ailenin kadınına şehvet duymayan hizmetçileri ve henüz ergenlik çağına ulaşmamış yani kadınların gizli hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklar. Kadınların zinetlerini bu kimselere göstermelerinde herhangi bir sakınca yoktur. Bununla birlikte sayılan bu kimselerin dışındaki diğer erkeklere ve kimselere zinetlerin gösterilmesi haramdır.

Nur suresinin 31. ayetinde yer alan emirlerden biri de örtünme meselesidir. Örtünme emrine dair mücmellik Nur suresinin 31 ve Ahzab suresinin 59. ayetinde tafsil edilmiştir. Nur suresinin 31 ve Ahzab suresinin ise 59. ayetinde buyurulduğu üzere mümin kadınlara örtülerini yakalarının/omuzlarının üzerine bırakmaları¹⁵¹ ve bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman dış örtülerini üstlerine almaları¹⁵² zikredilerek mümin kadınlara örtünmeleri emredilmektedir.

1.2.3. Yemek Yemenin Mübah Olduğu Evler ve Evlere Giriş Adabı

¹⁵⁰ “Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini harama bakmaktan korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zinetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini, yakalarının üzerine kadar örtünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mümin kadınlar), ellerinin altında bulunanlar (köleleri), erkeklerden, ailenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi vb. tabi kimseler, yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına zinetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılmasın diye ayaklarını yere vurmasınlar (Dikkatleri üzerine çekecek tarzda yürümesinler). Ey müminler! Hep birden Allah’a tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.” Nur: 24/31.

¹⁵¹ Nur: 24/31.

¹⁵² Ahzab: 33/59.

Kur'an, müminlerin inanç ve amelleriyle ilgili olarak belli başlı hükümler tayin etmekle beraber mümin insanın içerisinde bulunduğu toplumsal hayatı da göz önünde bulundurmıştır. İnsan sosyal bir varlık olduğu için hayatını tek başına değil de toplum içerisinde devam ettirmektedir. Kur'an'da toplumsal düzenlemelere dair örnekler yer almaktadır. Bu konulardan biri de mümin bir insanın içerisinde yemek yiyebileceği evlerdir. Mümin bir insanın içerisinde yemek yiyebileceği evlerin hangileri olduğuna dair mücmellik Kur'an'da tafsil edilmiştir.

Konu ile ilgili olarak Nur suresinin 61. ayetinde şöyle buyurulmaktadır: لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتُمْ مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعاً أَوْ أَشْتَاتاً فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتاً فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ¹⁵³

Yukarıdaki ayette de belirtildiği üzere mümin insanın içerisinde yemek yemesinin mubah olduğu evler tafsil edilmektedir. Buna göre kişinin kendi evinde, babasının evinde, annesinin evinde, erkek kardeşleri ve kız kardeşlerinin evlerinde, amca ve halalarının evlerinde, dayı ve teyzelerinin evlerinde, anahtarları kendilerinde bulunan evlerde ve dostlarının evlerinde yemek yemeleri mubahtır. Bununla birlikte yemeği toplu halde veya ayrı ayrı yemeleri konusunda da herhangi bir sakınca yoktur.

Burada zikretmemiz gereken bir diğer konu da evlere giriş adabı ve izinsiz evlere girilmeyecek vakitlerin hangileri olduğudur. Kur'an'a baktığımızda bu mücmel konu hakkında da bazı tafsilatlı bilgilere yer verildiğini görmekteyiz. Nur suresinin 27. ayetinde يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ¹⁵⁴ buyurularak müminlerin kendi evlerinden başka bir eve girdikleri zaman izin almak suretiyle geldiklerini fark ettirmeleri ve ev halkına selam vermeleri gerektiği bildirilmektedir. Aksi takdirde eve girmemeleri emredilmektedir. Ayetin devamında yer alan diğer ayete göre de eğer evde hiç kimse bulunmazsa izin verilmeden içeriye girilmemeli ve kendilerine geri dönün denildiği takdirde ise hemen geri dönülmelidir.¹⁵⁵

¹⁵³ “Sizin için de, gerek kendi evlerinizden, gerekse babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayularınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden veya anahtarlarını uhdenizde bulundurduğumuz yerlerden yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur. Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde de bir sakınca yoktur.” Nur: 24/61.

¹⁵⁴ “Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi farkettiler (izin alıp) ev halkına selam vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız.” Nur: 24/27.

¹⁵⁵ Bkz. Nur: 24/28.

Kur'an müminler arasında adaba dair bazı emirler zikretmekle birlikte aile içerisinde de uyulması gereken bazı adap kurallarına yer vermektedir. Bunlardan biri de izinsiz evlere girilmeyecek vakitler ve çocukların anne babalarının odalarına girerken izin istemeleri gerektiğidir. Kur'an'da bu adap kurallarına dair mücmellik, tafsil edilmiştir. Nur suresinin 58. ayetinde يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَيْسَتْۤ اٰذِنُكُمْ الدِّيْنَ مَلَكَتْۢ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِيْنَ لَمْ يَلْبُغُوْا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِّنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِيْنَ تَضَعُوْنَ ثِيَابَكُمْ مِّنَ الظُّهْرِ وَمِنْۢ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَّكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلٰیہُمْ جُنَاحٌۢ بَعْدَہُنَّ طَوَّافُوْنَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰی بَعْضٍ¹⁵⁶ buyurularak müminlerin elinin altında bulunan köleleri, cariyeleri veya müminlerden henüz ergenlik çağına girmemiş olanların izin almaları gerektiği vakitler zikredilmektedir. Buna göre sabah namazından önce, öğle vakti dinlenirken üst başlarının değiştirildiği zamanlar ve yatsı namazından sonra yine dinlenmek için odalarına çekildiği vakitlerde izin almadan içeri girilmemelidir. Çünkü bu üç vakit, kişilerin kapanmamış halde bulunabilecekleri zaman dilimleridir. Bahsi geçen bu üç vaktin dışında müminlerin birbirilerinin yanlarına girip çıkmalarında bir sakınca olmayacağı da ayrıca ifade edilmektedir.

1.2.4. İnanç, Amel ve Ahlak Konularına Dair Hükümler

Kur'an'da yer alan emir ve yasaklar sadece yiyecek ve içeceklerle sınırlı değildir. Allah, kullarına tevhid akidesine aykırı inanç, söz ve davranışlardan da uzak durmalarını emretmektedir. Mekki surelerde inanç konularına daha fazla yer verildiğinden dolayı Kur'an, ilk muhataplarının yanlış inanç ve davranışlarını da düzeltme yoluna gitmiştir. Kur'an'da inanç, amel ve ahlak konularında da ayetler arası icmal ve tafsil ilişkisini görmekteyiz. Bu bölümde inanç, amel ve ahlak konularında ayetler arası icmal ve tafsil ilişkisini ele alınacaktır.

1.2.4.1. İnanç Konularına Dair Hükümler

¹⁵⁶ “Ey müminler! Ellerinizi altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa izin istesinler. Bunlar, mahrem (kapanmamış) halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz.” Nur: 24/58.

Kur'an'da inanç konusunda nelerin yasak olduğuna baktığımızda öncelikle vurgunun Allah'a şirk koşulmamasına yapıldığını görmekteyiz.¹⁵⁷ Kendisine şirk koşulmaması gereken Allah'ın vasıflarının ne olduğu konusundaki mücmellik, İhlas suresinde tafsil edilmiştir. Allah, İhlas suresinin 1-4. ayetlerinde, kendisini tanıtmaya mahiyetinde, tek olup eşi ve benzerinin olmadığını, hiçbir şeye muhtaç olmayıp aksine her şeyin kendisine muhtaç olduğunu, herhangi bir kimsenin çocuğu veya babası olmadığını aynı zamanda hiçbir şeyin de kendisine denk olmadığını buyurarak tevhid inancının temellerini oluşturmuştur. Tek olan ve herhangi bir şekilde yarattıklarına benzemeyen aynı zamanda hiçbir şeyin kendisine denk olmadığı Allah, kendisine ortak koşulmasını, kullukta araçlar edinilmesini de yasaklamıştır. Kısaca Allah, kulluğu kendine has kılmıştır.

İnanç ve amel konusunda haram kılınanların neler olduğuna dair mücmellik ile ilgili olarak Kur'an'da وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ¹⁵⁸ buyurularak ister açık ister gizli olsun kötülüğün ve günahın her türlü, haksız yere sınırı aşmak, Allah'a şirk koşturmak ve Allah hakkında bilinmeyen şeyleri söylemenin haram kılındığı zikredilmiştir. Bu ayetin zikredilmesiyle inanç ve amel konusunda haram kılınanların neler olduğuna dair mücmellik de tafsil edilmiştir. Burada zikredilen konulara dair daha geniş tafsilat ise En'am suresinin 151. ayetinde bazı ilavelerle birlikte yer almaktadır.

En'am suresinin 151. ayetinde وَالَّذِينَ يَشْتَرُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جُلُودًا وَلَا يُؤْمِنُونَ وَلَا قَوْلُهُمْ يُؤْمِنُونَ وَلَا يُحْزِنُهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَصْحَابًا لَهُمْ أَلْبَابٌ يَدْخُلُونَ فِيهَا مِنْ حَيْثُ يُشَاءُونَ لَا يَضُرُّهُمْ فِيهَا السَّمُومُ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ عِتَابَ اللَّهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَبْلُغَ إِلَى الْيَوْمِ الْآخِرِ وَالَّذِينَ يَبْذُرُونَ بَذْرًا وَأَسْمًا وَلَا يُؤْمِنُونَ وَلَا يُحْزِنُهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَصْحَابًا لَهُمْ أَلْبَابٌ يَدْخُلُونَ فِيهَا مِنْ حَيْثُ يُشَاءُونَ لَا يَضُرُّهُمْ فِيهَا السَّمُومُ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ عِتَابَ اللَّهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَبْلُغَ إِلَى الْيَوْمِ الْآخِرِ وَالَّذِينَ يَبْذُرُونَ بَذْرًا وَأَسْمًا وَلَا يُؤْمِنُونَ وَلَا يُحْزِنُهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَصْحَابًا لَهُمْ أَلْبَابٌ يَدْخُلُونَ فِيهَا مِنْ حَيْثُ يُشَاءُونَ لَا يَضُرُّهُمْ فِيهَا السَّمُومُ¹⁵⁹ buyurulmuştur.

Bu ayete göre inanç ve amele dair şu konular haram kılınmıştır. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşturmak, anne ve babaya iyilik etme(me)k, fakirlik / açlık / rızık korkusuyla çocukları öldürmek, gizli ve açık işlenen günahlar, yapılan kötülükler ve Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymak. Tüm bu sayılan günahlar ve kötülükler haram kılınmıştır. Kur'an nazil olmadan önce Araplar arasında bazı inanışlar ve

¹⁵⁷ En'am: 6/151.

¹⁵⁸ "De ki: Rabbin ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi, Allah'a ortak koşturmayı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır." A'raf: 7/33.

¹⁵⁹ "De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşturmayın, ana-babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin -sizin de onların da rızığını biz veririz-; kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar Allah'ın size emrettikleridir. Umulur ki düşünüp anlarsınız." En'am: 6/151.

uygulamalar mevcuttu. Bu adetlerden biri de birtakım sebeplere dayanarak Allah'a kullukta aracı olarak¹⁶⁰ kullandıkları putları için bazı hayvanları kurban edip bazılarını ise serbest bırakmalarındır. Bu davranışları da yine Kur'an tarafından meşru olarak görülmemiş ve yasaklanmıştır.¹⁶¹

1.2.4.2. Amel Konularına Dair Hükümler

Kur'an'da davranış ve fiil anlamında Allah bazı amelleri de haram kılmıştır. Bunların başında genellikle içki / şarap içmek gelmektedir. İçki içmenin haram kılınmasını yukarıda Allah'ın haram kıldığı içecekler bölümünde tafsilatıyla açıkladık.

Kur'an'da amel konusunda haram kılınan mücmel hükümlere dair tafsilatlı bilgiler bulmaktayız. Örneğin evli olmayan ve aralarında herhangi bir şekilde nikah bağı olmayan kadın ve erkeğin cinsi münasebette bulunması anlamına gelen zina Kur'an tarafından haram kılınan amellerden biridir. Kur'an zinayı, apaçık bir hayasızlık ve çok kötü bir yol¹⁶² şeklinde niteleyerek muhataplarının ondan uzaklaşmalarını amaçlamaktadır. Zinayla ilgili ayetlere baktığımızda tek çeşit zinadan bahsedilmeyip bunun üç kategoride ele alındığını söylememiz mümkündür. Birincisi erkeğin kadınla ilişkisi, ikincisi kadının kadınla ilişkisi ve üçüncüsü de erkeğin erkekle ilişkisi olduğunu zikredebiliriz. Zinaya dair saymış olduğumuz bu üç kategoriyle ilgili olarak ayetlerde şu ifadeler yer almaktadır. Nur suresinin 2. ayetinde “*zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun*” ifadesinde karşı iki cins olan kadınla erkeğin ilişkisini, Nisa suresinin 15. ayetinde yer alan “*kadınlarınızdan fuhuş yapanlar*” ifadesiyle kadının kadınla ilişkisi ve yine Nisa suresinin 16. ayetinde yer alan “*içinizden fuhuş yapan iki erkek*” ifadesinden de erkeğin erkekle ilişkisinden söz edilmektedir. Kur'an bu ifade kalıplarını kullanarak zinanın çeşitlerine dair bizlere tafsilatlı bilgiler sunmaktadır.

Zina yasağından sonra Kur'an'da zikredilen bir diğer konu ise faiz yemek olarak çevirilen *riba*'dır. İçkinin haram kılınma safhaları gibi riba da dört ayrı aşama sonucu haram kılınmıştır. Ribayla ilgili mücmellik Rum, Al-i İmran ve Bakara surelerinde tafsil edilmiştir. Şimdi ribanın haram kılınması ile ilgili ayetler arasındaki icmal ve tafsil ilişkisini ele alalım.

¹⁶⁰ Zümer: 39/3.

¹⁶¹ Bkz. Maide: 5/113.

¹⁶² İsrâ: 17/32.

Rum suresinin 39. ayetinde ¹⁶³ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبًّا لِيَرْبُؤَا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللَّهِ buyurularak faiz olarak verilen mallarda herhangi bir artışın olmayacağı ve bereketsizliğin söz konusu olacağı zikredilerek faizle ilgili olarak ilk adım atılmış oldu. Bu ayetten sonra Yahudilere yasak kılındığı halde buna aldırılmadan faizi almalarından ve haksız yere insanların mallarını yemelerinden dolayı onların cezaya çarptırılacağı ¹⁶⁴ konusu da müminlerin dikkatlerine sunulmuştur.

Faizin haram kılınmasına dair Al-i İmran suresinin 130. ayetinde يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً ¹⁶⁵ buyurularak faizin yenilmemesi gerektiği emredilerek mücmellik biraz daha tafsilatlandırılmıştır.

Faizin haram kılınmasına dair daha geniş tafsilatlar Bakara suresinin 275-279. ayetlerinde zikredilmiştir. Bakara suresi 275. ayette الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَفُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ¹⁶⁶ buyurularak faiz yiyenlerin kabirlerinden, cin çarpmış gibi kalkacaklarını ifade etmektedir. Bunun sebebi olarak ise onların alım-satım tıpkı faiz gibidir demeleri yer almaktadır. Ayetin devamında “Allah, alım-satımı helal, faizi haram kılmıştır” ifadesiyle faiz ebedi olarak yasaklanmıştır. Ayrıca “Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, batıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir. Kim düşmanlık ve haksızlık ile bunu (haram yemeyi veya öldürmeyi) yaparsa (bilsin ki) onu ateşe koyacağız; bu ise Allah’a çok kolaydır” ¹⁶⁷ ayetleriyle de faizle irtibatlı olarak batıl, haksız kazanç ve haram yollardan alış veriş yapmak yine yasaklanmıştır. Zikredilenin aksine davrananların cezasının da ateşe atılmak ve cehennem olduğu diğer ayette yer almaktadır.

Kur’an’da tafsil edilen her konunun mücmel şekli yer almamaktadır. Buna kadınlara zorla varis olunmasını örnek olarak verebiliriz. Nisa suresinin 19. ayetinde يَا

¹⁶³ “İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz.” Rum: 30/39.

¹⁶⁴ Nisa: 4/160-161.

¹⁶⁵ “Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin.” Al-i İmran: 3/130.

¹⁶⁶ “Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların alım-satım tıpkı faiz gibidir, demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alım-satımı helal, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisininidir ve artık onun işi Allah’a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemlidir, orada devamlı kalırlar”. Bakara: 2/275.

¹⁶⁷ Nisa: 4/29-30.

أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ
بُيُورًا كَمَا بَيَّرْتُمُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ¹⁶⁸ buyurularak kocası ölen kadınlar için gerek miras gerekse evlenme ve boşanma konularında asla zor kullanmamaları gerektiği ve onları istemedikleri şeyleri yapmaları noktasında zorlamamaları gerektiği belirtilmiştir. İslam dini gelmezden önce Arapların, kocası ölen kadınlara kötü muamelelerde buldukları zikredilir. Kocası ölen kadını, onun miras bıraktığı mal gibi telakki ediyorlar, kadın istemese bile onunla evlenme veya onu başkasıyla evlendirme hakkına sahip olduklarını düşünüyorlar, kadını kullanarak maddi menfaat sağlama yoluna gidiyorlardı. Ayet bütün bu haksızlıklara son vermiş, kadına layık olduğu hakları getirmiştir.

Amel konusundaki emir ve yasaklarda icmal ve tafsil ilişkisine dair zikretmemiz gereken bir diğer konu da İsrailoğullarından alınan sözler ve kendilerine emredilenler hakkındadır. İsrailoğullarından alınan sözler ve kendilerine emredilenlere dair mücmellik, Bakara suresinin 83-84. Ayetlerinde şu şekilde tafsil edilmiştir. وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ¹⁶⁹ ve وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ¹⁷⁰ وَأَنْتُمْ الرَّاكِبُونَ.

Yukarıdaki ayetlerde İsrailoğullarından alınan sözler bağlamında sıralanan emir ve yasaklar şunlardır: Allah'tan başka ilah tanımamak, Allah'tan başkasına kulluk etmemek, anne-babaya, yakın akrabalara, yetimlere ve yoksullara iyilik etmek, insanlara güzel söz söylemek, namaz kılmak, zekat vermek, birbirinin kanını dökmek ve birbirilerini yurtlarından çıkarmamak.

Kur'an'da kişinin yaratısıyla arasındaki ilişkiyi düzenleyecek birtakım esaslar yer almakla birlikte insanların kendi aralarındaki ilişkileri de düzenleyecek birtakım esaslar ve kurallar yer almaktadır. Müminlerin alacak ve verecek anlamında borçlanma ve hakkını almaya dair meseleler Kur'an'ın nazil olduğu dönemde söz konusu edilmiştir. Kur'an'da, vadeli borçlanma durumunda her iki tarafın mağdur olmaması adına bazı tedbirlerin alınması gerektiği bildirilmektedir. Bu meselenin çözümüne dair alınması gereken tedbirler de Kur'an'ın en uzun ayeti olarak nitelendirilen müdayene

¹⁶⁸ “Ey iman edenler! Kadınlara zorla varis olmanız size helal değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmeniz için de kadınları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin.” Nisa: 4/19.

¹⁶⁹ “Vaktiyle biz, İsrailoğullarından: Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz diye söz almış ve “İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekatı verin” diye de emretmiştik.” Bakara: 2/83.

¹⁷⁰ “(Ey İsrailoğulları!) Birbirinizin kanını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair sizden söz almıştık.” Bakara: 2/84.

ayeti ve devamında yer alan ayette zikredilmektedir. Bakara suresinin 282-283. ayetlerinde vadeli borçlanmaya dair bu hükümler ve tedbirlerin mahiyeti tafsil edilmiştir.

Vadeli borçlanmanın esasları ile ilgili olarak Bakara suresinin 282. ayetinde يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمْلِكَ هُوَ فَلْيُمْلِكْ وَلِيَّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْب الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْمَعُوا أَنْ تُكْتَبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَفْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَلَّوْا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمُ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ¹⁷¹ buyurulmuştur.

Yukarıdaki ayette müminlere belirli bir süre için borçlandıkları vakit hem borçlu hem de alacaklı kimseler adına bir katip aracılığıyla adaletli bir şekilde ilgili borcu yazmaları tavsiye edilmiştir. Ayetin devamında bahsi geçen yazmaya dair detaylar hakkında bazı tafsilatlı bilgiler verilmektedir. Buna göre borçlu ve alacaklı olan borcunu / alacağını asla eksik yazdırmamalıdır. Borçlu olan kişi sefih, aklı zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise borçlunun velisinin adaletle yazdırması emredilmiştir. Yazma esnasında erkeklerden iki de şahit bulundurulmalıdır. Eğer iki erkek bulunamazsa tarafların rıza göstereceği şahitlerden bir erkek ile -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın şahit olmalıdır. Müminlerin böyle davranmaları Allah nezdinde daha adaletli, şahadet için daha sağlam, şüpheye düşmeme adına daha uygun olan bir yoldur. Bununla birlikte yine Kur'an'ın ifadesiyle daha önce yapılmış ve bitirilmiş ticaret veya alışverişlerin durumu farklıdır. Bunların sonradan yazılmamalarında herhangi bir sakınca yoktur. Alışveriş ve ticaret esnasında şahitlerin

¹⁷¹ “Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir katip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir katip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmamasın. Şayet borçlu veya aklı zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın (olsun). Çağırıldıkları vakit şahitler gelmemelik etmesin. Büyük veya küçük, vadesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah nezdinde daha adaletli, şahadet için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Ancak aranızda yapıp bitirdiğiniz peşin bir ticaret olursa, bu durum farklıdır. Bu durumda onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. (Genellikle) alışveriş yaptığınızda şahit tutun. Ne yazan, ne de şahit zarara uğratılsın. Eğer bunu yaparsanız (zarar verirsiniz) şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir.” Bakara: 2/282.

bulunması gerektiği de ayrıca tavsiye edilmek suretiyle vadeli borçlanmalarda alınması gereken tedbirlere dair mücmellik, tafsil edilmiştir.

Vadeli borçlanmaya dair alınması gereken bir diğer tedbir de önceki ayetin devamında yer alan Bakara suresinin 283. ayetinde zikredilmektedir. İlgili ayette **وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا** ¹⁷² **بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْحَقِّ وَمَنْ كَفَرَ بِهِ فَلَا تُجْرِمُوهُ بِذُنُوبِهِ مَا كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ قَبْلُ بَلْ جَاهِلٌ كَانَ بِمَا يُؤْتِيهِ اللَّهُ الْفَيْضَ بِغَيْرِ عِلْمٍ** buyurularak kişi eğer yolculuk halinde ise ve borcunu yazacak kimse bulunamaz ise o takdirde borcuna karşılık bir eşyayı rehin almalıdır. Bununla birlikte yine müminler arasında güvenin tesis edilmesi anlamında *“birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve bu hususta Rabbi olan Allah’tan korksun”* buyurularak kişide emanet sorumluluğu ve duygusunun bulunması gerektiği de bildirilmektedir.

1.2.4.3. Ahlak Konularına Dair Hükümler

Allah, Kur’an’da imanın bir gereği olarak ahlaklı olmayı da emretmiştir. Ahlaki meselelerin ne olduğuna dair mücmellik yine Kur’an’da farklı ayetlerde tafsil edilmiştir. Allah kendisine kulluk edilmesini ve bununla birlikte yine kendisine hiçbir şeyin ortak koşulmasını zikrettikten sonra kendilerine iyi davranılmasını emrettiği kişilerin kimler olduğunu Nisa suresinin 36. ayetinde tafsil etmiştir. Ayette **وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْأَجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَكُمْ كِتَابٌ فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلَا يُؤَدِّهَا فَحْشًا وَلَا يُكْتُمُهَا كِتْمَانًا** ¹⁷³ **بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْحَقِّ وَمَنْ كَفَرَ بِهِ فَلَا تُجْرِمُوهُ بِذُنُوبِهِ مَا كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ قَبْلُ بَلْ جَاهِلٌ كَانَ بِمَا يُؤْتِيهِ اللَّهُ الْفَيْضَ بِغَيْرِ عِلْمٍ** buyurularak kendilerine karşı iyilikle muamele edilmesi gereken kişilerin anne baba, akrabalar, yetimler, yoksullar, yakın ve uzak komşular, yakın arkadaşlar, yolcular, köle ve cariyeler olduğu zikredilmiştir. Bununla birlikte ayetin devamında ise Allah’ın, kendini beğenen ve daima böbürlenmiş kimseyi sevmediğine yer verilerek her türlü kibir, gurur, kendini beğenme ve böbürlenme yasaklanmıştır.

¹⁷² “Yolculukta olur da, yazacak kimse bulamazsanız borca karşılık alınmış bir rehin de yeterlidir. Birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve (bu hususta) Rabbi olan Allah’tan korksun. Şahitliği bildiklerinizi gizlemeyin. Kim onu gizlerse, bilsin ki onun kalbi günahkardır. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.” Bakara: 2/283.

¹⁷³ “Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlar (köle, cariyeler, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.” Nisa: 4/36.

Kur'an'ın ahlak konusunda bazı emir ve yasaklarda tafsilata girdiğini görmekteyiz. Bu ahlaki emir ve yasakların başında müminlerin birbirlerini alaya alıp ayıplamamaları,¹⁷⁴ birbirlerine herhangi bir lakap takmamaları,¹⁷⁵ hakkında bilgi sahibi olmadıkları konularda zanda bulunmamaları, insanların özel hallerini araştırmamaları (tecessüs / casusluk) ve kişinin yüzüne söylendiğinde hoşlanmayacağı bir şeyi arkasında söylemesi anlamında gıybet yapmamaları gerektiği¹⁷⁶ gibi konular gelmektedir. Bununla birlikte insanlara karşı gösteriş yapmak (riya)¹⁷⁷, yapılan iyilikleri başa kakmak,¹⁷⁸ kişiler arası rüşvet alıp çıkarıcılık yapmak,¹⁷⁹ malını saçıp savurma anlamında israf ve savurganlık¹⁸⁰ da yine yasaklanmıştır. Anne ve babaya iyilik etmek,¹⁸¹ ölçü ve tartıda adaleti gözetmek,¹⁸² emanetleri ehli olanlara vermek ve insanlar arasında hükmedildiği zaman adaletle hükmetmek¹⁸³ ise Kur'an'da tafsilatlı olarak zikredilen diğer ahlaki emirlerdendir.

Kur'an'daki ahlaki emir ve yasakların bazıları da Hz. Peygamber'in ashabı hakkındadır. Bu meselede Kur'an'da bazı tafsilatlı bilgilerin yer aldığını görmekteyiz. Kur'an'da Hz. Peygamber'e karşı saygı ve görgü kuralları olarak zikredilebilir. Bu emirlerin başında seslerini Hz. Peygamber'in sesinden yüksek tutmamaları gerektiği gelir. Hz. Peygamber ile konuşurken normal bir insan ile konuşuyor gibi bağırarak değil, sesini yükseltmeden konuşmalarının gerektiği de ayetin devamında zikredilmiştir.¹⁸⁴

1.3. MİRAS HUKUKU'NA DAİR HÜKÜMLERDE İCMAL VE TAFSİL

Kur'an'da yer alan ahkama dair ayetlerden bazıları da miras, mirasın taksimatı ve yakınlarla düşen paylar konusu ile ilgilidir. Miras konusuna dair mücmellik, Kur'an'da tafsil edilmiş ve miras taksiminde yakınlarla düşen payların miktarları tek tek zikredilmiştir. Miras meselesi ve ölen kişinin yakınlarına düşen paylara dair mücmellik,

¹⁷⁴ Hucurat: 49/11; Hümeze: 104/1.

¹⁷⁵ Hucurat: 49/11.

¹⁷⁶ Hucurat: 49/12.

¹⁷⁷ Bakara: 2/262.

¹⁷⁸ Bakara: 2/262, 264; Müddessir: 74/6.

¹⁷⁹ Bakara: 2/188.

¹⁸⁰ En'am: 6/141; A'raf: 7/31; İsrâ: 17/26-27.

¹⁸¹ En'am: 6/151; İsrâ: 17/23.

¹⁸² A'raf: 7/85; Hud: 11/84-85; İsrâ: 17/35; Şuara: 26/181-183; Rahman: 55/9.

¹⁸³ Nisa: 4/58.

¹⁸⁴ Hucurat: 49/2-4.

Bakara suresinin 280, Enfal suresinin 72 ve 75, Ahzab suresinin 6, Nisa suresinin 8, 11, 12, 33, 127 ve 176. ayetlerinde tafsil edilmiştir.

Kur'an'da mirasın taksimatı ve payları ile ilgili ayetler nazil olmadan önce Enfal suresinin 72 ve 75. ayetlerinde geçtiği üzere Mekke'den Medine'ye hicret edenler (muhacir) ile hicret edenlere her türlü yardımı yapıp onların ihtiyaçlarını karşılama hususunda çeşitli fedakarlıklar yapan Medine halkının (ensar) birbirlerine olan dostluğundan dolayı akrabalık bağına bakılmaksızın kendi aralarında mirasçı olabileme ihtimalinin gündeme gelmesi zikredilmektedir.¹⁸⁵ Fakat ayetin devamında mirasçı olmaları bakımından, Allah'ın kitabına göre, akrabaların birbirine daha yakın olduğu¹⁸⁶ ifade edilmektedir. Mirasçı olma hususunda akrabaların, muhacir ve müminlerden daha yakın olması Ahzab suresinin 6. ayetinde daha belirginlik ve netlik kazanmıştır.¹⁸⁷

Ölmek üzere olan birinin malı ile ilgili olarak miras konusunda geriye kalan anne babası ve yakınları için vasiyette bulunması Allah tarafından emredilmiştir.¹⁸⁸ Bu emirden sonra Nisa suresinin 33. ayetinde *وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ*¹⁸⁹ *أَيْمَانُكُمْ فَأَوْهْمُ نَصِيْبُهُمْ* buyurularak anne, babanın ve yakınların bıraktıklarından her birine ayrı ayrı mirasçılar kılındığını ve bu kimselere mirasa dair hisselerinin verilmesi gerektiği bildirilmiştir. İşte burada zikredilen 'varisler'in kimler olduğu aynı sure içerisinde yani Nisa suresinin 8, 11, 12, 127 ve 176. ayetlerinde tafsil edilmiştir.

Miras ile ilgili olarak emir bildiren bu ayetten sonra anne, baba ve yakınların mirasları ve payları hakkında konunun Nisa suresinin 4/8, 11, 12, 33, 127 ve 176. ayetlerinde tafsil edildiğini görmekteyiz. Şimdi miras taksimatı ve paylar ile ilgili hükümleri sıralayalım.

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا¹⁹⁰ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ

¹⁸⁵ Bkz: Enfal: 8/72.

¹⁸⁶ Enfal: 8/72; 75.

¹⁸⁷ Bkz. "Akraba olanlar, miras hususunda, Allah'ın Kitabında birbirlerine müminler ve muhacirlerden daha yakındırlar. Dosklarınıza yapacağınız uygun bir vasiyet bunun dışındadır. Bu Kitap'ta yazılı bulunmaktadır." Ahzab: 33/6.

¹⁸⁸ "Birinize ölüm geldiği zaman, eğer mal bırakıyorsa, ana babaya, yakınlar, uygun bir tarzda vasiyet etmesi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir borç olarak size farz kıldı." Bakara: 2/180.

¹⁸⁹ "Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından her birine varisler kıldı. Kendileriyle yeminleştiginiz kimselere hisselerini veriniz." Nisa: 4/33.

¹⁹⁰ "Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından, erkeklere hisse vardır. Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da hisse vardır. Bu hisseler az veya çok belirlenmiştir." Nisa: 4/7.

وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ¹⁹¹ وَلَا يُؤْتِيهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَادٌّ¹⁹² فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَادٌّ وَوَرِثَتْهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ¹⁹³ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ¹⁹⁴ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَادٌّ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَادٌّ فَلَكُمْ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ¹⁹⁵ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَنَّ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَادٌّ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَادٌّ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ¹⁹⁶ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍ¹⁹⁷

Yukarıda ayetlerde ‘varisler’in kimler olduğu, anne, baba ve yakınların mirasları ve payları hakkındaki mücmellik tafsil edilmiştir. Bu ayetlere göre anne babanın ve yakınların bıraktıklarından, erkeklere hisse vardır. Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da hisse vardır. Çocuklarda ise erkeğe kız çocuğun iki katı verilir. Eğer kız çocukları ikinin üstünde ise mirasın üçte ikisi onlarındır. Eğer kız çocuğu bir ise mirasın yarısı onundur. Kişinin anne ve babasından her birine ise ölenin çocuğu varsa yaptığı vasiyetten veya borcundan arta kalanın altıda biri düşer. Ölenin çocuğu yoksa anne ve babası ona varis olur, annesine üçte bir düşer. Ölenin kardeşleri varsa, altıda biri annesinindir. Kadınların çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı eşlerininindir. Eğer çocukları varsa, bıraktıklarının ettikleri vasiyetten veya borçtan arta kalanın dörtte biri eşlerininindir. Eğer bir erkeğin çocuğu yoksa edilen vasiyet veya borç çıktıktan sonra bıraktıklarının dörtte biri eşlerininindir; çocukları varsa, bıraktıklarının sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadına kelale yollu (çocuğu ve babası olmadığı halde) varis olunuyor ve bunların ana-bir erkek veya bir kız kardeşi bulunuyorsa, her birine edilen vasiyetten veya borçtan arta kalanın altıda biri düşer; ikiden çoksalar, üçte birine, zarara uğratılmaksızın ortak olurlar.

Yukarıda tafsilatını verdiğimiz miras taksimatı ve payların Allah’ın kullarına olan rahmetinin ve bağışlayıcılığının bir eseri olduğunu daha da belirgin hale getirmek

¹⁹¹ “Allah çocuklarınız hakkında, erkeğe iki dişinin hissesi kadar tavsiye eder. Eğer kadınlar ikinin üstünde ise, bırakılanın üçte ikisi onlarındır; şayet bir ise yarısı onundur.” Nisa: 4/11.

¹⁹² “Ana babadan her birine, ölenin çocuğu varsa yaptığı vasiyetten veya borcundan arta kalanın altıda biri düşer.” Nisa: 4/11.

¹⁹³ “Ölenin çocuğu yoksa anası babası ona varis olur, anasına üçte bir düşer.” Nisa: 4/11.

¹⁹⁴ “Ölenin kardeşleri varsa, altıda biri annesinindir.” Nisa: 4/11.

¹⁹⁵ “Kadınlarınızın çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir, çocukları varsa, bıraktıklarının ettikleri vasiyetten veya borçtan arta kalanın dörtte biri sizindir.” Nisa: 4/12.

¹⁹⁶ “Sizin çocuğunuz yoksa ettiğiniz vasiyet veya borç çıktıktan sonra bıraktıklarınızın dörtte biri karılarınızındır; çocuğunuz varsa, bıraktıklarınızın sekizde biri onlarındır.” Nisa: 4/12.

¹⁹⁷ “Eğer bir erkek veya kadına kelale yollu (çocuğu ve babası olmadığı halde) varis olunuyor ve bunların ana-bir erkek veya bir kız kardeşi bulunuyorsa, her birine edilen vasiyetten veya borçtan arta kalanın altıda biri düşer; ikiden çoksalar, üçte birine, zarara uğratılmaksızın ortak olurlar.” Nisa: 4/12.

için ayrıca her iki ayetin devamında “*bunlar Allah tarafından tespit edilmiştir*”¹⁹⁸ denilmiştir.

Kelale yani üst ve alt soydan akrabası olmayan kimsenin mirasına dair mücmellikte de Kur’an yine tafsilata girmiş ve payları belirlemiştir. Şimdi kelalenin miras taksimatı ve payları ile ilgili hükümleri sıralayalım. *يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُتِيكُم فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَوَلَةٌ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ¹⁹⁹ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا التُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ²⁰⁰ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ²⁰¹*

Bu ayetlere göre şayet çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan kimse ölürse, bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır. Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa kendisi, ona tamamen varis olur. Eğer ölen kişinin ardında iki kız kardeşi kalmışsa, bıraktığının üçte ikisi onlardır. Eğer mirasçılar erkek ve kadın kardeşlerse, erkeğe, iki dişinin hissesi kadar vardır.

1.4. CEZA HUKUKU VE HADLER’DE İCMAL VE TAFSİL

Kur’an, insanlar arası ilişkileri düzenlemekle beraber yeryüzünde bozgunculuk çıkararak kan döken, huzursuz bir ortam meydana getirmek amacıyla insanların canına ve malına zarar verenler hakkında işledikleri suçlarına karşılık olarak bu dünyada belli başlı bazı cezalar belirlemiştir. Kur’an’da cezayı hak edecek suçların ve günahların neler olduğuna baktığımızda bilerek adam öldürmek, kadın ve erkeğin zina yapması, iffetli kadın ve erkeğe zina iftirasında bulunmak, fuhuş yapmak, hırsızlık yapmak, Allah ve Resulüne karşı savaş açmanın yer aldığını görmekteyiz.

Kur’an’da ceza hukuku ve hadlerdeki icmal ve tafsilata dair Ali Bardakoğlu’nun şu ifadelerini zikretmek konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. “Kur’an, ceza hukukuna, belli başlı büyük suçları ve cezalarını tayin ederek temas eder. Adam öldürme ve yaralama için kısas ve diyeti, hırsızlık için el kesme, zina ve zina iftirası için celde, anarşik suçlar için de ölüm, el ve ayak kesme, idam ve sürgün cezalarından bahseder. Bu beş suç ve ceza, Kur’an’ın toplum hayatının tanzimi, adaletin temini ve

¹⁹⁸ Nisa: 4/11; 12.

¹⁹⁹ “Şayet çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan kimse ölürse, bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır. Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa kendisi, ona tamamen varis olur.” Nisa: 4/176.

²⁰⁰ “Eğer ölen kişinin ardında iki kız kardeşi kalmışsa, bıraktığının üçte ikisi onlardır.” Nisa: 4/176.

²⁰¹ “Eğer mirasçılar erkek ve kadın kardeşlerse, erkeğe, iki dişinin hissesi kadar vardır.” Nisa: 4/176.

suçun önlenmesi için zaruri görerek tayin ettiği ilkeler olup, bunun haricinde kalan hususlar, yetkili mercilerin takdir ve uygulamasına bırakılmıştır.”²⁰²

Yukarıda zikrettiğimiz suçlara ve cezalara dair mücmellik Kur'an'da bazı yönleriyle tafsil edilmiştir. Şimdi bu suçları ve cezalarını sırasıyla ele alalım.

1.4.1. Bilerek Adam Öldürme ve Cezası

Kasten / bilerek bir insanın hayatına son vermek / öldürmek herkes tarafından da kabul göreceği üzere büyük bir insanlık suçudur. Allah, bu suçu işleyen insanlar hakkında 'kisas' ı farz kılmıştır. Kisas, kısaca cana kıyan bir kişinin buna karşılık olarak öldürülmesidir.

Kur'an'da kisasın emredilmesi meselesi mücmel olarak şu şekilde yer almaktadır: “*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kisas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın öldürülür.*”²⁰³

Yukarıdaki ayette yer aldığı üzere öldürülenler hakkında kisas farz kılınmıştır. Sosyal statüler de burada göz önünde bulundurulup kisas konusunda hür olan bir insana karşılık bir hür, köle olan bir insana karşılık bir köle ve bir kadına karşılık olarak bir kadının öldürülmesinin gerektiği emredilmektedir. Kisasın uygulamasında insanlar için çeşitli faydalar vardır. Kendi hayatının da ölüm ile sonuçlanacağını bilen bir insan adam öldürmekten çekinir. Kisas, suçu önleyici bir tedbir içerir. Kisasın caydırıcılık fonksiyonu vardır. Allah bunu emretmek ile kullarının suç işlemekten uzak durma ve böyle bir günahı kendilerini koruma ihtimallerinin olduğunu ifade etmektedir.²⁰⁴

Yukarıdaki ayette mücmel olarak kısa ve öz bir şekilde zikredilen kisas hakkında Maide suresinin 45. ayetinde *أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ*²⁰⁵ buyurulmuştur. Buna göre cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ifadeleriyle kisasın mahiyetine dair daha fazla tafsilata girilip meseleye daha çok açıklık kazandırılmıştır.

²⁰² Ali Bardakoğlu, Selahattin Polat, Hasan Şirin, Celal Kırca, M. Kemal Atik, Ali Toksarı, Ahkam, Kur'an-ı Kerim Ansiklopedisi, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 1988, I, s. 16.

²⁰³ Bakara: 2/178.

²⁰⁴ Bkz. “*Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki suç işlemekten sakınırsınız.*” Bakara: 2/179.

²⁰⁵ “*Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş...*” Maide: 5/45.

Kıyas hükmüyle ilgili bir diğer tafsilat ise yukarıdaki ayetin devamında ifade edilmiştir. Kıyas hükmünün uygulanması konusunda eğer öldürülen kişinin yakınları / velisi, katili bağışlar ise bu kıyas cezasını diyete çevirebilir. Yani öldürülen kişinin velisi kıyastan vazgeçer ve af yolunu seçerse buna karşılık öldüren kişi, gerekli diyeti öldürülen kişinin velisine ödemekle yükümlüdür. Bu husus da yukarıdaki ayetin devamında şu şekilde zikredilmektedir. *فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبَاعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٍ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ* 206 *ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ* 207 *وَمَنْ يَقْتُلْ* *مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا* 207

Adam öldürmenin cezası olarak belirlenen kıyasın detayları bu şekilde anlatılmaktadır. Sonuç olarak kim bir insanı öldürürse buna karşılık kendisinin de öldürülmesi gerekmektedir. Bununla birlikte öldürülen kişinin yakınları af yolunu seçip kıyasın uygulanmasından vazgeçerse, öldürülen kişinin velisine diyet ödenir ki bunlar dünyevi cezalardır. Adam öldürmenin bir de uhrevi cezaları vardır. O da ebedi olarak cehennem azabıdır. Adam öldürme suçuna karşılık uhrevi anlamda böylesi bir cezanın uygun görülmesi, işlenen günahın büyüklüğünü de gözler önüne sermektedir. Allah, adam öldürmenin cezalarını bu şekilde açıklayarak kullarının böyle bir suçtan uzak durmalarını istemektedir.

1.4.2. Zina ve Cezası

Zina, evli olmayan ve aralarında nikah bağı olmayan kadın ve erkeğin cinsi münasebette bulunmasıdır. Yani şer’i bir sözleşme bulunmadan yapılan haram cinsi münasebete denir. Zina, Kur’an tarafından *son derece çirkin bir iş ve çok kötü bir yol*²⁰⁸ olarak tarif edilmiştir. Bu çirkin fiili işlemek bir yana yaklaşmak bile yasaklanmıştır.²⁰⁹ Zina eden kadın ve erkeğin cezasının ne olacağına dair mücmellik Nur suresinin 2. ayetinde şöyle tafsil edilmiştir. Ayette *الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا*

²⁰⁶ “Her kimin cezası, kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından bir miktar bağışlanırsa artık (taraflar) hakkaniyete uymalı ve (öldüren) ona (gerekten diyeti) güzellikle ödemelidir. Bu söylenenler, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir.” Bakara: 2/178.

²⁰⁷ “Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.” Nisa: 4/93.

²⁰⁸ İsrâ: 17/32.

²⁰⁹ İsrâ: 17/32.

210 رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيْشُهَا عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ buyurularak zina eden kadın ve erkeğin cezası belirtilmiştir. Buna göre ayette de belirtildiği üzere zina eden kadın ve erkeğin cezası her biri için yüz değnek / sopa vurulmasıdır. Bu cezanın uygulanması esnasında müminlerden bir grubun da şahit olması istenmektedir.

Zina çirkin bir iş ve çok kötü bir yol olmakla birlikte iffetli kadınlara zina iftirasında bulunmak da en az onun kadar kötüdür diyebiliriz. İffetli kadınlara zina iftirasında bulunan erkeklerin durumu ve cezaları hakkındaki mücmellik de yine Nur suresinin 4. ayetinde tafsil edilmiştir. İlgili ayette iffetli kadınlara zina iftirasında bulunan erkeklerin, bu zinaya dair dört şahit getirmesi istenmektedir. Dört şahit getiremeyen erkeğe, zina iftirasının cezası olarak seksen değnek / sopa vurulması emredilmektedir.²¹¹ Seksen değnek cezası ile birlikte o erkeğin şahadetinin ömür boyu kabul edilmeyeceği de ayrıca anlatılmaktadır.²¹² Ayetlerin devamında ise karısına zina isnadında bulunan erkeğin eğer kendisinden başka şahidi yoksa kendisinin doğru sözlü olduğuna dair Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmek suretiyle şahitliği geçerli olur. Beşincisinde, eğer yalancılardan ise Allah'ın lanetinin kendisine olmasını diler.²¹³ Kadın için ise durum şu şekildedir. Kadın kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şahit getirdiği takdirde kendisini ceza görmekten kurtarmış olur. Bununla birlikte kadın beşinci tanıklığı, eğer kocası doğrulardan ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramasını dilemesi ile olacaktır.²¹⁴

Fuhuş yapan kadınların cezasına dair mücmellik ise Nisa suresinin 15-16. ayetlerinde tafsil edilmiştir. Buna göre kadınların fuhuş yaptığına dair dört şahidin getirilmesi emredilmektedir. Bu kişiler eğer şahitlik ederse ve kadınların fuhuş yaptığını onaylarlar ise o kadınların cezası, ölene kadar veya Allah tarafından kendilerine bir yol açılacağı zamana kadar evlerde hapsedilmeleridir.²¹⁵ Ayrıca şunu da ifade edelim ki bu evdeki hapis cezası sadece kadına değil her iki taraf içindir. Erkek de kadın da bu cezayı almayı hak etmektedirler. Bununla birlikte *“eğer tövbe eder ve uslanırlar ise artık onlara ceza verip eziyet etmekten vazgeçin, çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden ve çok*

²¹⁰ “Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini konusunda o ikisine acımayın. Onların ceza görmesine, inananlardan bir topluluk da şahit olsun.” Nur: 24/2.

²¹¹ Nur: 24/4.

²¹² Nur: 24/4.

²¹³ Nur: 24/6-7.

²¹⁴ Nur: 24/8-9.

²¹⁵ Nisa: 4/15.

esirgeyendir”²¹⁶ buyrulurak her iki tarafın da pişman olup günahlarından dolayı Allah’a tövbe etmeleri halinde cezalarının son bulacağı ifade edilmektedir.

1.4.3. Hırsızlık ve Cezası

Kişinin hakkı olmayan bir malı veya eşyayı sahibinden gizli olarak çalması ve ona sahip olması anlamına gelen hırsızlık suçunun da cezası Kur’an’da anlatılmaktadır. Hemen ifade edelim ki burada zikredilen emir mutlaktır. İlerleyen bölümlerde ele alacağımız üzere bu emrin yerine getirilişine dair tafsilat ve diğer hükümler ise Hz. Peygamberin sünnetinde mevcuttur.

Maide suresinin 38. ayetinde hırsızlık suçunun cezası şöyle yer almaktadır. ²¹⁷ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ Ayette de belirtildiği üzere hırsızlık eden erkek ve kadının cezası, ibret verici olması açısından ellerinin kesilmesidir. Kısas uygulamasında olduğu gibi hırsızlık gibi bir suçu önleyici tedbir açısından bu cezanın da caydırıcılık fonksiyonu vardır. Bununla birlikte Allah’ın kulları için her zaman tövbe kapısının açık olduğu meselesi Kur’an’da sık sık vurgulanmaktadır. Hırsızlık suçunun cezası ile ilgili olarak zikredilen ayetten sonra Allah şöyle buyurmaktadır:

*“Kim bu haksız davranışından sonra tövbe eder ve halini düzeltirse bilsin ki Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphe yok ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”*²¹⁸

1.4.4. Allah ve Resulüne Karşı Savaş Açımlar ve Cezası

Allah ve Resulüne karşı savaş açımların, yeryüzünde mevcut hak düzeni bozmaya çalışanların cezalarına dair mücmellik, Maide suresinin 33-34. ayetlerinde tafsil edilmiştir. Ayette ²¹⁹ إِنَّمَا جَزَاؤُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

²¹⁶ Nisa: 4/16.

²¹⁷ “Erkek hırsız ve kadın hırsızın, yaptıklarından ötürü Allah tarafından ibret verici bir ceza olarak, ellerini kesin. Allah güçlüdür, hakimdir.” Maide: 5/38.

²¹⁸ Maide: 5/39.

²¹⁹ “Allah ve Resulüne karşı savaşçıların ve yeryüzünde hak düzeni bozmaya çalışanların cezası ancak ya acımadan öldürülmeleri, ya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da

buyurulmuştur. إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ²²⁰

Yukarıdaki ayette Allah ve Resulünün emirlerine karşı gelerek yeryüzündeki mevcut hak düzeni bozmaya çalışanların cezaları zikredilmiştir. Yukarıdaki ayetlerde de yer aldığı gibi Allah ve Resulünün emirlerine karşı gelerek yeryüzündeki mevcut hak düzeni bozmaya çalışanların cezaları ya öldürülmeleri ya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da buldukları yerden sürülmeleridir. Bununla birlikte hırsızlık suçunda da olduğu gibi eğer pişman olup tövbe ederlerse bu cezaların uygulanılmayacağını yine Kur'an bizlere haber vermektedir.

1.4.5. Suçlar ve Kefaretleri

Allah'ın yasakladığı ve kullarından uzak durmalarını emrettiği bazı suçlara ait kefaretlere de Kur'an'da icmal ve tafsil ilişkisini görmekteyiz. Bu kefaretlere, yanlışlıkla adam öldürmenin kefareti, yemin ve yeminin kefareti, ihramlı iken avlanmanın kefareti ve zihar meselesinin kefaretlere örnek olarak verebiliriz. Şimdi bu suçları ve kefaretlere zikrederek ayetlerdeki icmal ve tafsili ifade edelim.

1.4.5.1. Yanlışlıkla Adam Öldürme ve Kefareti

Adam öldürme suçunun cezalarına dair detaylı bilgileri yukarıda zikrettik. Burada ise yanlışlıkla / sehven adam öldürme meselesi ve kefaretlere üzerinde duracağız. Yanlışlıkla bir mümini öldüren adamın kefareti dair mücmellik, Nisa suresinin 92. ayetinde şu şekilde tafsil edilmiştir. وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهَا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا²²¹

buldukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Onlar için ahirette de büyük azap vardır.” Maide: 5/33.

²²⁰ “Ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna! Biliniz ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.” Maide: 5/34.

²²¹ “Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Eğer ki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış olursa bu takdirde diyet vermez. Eğer öldürülen mümin olduğu halde, size düşman olan bir toplumdan ise mümin bir köle azat etmek lazımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumdan ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mümin köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından

İstemeyerek ve yanlışlıkla suçsuz bir mümini öldüren kişinin durumu ve suçuna karşılık olarak günahını bu dünyada iken telafi etme adına kefareti Kur'an'da tafsil edilmiştir. Nisa suresinin 92. ayetinde buyurulduğu üzere; yanlışlıkla bir mümini öldüren kimse, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Ölenin ailesi eğer diyetten vazgeçer ve bunu bağışlarsa öldüren kişi bu diyeti vermez. Eğer ölen kişi mümin olduğu halde, kendileriyle düşman olan bir toplumdansa ise öldüren kişi, mümin bir köle azat etmelidir. Bunlarla birlikte ölen kişi eğer kendileriyle antlaşma bulunan bir toplumdansa ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mümin kölenin azat edilmesi gerekir. Bunları bulamayan kimse ise, Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lazımdır.

1.4.5.2. Yemin ve Kefareti

Kur'an'da yer alan kefaretlere bir diğeri de bilerek / kasıtlı olarak yemin etmenin kefareti meselesidir. Bu konuda Allah, bilmeyerek / kasıtsız olarak yapılan yeminlerden kullarını sorumlu tutmayacağını²²² ifade buyurmakla birlikte bilerek / kasıtlı olarak yapılan yeminlerden sorumlu tutacağını²²³ da ayrıca zikretmektedir.

Kur'an'da tafsil edilen her bir konunun mücmel şekli yer almamaktadır. Yine buna yeminin kefareti örnek olarak verebiliriz. Yemin kefareti, Kur'an'da tafsil edilen konulardan biridir. Bakara suresinin 225 ve Maide suresinin 89. ayetlerinde bu meselenin tafsilatı ile ele alındığını görmekteyiz. لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ قُلُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ²²⁴ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَوْ هَلِيئَكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ²²⁵

tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lazımdır. Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.”
Nisa: 4/92.

²²² Bakara: 2/225; Maide: 5/89.

²²³ Bakara: 2/225; Maide: 5/89.

²²⁴ “Allah sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Lakin kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar. Allah gafurdur, halimdir.” Bakara: 2/225.

²²⁵ “Allah, kasıtsız olarak ağızınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek, yahut onları giydirmek, yahut da bir köle azat etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinizi koruyun (onlara riayet edin). Allah size ayetlerini açıklıyor; umulur ki şükredersiniz.”
Maide: 5/89.

Yukarıda ayetler bağlamında yeminin kefareti ile ilgili olarak şunları söyleyebiliriz. Öncelikle sorumlu tutulan ve kefarete konu olan yemin, bilmeyerek değil bilerek yapılan yeminlerdir. Yeminin kefareti, önce kişinin kendi ailesine yedirdiği yemeklerin orta hallisinden on fakire yedirmesi yahut onları yani on fakiri giydirmesi yahut da bir köle azat etmesidir. Bunları bulamayan kişi ise üç gün oruç tutmalıdır. Yeminin kefareti tafsil edildikten sonra Allah kullarından yeminlerini korumalarını ve onlara riayet etmelerini emretmektedir.²²⁶

1.4.5.3. Zıhar Meselesi ve Kefareti

Zıhar meselesi ile ilgili olarak kefaretlere dair mücmellik de Kur'an'da tafsil edilmiştir. Sözlükte “sırt, arka, yüzey” gibi anlamları bulunan zahr kelimesiyle ilişkili olan zıhar terimi kocanın, kendisine haram kılmak maksadıyla karısını veya karısının baş, yüz, sırt gibi bütünü ifade eden bir bölümünü evlenmesi dinen yasak olan yakını (mahrem) bir kadına benzetmesi demektir.²²⁷

Kur'an zıhar meselesi ve kefaretlere Mücadele suresinin 1-4. ayetleri arasında şu şekilde tafsil etmiştir.

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ²²⁸ الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُم مِّن نِّسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا الٰلِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ²²⁹ وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَّاسَا ذَلِكَ تُوعِظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ²³⁰ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَّاسَا فَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ فَاطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَلِكَ لِنُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ²³¹

²²⁶ Maide: 5/89.

²²⁷ Ahmet Yaman, Zıhar, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul 2013, XLIV, s. 387-390.

²²⁸ “Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikayette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir.” Mücadele: 58/1.

²²⁹ “İçinizden zıhar yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır.” Mücadele: 58/1.

²³⁰ “Kadınlardan zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin kadınlarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır.” Mücadele: 58/3.

²³¹ “Buna imkan bulamayan kimse, hanımıyla temas etmeden önce art arda iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurur. Bu hafifletme, Allah’a ve Resulüne inanmanızdan dolayıdır. Bunlar Allah’ın hükümleridir. Kafirler için acı bir azap vardır.” Mücadele: 58/4.

Kur'an öncelikle bu davranışı onaylamayarak o kadınların, kocalarının anneleri olmadığını²³² zikredip bu sözün çok çirkin bir laf ve yalan olduğunu ifade etmektedir. Zira o erkeklerin anneleri, sadece onları doğuranlardır. Kur'an bu gerçekleri zikrettikten sonra zihar yaptığı halde söyledikleri sözlerden dolayı pişman olup eşlerine geri dönmek isteyen erkekler için bazı kefaretlere gerekli kılmıştır. Mücadele suresinin 4. ayetinde bu kefaretlere şu şekilde tafsil edilmiştir.

Zıhardan sonra geri dönen kocadan öncelikle eşleriyle herhangi bir temas söz konusu olmadan bir köleyi özgürlüğüne kavuşturması istenmektedir. Buna imkan bulamayan kimse eşiyile temas etmeden iki ay art arda oruç tutar. Oruç tutmaya da engel bir özrü var olup buna da imkan bulamadığı takdirde bu durumda kocanın altmış fakiri doyurması gerektiği açıkça emredilmektedir. Kur'an bu kefaretlere kulları için bir hafifletme olarak görmektedir.²³³

1.4.5.4. İhramlı Durumda Avlanma ve Kefareti

Hac veya umre için ihramda bulunan kimselerin, kara hayvanlarını avlamaları yasaktır.²³⁴ İhramlı iken herhangi bir kara hayvanı avlayan kimsenin durumunun ne olacağı ve buna göre kefaretinin ise nasıl olacağına dair mücmellik Maide suresinin 95. Ayetinde şu şekilde tafsil edilmiştir. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيِّدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمَّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ²³⁵

Yukarıdaki ayete göre ihramlı iken herhangi bir kara hayvanını avlayan kimse bu yasak davranışının cezası olarak öncelikle Kabe'ye hediye olarak varmak üzere adil iki kişi tarafından takdir edilen bir kurbanı kesmesi gerekir. Yahut kefareti olarak kesmesi gereken kurbanın fiyatı kadar Kabe'deki yoksulları doyurmalı veya onun dengi kadar oruç tutmalıdır. İhramlı iken avlanmanın kefareti bu şekilde tafsil edilmiştir.

²³² Ahzab: 33/4; Mücadele: 58/2.

²³³ Mücadele: 58/4.

²³⁴ Maide: 5/96.

²³⁵ “Ey iman edenler! İhramlı iken karada av hayvanı öldürmeyin. Kim ihramlı iken onu kasten öldürürse kendisine bir ceza vardır. Bu ceza, Kabe'ye hediye olarak varmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki adil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle kefareti yahut onun dengi oruç tutmaktır. Bu, yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah geçmiştekileri affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.” Maide: 5/95.

1.5. İTİKAT / İNANÇ ESASLARINDA İCMAL VE TAFSİL

Kur'an'da mücmel ayetlerin kapsadığı konular sadece ahkamla ilgili olanlardan ibaret değildir. Bunlar arasında inanç esasları, gayb, yaratılışın başlangıcı, kader, kıyamet ahvali, cennet ve cehennemın vasıfları, ahlaki konular ve Kur'an kıssalarından da mücmel olan ayetler vardır.²³⁶ İnanç esasları olarak niteleyebileceğimiz itikadi konular hakkında da Kur'an'da tafsilatlı açıklamalar yapılmayarak bu hususlar mücmel bırakılmıştır. Ancak itikadi konular arasında yer alan ahiret gününe iman etmek, Kur'an'da tafsilatlı olarak açıklanmış, özelde kıyamet sahneleri ve yeniden dirilme genelde ise ahiret hayatına dair bazı tafsilatlı bilgiler verilmiştir.

Şimdi ahiret gününe imana dair mücmel ifadelerin Kur'an'da nasıl tafsil edildiğine değinelim.

Ahiret Gününe İman

Kur'an'da yer alan konuları başlıklar halinde sıralayacak olursak genel anlamda içerik olarak üç şeyden bahsedildiğini görürüz. Bunlar tevhid, nübüvvet ve ahirettir. Bunlara ibadet / ibadet ve adalet konularını ekleyenler de vardır. İtikadi konular arasında zikredilen ahiret gününe iman etmek, Kur'an'da en çok tafsilata girilen ve hakkında bilgi verilen mücmel bir inanç esasıdır.

Gayb kategorisinde değerlendirilen ahiret gününe iman yani kıyametin kopması, yeniden dirilişin meydana gelmesi, insanların dünyada iken yaptıklarının karşılığını görmesi ve nihayet cennet veya cehennem ile sonuçlanacak bu sürecin hak olduğuna ve gerçekleşeceğine iman etmektir. Ahiret günü olarak nitelendirdiğimiz ahiret hayatının, yeniden dirilmenin, hesap gününün hak olduğu ve o günün mutlaka gerçekleşeceği meselesi Kur'an ile sabittir.

Kur'an'da mücmel olarak yer alan, iman edilmesi gereken özelde hesap günü genelde ise ahiret hayatı hakkında yine Kur'an'da yer verilerek tafsil edilen başlıca konular şunlardır: Sura üflenmesi, kıyamet sahneleri ve kıyametin kopması, dünya hayatının son bulması, berzah kavramı, yeniden dirilmenin hak olması (ba's) ve

²³⁶ Küçük, s. 141.

Allah'ın yeniden diriltmesi, insanların toplanması (haşr), din / karşılık / ceza / hesap gününün mahiyeti, hesaba çekilme ve amel defterlerinin verilmesi, cennet ehlinin özellikleri ve cennetliklere verilecek nimetler, ahiret gününde günahkarların durumları, cehennem mahiyeti, sekar²³⁷ (cehennem) ve sekara girmenin sebepleri, cehennem bir bölümü olarak cahim,²³⁸ haviye,²³⁹ hutame,²⁴⁰ leza,²⁴¹ sair,²⁴² nar,²⁴³ siccin,²⁴⁴ semum²⁴⁵ ve daru'l-bevar'ın²⁴⁶ mahiyeti, cehennemliklerin cezası ve kendilerine cehennem hak olduğu kimselerin kurtuluş için fidye vermeleri. Kur'an'da ahiret hayatına dair yer yer değişik kesitler anlatılmaktadır ve bunların her biri ahiret hayatının bir yönünü ortaya koymaktadır.²⁴⁷ Kur'an'da, zikrettiğimiz bu konulara dair tafsilatlı bilgiler yer almaktadır. Şimdi bu konular hakkında Kur'an'da yer alan tafsilatlı bilgilerin neler olduğuna değinelim.

Kıyametin kopma anıyla birlikte başlayıp ebediyete kadar devam edecek olan zaman dilimine genel olarak ahiret hayatı denilmektedir. Kur'an'da kendisinden sonra gün olmayan dünya hayatının son bulması anlamında 'yevmü'l-ahir' yani son gün ifadesi kullanılır.²⁴⁸ Kur'an'ın ifadesiyle ahiret hayatının başlangıcı sûra üfleme ile olacaktır. Zümer suresinin 68. ayetinde ifade edildiği üzere *وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَاحَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ*²⁴⁹ sûra üfleme iki defa gerçekleşecektir. Birinci üflemede kıyametin kopması ile göklerde ve yerde olanların hepsinin öleceği ve dünya hayatının son bulacağı, ikinci üfleme ile birlikte insanların kabirlerinden kalkması yani yeniden dirilmenin ve hesap gününün başlaması gerçekleşecektir. Kur'an, sura üflendikten sonra kıyametin kopmasıyla birlikte başlayan

²³⁷ Kamer: 54/48; Müddessir: 74/26-27, 42.

²³⁸ Vakıa: 56/94; İnfitar: 82/14.

²³⁹ Karia: 101/9.

²⁴⁰ Hümeze: 104/4-5.

²⁴¹ Mearic: 70/15.

²⁴² Nisa: 4/10, 55; İsrâ: 17/97; Furkan: 25/11; Ahzab: 33/64; Fetih: 48/13; İnşıkak: 84/12.

²⁴³ Tevbe: 9/35, 63, 68, 81, 109; Hicr: 15/27; Fatır: 35/36; Tur: 52/13; Rahman: 55/35.

²⁴⁴ Mutaffifin: 83/7-8.

²⁴⁵ Vakıa: 56/42.

²⁴⁶ İbrahim: 14/28.

²⁴⁷ Ali Yılmaz, "Kur'an-ı Kerim'de Yevm / Gün Kavramıyla Zikredilen Ahiret İsimleri", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 16, 2001, s. 142.

²⁴⁸ Bkz. Bakara: 2/ 8, 62, 126, 177; Al-i İmran: 3/144; Nisa: 4/39, 59; Maide: 5/69.

²⁴⁹ "Sura üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!" Zümer: 39/68.

ve devam edecek olan süreci isimlendirmek için genel anlamda “يوم القيامة”²⁵⁰ ifadesini kullanmıştır.²⁵¹

Kur’an’da, kıyametin gerçekleşme sahnelerinin anlatıldığı pasajlara dair mücmellik, geniş açıklamalar ve tasvirlerle yer verilerek tafsil edilmiştir. Kur’an’da kıyametin kopma anını ve dehşetini tasvir eden bazı kavramlar zikredilmekle beraber insanlarda ve kainatta meydana gelecek değişiklikler ve bozulmalar hakkında da bazı bilgiler verilmektedir.

Kur’an kıyamet anını tarif etmek için “saat / an, kısa zaman, gece gündüz,²⁵² sur / borazan, boru,²⁵³ nefha / üflemek,²⁵⁴ sayha / yüksek sesle bağırma,²⁵⁵ zecra / şiddetli bağırma,²⁵⁶ sa’k / ölüm,²⁵⁷ feza / korku,²⁵⁸ azife / yaklaşan,²⁵⁹ hakka / gelmesi hak olan,²⁶⁰ vakıa / gerçek olan,²⁶¹ sâhha / sağır eden ses,²⁶² karia / iki şeyin birbiriyle çarpmasıyla çıkan şiddetli ses,²⁶³ tâtme / bütün belaları unutturan en büyük bela,²⁶⁴ ğaşiye / dehşetiyle her şeyi kuşatan felaket, ”²⁶⁵ kavramlarını muhataplarına sunar.²⁶⁶ Bununla birlikte insanlarda ve kainatta meydana gelecek değişiklikler ve bozulmalara dair kıyamet saatinde insanların içerisinde bulunacakları durumların mahiyetinden,²⁶⁷ kainatın kozmik düzeninin bozulmasından, zelzele / sarsıntı, deprem,²⁶⁸ râce / şiddetli sarsıntı,²⁶⁹ racife / kuvvetli sarsıntı,²⁷⁰ dekke / yıkılma, sarsılıp dümdüz olma²⁷¹ ifadeleriyle arzın durumundan, dağların, denizlerin, göklerin hallerinden tafsilatlı bir şekilde bahseder.²⁷²

²⁵⁰ Kıyamet günü.

²⁵¹ Bkz. Mümin: 40/55; Rum: 30/12, 14, 55; Hakka: 69/15-16; Casiye: 45/27.

²⁵² A’raf: 7/187.

²⁵³ Müminun: 23/101.

²⁵⁴ Hakka: 69/13.

²⁵⁵ Yasin: 36/29, 49, 53.

²⁵⁶ Naziat: 79/13.

²⁵⁷ Zümer: 39/68.

²⁵⁸ Enbiya: 21/103.

²⁵⁹ Mümin: 40/18.

²⁶⁰ Hakka: 69/1-2.

²⁶¹ Vakıa: 56/1.

²⁶² Abese: 80/33.

²⁶³ Karia: 101/1.

²⁶⁴ Naziat: 79/34.

²⁶⁵ Ğaşiye: 88/1.

²⁶⁶ Yılmaz, s. 149.

²⁶⁷ Bkz. Hacc: 22/2.

²⁶⁸ Zilzal: 99/ 1-5.

²⁶⁹ Vakıa: 56/4.

²⁷⁰ Naziat: 79/6.

²⁷¹ Fecr: 89/21.

²⁷² Yılmaz, s. 149-150.

Kıyamet gününün mahiyeti ve neliğine dair Kur'an'da yer alan diğer özellikler ve nitelermeler Őu Şekilde anlatılarak tafsil edilmiştir. Yevmü'l-hulud / ebediyet, ebedi yaŐama günü,²⁷³ yevmü'l-azife / yaklaşan, yakın gün,²⁷⁴ Őerri salgın olan bir gün,²⁷⁵ yevmü'l-ba's / diriliŐ günü,²⁷⁶ yevmü'l-huruc / çıkıŐ günü,²⁷⁷ hak olup geleceğinden asla Şüphe olmayan gün,²⁷⁸ ileri ve geri bırakılmayacak bir gün, mutlaka görülecek bir gün,²⁷⁹ malum / bilinen bir gün,²⁸⁰ Allah'tan geri çevrilmesi mümkün olmayan gün,²⁸¹ va'd ve vaid / tehdit günü,²⁸² toplama, toplanma günü,²⁸³ yevmü't-telak / kavuŐma günü,²⁸⁴ çocukları ihtiyarlatan gün,²⁸⁵ kısır bir gün,²⁸⁶ çok ağır ve etin bir gün,²⁸⁷ çok Şiddetli ve belalı bir gün,²⁸⁸ kuŐatıcı bir gün,²⁸⁹ acı veren bir gün,²⁹⁰ suratsız, kara, asık yüzlü, atık kaŐlı bir gün,²⁹¹ aldanma, kâr ve zarar günü,²⁹² kafirlerin konuşamayacakları gün,²⁹³ kalplerin ve gözlerin döneceği, kıvranacağı gün,²⁹⁴ gözlerin dehŐetten donakalacağı gün,²⁹⁵ hesap günü,²⁹⁶ din günü,²⁹⁷ aliŐveriŐ, dostluk ve aracılığın olamayacağı gün,²⁹⁸ feryat etme, bağırıp aėrıŐma günü,²⁹⁹ hasret, piŐmanlık ve üzüntü günü.³⁰⁰

Ahirete iman etmenin belki de en önemli basamağı ve inancın temelini teşkil eden yönü yeniden dirilmedir. Ölüm bir hakikat olup gözler önünde iken öldükten sonra

²⁷³ Kaf: 50/34.

²⁷⁴ Mümin: 40/18.

²⁷⁵ İnsan: 76/7, 11.

²⁷⁶ Bkz. A'raf: 7/14; Hicr: 15/36; Meryem: 19/15, 33; Müminun: 23/100.

²⁷⁷ Kaf: 50/42; Mearic: 70/43; Mümin: 40/16.

²⁷⁸ Nebe: 78/39; Al-i İmran: 3/9, 25.

²⁷⁹ Hud: 11/103.

²⁸⁰ Hicr: 15/38; Vakıa: 56/50; Sad: 38/81.

²⁸¹ Rum: 30/43; Şura: 42/47.

²⁸² Sebe: 34/30; Buruc: 85/2; Kaf: 50/20.

²⁸³ Şura: 42/7; Teėabun: 64/9; Hud: 11/103; Maide: 5/109.

²⁸⁴ Tövbe: 9/77; Ahzab: 33/44; Mümin: 40/15.

²⁸⁵ Müzzemmil: 73/17.

²⁸⁶ Hacc: 22/55.

²⁸⁷ İnsan: 76/27.

²⁸⁸ Hud: 11/77.

²⁸⁹ Hud: 11/84.

²⁹⁰ Zuhruf: 43/65; Hud: 11/26.

²⁹¹ İnsan: 76/10.

²⁹² Teėabun: 64/9.

²⁹³ Yasin: 36/65; Mürselat: 77/35.

²⁹⁴ Nur: 24/37.

²⁹⁵ İbrahim: 14/42.

²⁹⁶ Sad: 38/16, 53; Mümin: 40/27; İbrahim: 14/41.

²⁹⁷ Fatıha: 1/4; Hicr: 15/35; Şuara: 26/82; Saffat: 37/20; Sad: 38/78; Zariyat: 51/12; Vakıa: 56/56; Mearic: 70/26; Müddessir: 74/46; İnfitar: 82/15, 17-18; Mutaffifin: 83/11.

²⁹⁸ Bakara: 2/254; İbrahim: 14/31.

²⁹⁹ Mümin: 40/32; Müminun: 23/65.

³⁰⁰ Meryem: 19/39; Yılmaz, s. 152-165.

yeniden dirilme gaybi bir meseledir ve ahiret inancının temelini oluşturur. Kur'an'da ahiret hayatına dair yer alan başlıca konulardan biri de kıyamet sahnelerinin gerçekleşip dünya hayatı son bulduktan sonra Allah'ın insanları yeniden diriltmesi, öldükten sonra yeniden dirilmenin hak olması ve zamanı gelince bu hakikatin gerçekleşeceği meselesidir. Yeniden dirilmenin mahiyetine dair mücmellik aşağıda yer alan ayetlerde tafsil edilmiştir.

Kur'an'da yeniden dirilmenin hak olduğuna dair Rum suresinin 19. ayetinde يُخْرِجُ الْحَيِّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ³⁰¹ buyurularak ölüden diriye, diriden de ölüyü çıkarmanın ve yeryüzünü ölümünün ardından yine canlandırmanın Allah olduğu anlatılmaktadır. Bununla birlikte ayetin devamında ise tüm bunları yapmaya gücü yeten Allah'ın insanları da kabirlerinden çıkaracağı yani öldükten sonra yeniden dirilteceği hakikati vurgulanmaktadır. Ahiret gününe ve yeniden dirilmeye inanmayıp bugünü yalanlayanların öldükten sonra yeniden dirildikleri zaman gözleri horluktan aşağı düşmüş ve kendileri zillete bürünmüş bir halde kabirlerinden fırlayarak çıkacakları da yine Kur'an tarafından anlatılmaktadır.³⁰²

Öldükten sonra yeniden dirilmeyle ilgili olarak ise Kur'an'da farklı ayetlerde bu hakikat zikredilmek suretiyle mesele tafsil edilmiştir.³⁰³ Bakara suresinin 28. ayetinde كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ³⁰⁴ buyurularak Allah'ın önce insanları yoktan var ettiği, daha sonra insanları öldüreceği, öldürdükten sonra da yeniden dirilteceği anlatılmaktadır. Kur'an'ın ifadesiyle yeniden dirilen insanlar hep birlikte kıyamet gününde bir araya getirilecek³⁰⁵ ve dünya hayatında iken yaptıklarına dair hesap vermek üzere Allah'ın huzuruna çıkarılacaklardır.³⁰⁶

Yeniden dirilmenin gerçekleşip insanların hesap için Allah'ın huzuruna çıkarılacağı o günde mümin ve kafirlerin durumuna dair mücmellik de yine Kur'an'da tafsil edilmiştir. Buna göre hesap gününde her insan ile birlikte iki melek vardır. Bunlardan biri kişinin ameliyle ilgilenecek ve diğeri ise kişiyi mahşer meydanına

³⁰¹ “Ölüden diriye, diriden de ölüyü O çıkarıyor; yeryüzünü ölümünün ardından O canlandırıyor. İşte siz de (kabirlerinizden) böyle çıkarılacaksınız.” Rum: 30/19.

³⁰² Bkz. Mearic: 70/43-44.

³⁰³ İlgili ayetler için bkz. Bakara: 2/28, 73, 259-260; Nisa: 4/87; En'am: 6/36, 95; Hacc: 22/5-7; Müminun: 23/15-16; Mearic: 70/43-44; Rum: 30/40, 50; Mücadele: 58/6.

³⁰⁴ “Ey kafirler! Siz ölü iken sizi diriltten (dünyaya getirip hayat veren) Allah'ı nasıl inkar ediyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda O'na döndürüleceksiniz.” Bakara: 2/28.

³⁰⁵ Bkz. Nisa: 4/87; En'am: 6/22.

³⁰⁶ En'am: 6/30.

götürmekle görevlendirilmiş olacaktır.³⁰⁷ Toplanma gününün ne zaman gerçekleşeceği bilgisi yalnızca Allah'ın katındadır. O gün herhangi bir alışveriş yoktur ve hiç kimsenin bir başkasına faydası ve zararı dokunmayacaktır.³⁰⁸ O günde hiç kimse başkası namına bir şey ödeyemez ve kimseden fidye kabul edilmez.³⁰⁹ O gün Allah'ın izni olmaksızın hiç kimse konuşmayacaktır.³¹⁰ Kur'an'ın ifadesiyle müminlerin yüzlerinin parlak ve sevinçli olacağı³¹¹ o günde kafirlerin yüzleri ise siyah ve kederli, gözleri kör, kulakları sağır ve dilleri konuşamaz bir halde olacaktır.³¹²

Ahret hayatının yönlerinden bir diğeri ise yeniden dirilmenin gerçekleşmesinden sonra yargılama safhasıdır. Buna göre mahşer meydanında toplanan insanlara dünyada iken yaptıklarının kaydedildiği amel defterleri verilip yargılama süreci başlatılacaktır. Hesaba çekilme olarak niteleyebileceğimiz bu süreçte kişi dünya hayatında yaptıklarına dair sorguya çekilecek ve bu sürecin sonu ceza veya mükafat ile sonlandırılacaktır.³¹³

Hesap sonrası hayata dair mücmellik yine Kur'an'da tafsil edilmiştir. Buna göre hesap sonrası hayat üç safhaya ayrılacaktır. Bunlar cennet, cehennem ve a'raftır. Cennet, dünyadaki amellerine göre yargılama sürecinden sonra mükafata nail olanlar için olup, kötü amellerin ve günahların karşılığı olarak ise cehennem, ceza olarak girilecek yerdir. A'raf ise her iki mekandan uzak tutulup geçici olarak yerleştirilmek üzere kalınacak yerin adıdır.³¹⁴

Kur'an'da, ahret hayatının önemli bir evresi olan cennet ve cehennem ile ilgili bazı tafsilatlı bilgilere de yer verilmiştir. Cenneti hak eden kimselerin özellikleri, cennetliklere verilecek nimetler, cehenneme girmenin sebepleri, cehenneme girecek olanlara verilecek cezalar, cehennem ve cehennemin bir bölümü olarak cahim, haviye, hutame, leza, sair, sekar, nar, siccin, semum ve daru'l-bevar'ın mahiyeti, cehennemlik insanların azaptan kurtuluş için fidye olarak vermek isteyeceği kimseler, cennet ve cehenneme dair tafsilatıyla ele alınan konular arasındadır.

³⁰⁷ Kaf: 50/21.

³⁰⁸ Bakara: 2/254; Sebe: 34/42.

³⁰⁹ Bakara: 2/123.

³¹⁰ Hud: 11/105.

³¹¹ Al-i İmran: 3/106.

³¹² Yunus: 10/28.

³¹³ Muhsin Demirci, Kur'an'ın Ana Konuları, 9. Baskı, İFAV yayınları, İstanbul, 2015, s. 280-292.

³¹⁴ Demirci, Kur'an'ın Ana Konuları, s. 291-300.

Dünya hayatındayken iman edip salih ameller işleyen mümin kimseler, yaptıklarına karşılık mükafat olarak cennete gireceklerdir. Kur'an'da cennete girmeyi hak eden kimselerin özelliklerine dair mücmellik farklı surelerde tafsil edilmiştir. Tövbe suresinin 72. ayetinde وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً 315 buyurularak Allah'ın mümin erkek ve mümin kadınlara cenneti vaat ettiği bildirilmektedir. Allah'ın kendilerine cenneti vaat ettiği müminlerin özellikleri hakkında genel itibariyle şunları söyleyebiliriz.

- İman edip salih amel işleyenler³¹⁶
- Allah'a ve Resulüne itaat edenler³¹⁷
- Allah'a karşı gelmekten sakınanlar (muttakiler)³¹⁸

Yukarıda saydıklarımız ile birlikte cennetlik kimselerin özellikleri Müminun suresinin 1-12. ayetlerinde de tafsil edilmiştir. Buna göre namazlarında Rablerine karşı derin bir saygı içerisinde olanlar, faydasız işler ve boş sözlerden yüz çevirenler, zekatlarını ödeyenler, ırzlarını koruyanlar, emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet edenler ve namaz kılma konusunda devamlılık gösterenler kurtuluşa eren kimseler olup cennet ile mükafatlandırılırlar.³¹⁹

Ahirette kendilerine mükafat verilecek kimselere dair mücmellik, Ra'd suresinin 20-24. ayetlerinde de tafsil edilmiştir. Ayette ifade edildiği üzere Allah'ın riayet edilmesini emrettiği haklara riayet eden, Rablerine saygı besleyen ve kötü hesaptan korkanlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verilen rızıklardan gizli ve açıktan Allah için harcayan ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranların da Adn cennetiyle mükafatlandırılacakları bildirilmektedir.³²⁰ Bununla birlikte cennetliklerin özelliklerinin tafsil edildiği bir diğer ayet grubu da Mearic suresinin 22-35. ayetleridir. Namazlarını kılıp bu konuda devamlılık göstererek namazını muhafaza edenler, mallarında hakları olan fakirleri gözetip zekatlarını verenler, din günü yani karşılık / hesap / ceza gününü tasdik edenler, Rablerinin azabından korkanlar, emanetlere ve verdikleri sözlere riayet edenler, ırzlarını koruyanlar

³¹⁵ “Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara içinde ebedi olarak kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve adn cennetlerinde güzel meskenler vaat etmiştir.” Tövbe: 9/72.

³¹⁶ Bkz. Bakara: 2/25.

³¹⁷ Bkz. Nisa: 4/13.

³¹⁸ Bkz. Tur: 52/17-18.

³¹⁹ Bkz. Müminun: 23/1-12.

³²⁰ Bkz. Ra'd: 13/20-24.

ve şahitliklerini hakkıyla yerine getirenler de cennetlerin kendilerine ikram edildiği kimselerdir.³²¹

Burada zikretmemiz gereken bir diğer konu da yaptıklarına karşılık kendilerine mükafat olarak cennet verilen kimselere orada sunulacak nimetlerin neler olduğudur. Kur'an'da cennet ehline verilecek nimetlere dair mücmellik pek çok surede tafsil edilmiştir. Bakara suresinin 2/25. ayetinde ifade edildiği üzere iman edip salih ameller işleyen müminlere, içlerinden ırmaklar akan, çeşitli meyvelerin ikram edildiği ve tertemiz eşlerin olduğu cennetlerin verileceği anlatılmaktadır. Ve onlar orada ebedi olarak kalacaklardır.³²²

Saffat suresinin 41. ayetinde ³²³أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ yer alan mücmelliğe dair bir sonraki ayet grubunda bu rızık ve nimetlerin neler olduğu tafsil edilmiştir.³²⁴ Buna göre müminlere türlü türlü meyveler ikram edilecek ve onlar naim cennetlerinde ağırLANACAKlardır. Orada karşılıklı tahtlarda kurulup oturacaklardır. Pınarlardan doldurulmuş berrak ve lezzet verici, sarhoşluk ve sersemlik etkisi göstermeyen içecekler ikram edilecektir. Yanlarında da güzel bakışlarını yalnız cennetliklere tahsis etmiş, iri gözlü ve bembeyaz eşler vardır.³²⁵ Onlar orada boş bir söz de işitmezler.³²⁶ Bu nimetlerle birlikte yine cennet ehli için orada sıra sıra dizilmiş yastıkların ve serilmiş halıların olduğu da ifade edilmektedir.³²⁷

Muhammed suresinin 15. ayetinde cennet ehline verilecek olan nimetleri özetler mahiyettedir. مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَأَنهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ³²⁸

Dünyada iken iman edip yaratılış gayesine uygun olarak yaşayan ve salih amel işleyen müminler cennetle ödüllendirileceği gibi, yaratılış gayesinin aksine davranıp iman etmeyen, günah işleyen, Rabbine karşı itaatsizlik ve insanlara karşı zulüm yapan günahkar kişiler ise cehennemle cezalandırılacaklardır. Kur'an'da cehenneme girmenin

³²¹ Bkz. Mearic: 70/22-35.

³²² Bkz. Bakara: 2/25.

³²³ “İşte onlar (cennetlikler) için belirlenmiş bir rızık vardır.” Saffat: 37/41.

³²⁴ Saffat: 37/42-49.

³²⁵ Bkz. Saffat: 37/42-49.

³²⁶ Ğaşiye: 88/11.

³²⁷ Bkz. Ğaşiye: 88/8-16.

³²⁸ “Müttakilere vadolunan cennetin durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır. Rablerinden de bağıslama vardır.” Muhammed: 47/15.

sebepleri, cehenneme girecek olanlara verilecek cezalar, cehennem ve cehennemin bölümleri olarak cahim, haviye, hutame, leza, sair, sekar, nar, siccin, semum ve daru'l-bevar'ın mahiyeti, cehennemlik insanların azaptan kurtuluş için fidye olarak vermek isteyeceği kimseler, cehenneme dair tafsilatıyla ele alınan mücmel konular arasındadır.

Kur'an'da insanların çeşitli inanış, davranış ve amellerinin, ahiret yurdunun ceza yeri olan cehenneme kişinin girmesine sebep olabileceğini görmekteyiz. Kişinin cehenneme girmesine sebep olacak çeşitli inanış, davranış ve amellere dair mücmellik ayetlerde yer alan aşağıdaki konu başlıklarında tafsil edilmiştir. Kur'an'a göre bu hususları şu şekilde sıralayabiliriz.

- Allah'a ortak koşmak (şirk),³²⁹
- Allah ve Resulüne asi olmak,³³⁰
- Ahiret hayatını (yeniden dirilme, hesap günü) inkar etmek,³³¹
- Ayetleri yalanlamak ve büyüklenerek onlardan yüz çevirmek,³³²
- Allah'a ibadetten yüz çevirmek,³³³
- Kitabı ve Resullere gönderilenleri yalanlamak,³³⁴
- Ahireti inkar edip Allah yolundan alıkoymak,³³⁵
- Allah'ı inkar etmek (kafir olmak),³³⁶
- Kıyameti inkar etmek,³³⁷
- Cehennemi yalanlamak,³³⁸
- Din (hesap, ceza, karşılık) gününü inkar etmek (yalan saymak),³³⁹
- Büyüklük taslamak,³⁴⁰
- Müsrifler (haddini aşmak),³⁴¹
- Büyük günah işlemekte direnmek,³⁴²

³²⁹ Müminun: 23/73-76.

³³⁰ Nisa: 4/14.

³³¹ A'raf: 7/44-45.

³³² A'raf: 7/36.

³³³ Mümin: 40/60.

³³⁴ Mümin: 40/70.

³³⁵ A'raf: 7/45.

³³⁶ Al-i İmran: 3/12.

³³⁷ Furkan: 25/11.

³³⁸ Secde: 32/20.

³³⁹ Müddessir: 74/40-46.

³⁴⁰ Zümer: 39/60.

³⁴¹ Mümin: 40/43.

³⁴² Vakıa: 56/46.

- Mal toplayıp saymak ve malının kendini ebedi kılacağını sanmak,³⁴³
- Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamamak,³⁴⁴
- Yeryüzünde haksız yere şımarmak ve böbürlenmek,³⁴⁵
- Allah'ın yolunu eğip bükmek istemek,³⁴⁶
- Zalim olmak (zulmetmek),³⁴⁷
- Azgın olmak (azgınlık taslamak),³⁴⁸
- Dalalet üzere olan atalarını takip etmek,³⁴⁹
- Arkadan çekiştirip yüze karşı eğlenmek,³⁵⁰
- Yoksulu doyumamak,³⁵¹
- Batıl ve boş işlerle uğraşmak,³⁵²
- Namaz kılmamak.³⁵³

Kur'an'da yer aldığı üzere yukarıda zikrettiğimiz günahları işleyen kimseler, yaptıklarına karşılık ahiret yurdunda ceza olarak cehenneme gireceklerdir.

Kur'an'da cehennem ehline verilecek cezalar ve azabın mahiyetine dair mücmellik yine Kur'an'da tafsil edilmiştir. Buna göre cehennem kendisi başlı başına büyük bir ceza olmakla birlikte günahkarlara çeşitli boyutlarda azap da tattırılacaktır. Kur'an'ın ifadesiyle günahkarlar ve zalimler yani cehenneme girmeyi hak edenler, boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde sürüklenecekler ve cehenneme atılacaklardır.³⁵⁴ Cehenneme atıldıktan sonra önce kaynar suda daha sonra ise ateşte yakılacaklardır.³⁵⁵ Ayrıca Furkan suresinin 12. ayetinde *إِذَا رَأَوْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّطًا وَزَفِيرًا*³⁵⁶ buyurularak cehennem ehline ateş uzak bir yerden görününce, onların cehennem homurdundanmasını ve uğultusunu işitecekleri bildirilmektedir. Ve suçlular

³⁴³ Hümeze: 104/1-7.

³⁴⁴ Tövbe: 9/34.

³⁴⁵ Mümin: 40/75-76.

³⁴⁶ A'raf: 7/45.

³⁴⁷ A'raf: 7/41.

³⁴⁸ Sad: 38/55.

³⁴⁹ Saffat: 37/69-70.

³⁵⁰ Hümeze: 104/1-7.

³⁵¹ Müddessir: 74/40-44.

³⁵² Müddessir: 74/40-45.

³⁵³ Müddessir: 74/40-43

³⁵⁴ Bkz. Mümin: 40/71.

³⁵⁵ Bkz. Mümin: 40/72.

³⁵⁶ “O ateş uzak bir yerden kendilerine görününce homurdundanmasını ve uğultusunu işitirler.” Furkan: 25/12.

yani azabı hak edenler, elleri boyunlarına zincirlerle bağı olarak cehennem dar bir yerine atıldıkları zaman, orada yok olmayı isteyeceklerdir.³⁵⁷

Nisa suresinin 56. ayetinde إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصَلِّيهِمْ نَارًا كَلَّمًا تَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلْنَاهُمْ³⁵⁸ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ buyurularak Allah'ın ayetlerini inkar edenlerin, hesap zamanı gelince yaptıklarına karşılık olarak ateşe sokulacakları ve o kimselerin derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, acıyı tekrar tekrar duymaları için derilerinin başka derilerle değiştirileceği bildirilmektedir. Cehennem ehli için demirden kamçılar vardır.³⁵⁹ Allah'ı inkar edenlerin gömlekleri katrandandır, yüzlerini ateş parçalar,³⁶⁰ onlar için ateşten elbiseler biçilmiştir ve başlarından aşağı kaynar sular döküleceği de ayrıca ifade edilmektedir.³⁶¹ Cehennem ehli dünyada iken yaptıklarına karşılık ceza olarak verilen azaplarının hafifletilmesini ve yeniden dünyaya gönderilip kendilerine mühlet verilmesini talep edeceklerdir fakat bu istekleri yerine getirilmeyecektir. Cehennem azabı onlardan hafifletilmeyip yine onlara mühlet de verilmeyecektir.³⁶² Onlar için devamlı bir azap vardır.³⁶³ Ve gerek Ehl-i Kitap'tan gerekse puta tapanlardan olsun kafirler, cehennemde ebedi olarak kalacaklardır.³⁶⁴

Kur'an'da cehennem ehline azap olarak verilecek olan yiyeceklere dair mücmellik de tafsil edilen konular arasındadır. Kur'an'a göre cehennem ehline azap olarak verilecek olan yiyecekler arasında, orada cehennem dibinde yetişen,³⁶⁵ tomurcuklarının şeytanın başları gibi olduğu³⁶⁶ ve karınlarını onunla dolduracakları zakkum ağacı³⁶⁷ zikredilir. Zakkum ağacı kızgın bir sıvının kaynaması gibi bir pota halinde kişinin karnında kaynayacak olan günahkarların, yemeği olarak tasvir edilmektedir.³⁶⁸ Ayrıca cehennem ehli için yiyecek olarak yiyenleri ne besleyen ne de açlığı gideren kuru dikenlerin de olduğu bildirilmektedir.³⁶⁹ Bununla birlikte Kur'an'ın

³⁵⁷ Bkz. Furkan: 25/13.

³⁵⁸ “Şüphesiz ki ayetlerimizi inkar edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız; onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini başka derilerle değiştiririz ki acıyı duysunlar.” Nisa: 4/56.

³⁵⁹ Bkz. Hacc: 22/21.

³⁶⁰ Bkz. İbrahim: 14/50.

³⁶¹ Bkz. Hacc: 22/19.

³⁶² Bkz. Nahl: 16/85.

³⁶³ Bkz. Maide: 5/37.

³⁶⁴ Bkz. Beyyine: 98/6.

³⁶⁵ Bkz. Saffat: 37/64.

³⁶⁶ Bkz. Saffat: 37/65.

³⁶⁷ Bkz. Vakıa: 56/52-53.

³⁶⁸ Bkz. Duhan: 44/43-46.

³⁶⁹ Bkz. Ğaşiye: 88/6-7.

ifadesiyle içecek olarak ise cehennem ehline kaynar sular ve irinler azap olarak içirilecektir.³⁷⁰

Cehennem ehline verilecek azaplara değindikten sonra burada ele almamız gereken bir diğer konu da cehennem ehlinin azaptan kurtulmak için fidye vermek istemesi, bu taleplerinin reddedilmesi ve fidye olarak vermek isteyeceği kimseler meselesidir. Kur'an, cehennem ehlinin bu taleplerine ayetlerde yer vermiş ve azaptan kurtulma karşılığında fidye olarak vermek isteyeceği kimseleri ise tafsil etmiştir.

Kur'an ahiret hayatını muhataplarına anlatırken o günde hiç kimsenin başkası adına bir şey ödeyemeyeceğini, kimseden herhangi bir fidyenin kabul edilmeyip yine kimseye şefaatin fayda vermeyeceğini anlatmaktadır.³⁷¹ Yine Ra'd suresinin 18. ayetinde *لِّلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ* ³⁷² buyurularak Allah'ın emrine uymayanların varacağı yerin cehennem olduğu ifade edilmekle beraber oradan kurtulmak için yeryüzünde olanların tümü ile bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa, onu mutlaka feda edecekleri bildirilmektedir. Kur'an'da bu bağlamda yer alan bir diğer ayet grubu da Mearic suresinin 11-16. ayetleridir. Bu ayet grubunda cehennem ehli olan günahkarların kurtuluş için fidye olarak vermek isteyeceği kişiler zikredilmektedir. Buna göre günahkarlar cehennem azabından kurtulmak için oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm ailesini ve yeryüzünde yaşayan kim varsa hepsini fidye olarak vermek isteyeceklerdir.³⁷³ Fakat ayetin devamında böyle bir isteğin asla mümkün olmayacağı ve insanın derisini kavurup soyan o alevli ateşe günahkarların gireceği bildirilmektedir.³⁷⁴

Bu bölümde Kur'an'ın bazı yerlerinde mücmel zikredilip başka ayetlerde tafsil edilen konulara değindik. Bu konulardan aile hukuku çerçevesinde; evlenilmesi helal ve haram olan kişilerin kimler olduğu, boşanma / talak meselesinin mahiyeti ve boşanma ile ilgili hükümler, nüşuz halindeki kadın ve erkeğin durumu, yetimler ve yetim malları ile ilgili hükümlerde icmal ve tafsil ilişkisine yer verdik. Bununla birlikte yine

³⁷⁰ Bkz. En'am: 6/70; Yunus: 10/4; İbrahim: 14/16-17; Saffat: 37/67; Sad: 38/57; Vakıa: 56/54-55; Ğaşiye: 88/5; Nebe: 78/24-25.

³⁷¹ Bkz. Bakara: 2/48, 123.

³⁷² "İşte Rablerinin emrine uyanlar için en güzel (mükafat) vardır. Ona uymayanlara gelince, eğer yeryüzünde olanların tümü ile bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa, (kurtulmak için) onu mutlaka feda ederler. İşte onlar var ya, hesabın en kötüsü onlardır. Varacakları yer de cehennemdir. O ne kötü yataktır!" Ra'd: 13/18.

³⁷³ Bkz. Mearic, 70/11-14.

³⁷⁴ Bkz. Mearic, 70/15-16.

Kur'an'da yer alan helal ve haramlar çerçevesinde; Allah'ın helal ve haram kıldığı yiyecek ve içecekler, kadınların zinetini teşhir edebileceği kimseler, inanç-amel ve ahlak konularında gelen emir ve yasaklar arasında icmal ve tafsil meselesinin mahiyetine değindik. Ayrıca Kur'an'ın hakkında birtakım sayı ve oranlar vererek sınırlarını çizdiği miras meselesinde ölenin yakınlarına düşen paylara dair icmal ve tafsil ilişkisine de yer verdik. Yine bu bölümde Kur'an'da ceza hukukuna dair işlenen bazı suçların cezası ve kefaretləri hakkında da icmal ve tafsil meselesine değindik. Son olarak ise inanç esasları arasında zikredilen ahiret hayatı hakkında Kur'an'da yer alan ayetler arasında icmal ve tafsilin nasıl gerçekleştiği konusunu detaylıca işleyerek bu bölümü sonlandırdık.

Kur'an'da icmal ve tafsilin bulunmasının sebebi ve hikmetleri bağlamında bu bölümde ele aldığımız konulara dair şunları söyleyebiliriz. Evlenilmesi helal ve haram olan kişiler, boşama sonrası kadının iddet süreleri, miras taksimatında paylara dair birtakım sayılar ve işlenen suçlara dair cezalar hakkında verilen rakamlarda tafsilata girilmiştir. Çünkü bu hükümler taabbudi mahiyette olup akıl ile idrak edilebilecek konular değildir. Ayrıca Allah, yukarıda bahsini ettiğimiz hükümlere dair ikili ilişkilerdeki sorunların çözümünü kullara bırakmamıştır. Gerekli ve yeterli düzeyde açıklamaları yaparak insanlar arasındaki sorunlara dair çözümler ve hükümler getirmiştir diyebiliriz.

Yukarıda ele aldığımız konulara dair tüm detaylara çalışmamızda yer veremedik. Zira bu, çalışmamızın çerçevesi dışında kalmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber'in sünnetinde de hakkında tafsilata girilen konulara dair açıklayıcı mahiyette bilgilerin yer aldığını ifade etmemiz gerekir.

İKİNCİ BÖLÜM MÜCMELİ TAFSİL EDİLMİYEN KONULAR

Kur'an'ın hükümlerini açıklama üsluplarından bir diğeri de hükümlerde tafsilata girmeyip onları kısa, öz ve genel bir şekilde ana hatları ile açıklamaktır. Dolayısıyla Kur'an'da tafsilata girilmeden genel prensipler içeren hükümler de yer almaktadır.

Kur'an'da insana teklif edilen sorumluluklar bazen açık bir emir kalıbıyla, bazen emir sigasıyla, bazen emir manası taşıyan bir fiilin geçmiş zaman veya geniş zaman kalıbıyla, bazen yapılması istenen bir fiilin hayır olduğunun belirtilmesiyle, bazen de herhangi bir fiilin mükelleflere farz kılındığı bildirilerek ifade edilmiştir.³⁷⁵ Biz de bu bölümde tafsilata girilmeyen ve genel prensipler içeren mücmel hükümleri ele alacağız.

Tafsilata girilmeyen hükümlerin başında ibadetlere dair hükümler gelmektedir. Kur'an bu hükümleri kısa ve öz bir şekilde zikredip emretmekle yetinmiş ve bazı kısa açıklamalar yapmıştır. Hükümlerin tafsilatı ve ne şekilde yerine getirileceği ise Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla açıklanmıştır.³⁷⁶ Çünkü Hz. Peygamber'in sünneti, Kur'an'da mücmel olarak yer alan hükümlerin amel konusunda mahiyetlerini, bu hükümlerin sebeplerini, şartlarını veya hükümlerin uygulanmasındaki engelleri açıklamaktadır.³⁷⁷ Bu uygulamaların mahiyetleri klasik hadis eserlerimizde yer almaktadır. Biz bu bölümde Kur'an tarafından mücmel olarak bırakılan hususları Hz. Peygamber'in sünneti çerçevesinde tek tek ele alacak değiliz. Zira bu, çalışmamızın sınırlarını aşacaktır.

Mücmel kategorisinde ele alacağımız bir diğeri konu da inanç esasları dediğimiz itikadi meselelerdir. Kur'an'da itikada dair birçok mesele mücmel bırakılmıştır. Örneğin; imanın mahiyeti açıkça beyan edilmemiştir. Bundan dolayı ameller imana dahil midir? İman için sadece kalben tasdik yeterli midir? Sadece dil ile ikrar iman için yeterli midir? İman artıp azalır mı gibi tartışmalara neden olmuştur. İtikadi meseleler noktasında, sadece iman edilecek konulara inanılması gerektiği bildirilmiş, iman etmeye teşvik söz konusu olup tafsilatlı açıklamalar yapılmadan kısa, öz, genel ve ana hatları ile konular zikredilmiştir.

³⁷⁵ Demirci, Tefsire Giriş, s. 112; Güngör, s. 31-38.

³⁷⁶ İmad Ali Abdüssemi' Hüseyin, et-Teysir fi Usuli't-Tefsir, Daru'l-İman, İskenderiye, 2006, s. 61; Vezir, s. 672.

³⁷⁷ el-Kasimi, s. 239.

İbrahim Kafi Dönmez Kur'an'ın hükümlerini genel prensiplere ağırlık veren bir üslupla zikretmesi ve hüküm koyma konusunda ana noktalara yer vermekle yetinerek yeni durumların düzenlenmesi için sünnete ve içtihadı geniş bir alan bırakması da maslahat ilkesini göz önünde bulundurduğunu zikretmesi bakımından önemli olduğunu düşünmektedir.³⁷⁸

Mücmelliği tafsil edilmeyen konulara değinmeden önce Hz. Peygamber'in Kur'an'ı tefsir etme şekillerini zikretmemiz gerekmektedir. Zira bizim de çalışmamızda ele aldığımız mücmel konulardan Kur'an'da tafsil edilmeyen meseleleri, Hz. Peygamber ve sünneti tafsil etmiş ve açıklığa kavuşturmuştur. Ayrıca ifade etmek gerekir ki Hz. Peygamber'in tafsil ettiği konular az sayıda değildir. Hüseyin Çelik ele aldığı *Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Tefsir Etme Şekilleri* adlı makalesinde bu konuya dair şöyle açıklamalarda bulunmaktadır. "Hz. Peygamber'in Kur'an'ı tefsir ederken tek bir şekli değil de farklı ve değişik tefsir metotları kullandığını görmekteyiz. Bunları şu başlıklar altında değerlendirebiliriz.

- Esbabu'n-nüzul ve tefsir ilişkisi
- Kur'an'daki luğavi hususları açıklaması
- Kur'an'ın umumunu tahsis etmesi
- Kur'an'ın mutlakını sınırlandırması
- Kur'an'ın mücmelini açıklaması
- Kur'an'ın müphemini beyan etmesi
- Hz. Peygamberin Kur'an'la istidlali"³⁷⁹

Hz. Peygamber'in beyan vasfını anlama konusunda Necati Kara ele aldığı *Kur'an-Sünnet Bütünlüğü* adlı eserinde İbn Hazm'ın şöyle dediğini aktarmaktadır: "Resulullah'tan sadır olan söz, iş, takrir ve işaretin hepsi Kur'an için bir beyandır."³⁸⁰

Ulumu'l-Kur'an'a dair eser yazan son dönem müelliflerden Muhammed Abdu'l-Azim ez-Zürkani (ö. 1367/1948) ise Kur'an-Sünnet ilişkisi bağlamında bazı bilgiler vermektedir. Ona göre sünnet, Kur'an'ın açıklayıcısı konumundadır. Sünnet Kur'an'ın

³⁷⁸ İbrahim Kafi Dönmez, *Maslahat*, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2003, XXVIII, s. 79-94.

³⁷⁹ Hüseyin Çelik, "Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Tefsir Etme Şekilleri", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 3, 2016, s. 123.

³⁸⁰ Kara, s. 270.

mücmelini tafsil, mutlakını takyid, ammını tahsis, müphemini tebyin eder ve Kur'an'ın sırlarını ortaya çıkarır.³⁸¹

Enbiya Yıldırım'ın kaleme aldığı *Kur'an Bize Yeter Söylemi* adlı eserinde yazarın, Hz. Peygamber'e tebyin görevinin verilmesiyle ilgili tespitlerini burada zikretmek yerinde olacaktır. "Kur'an'ın belirttiğine göre Hz. Peygamber'e beyan görevi verilmiştir. Bunun anlamı, Kur'an'ın açıklanmasının gerektiği, Rasulullah'ın da bunu yerine getirdiğidir. Açıklamak ise, muhtasar olan bir şeyi mufassal / detaylı hale getirmektir. Ayrıca açıklamak, muhtasarda olmayan ek bilgiyi de beraberinde getirir. Bu tabiidir çünkü izah tafsilat barındırır."³⁸²

Hz. Peygamber'in Kur'an'daki mücmel konuları açıklama göreviyle birlikte bir görevi daha vardır. O da Kur'an'da hükmü bulunmayan konularda yeni kanunlar ve hükümler koymasındır. Hz. Peygamber'in koyduğu hüküm ve kanunlara dair Necati Kara şunları zikretmektedir: "Kur'an tarafından temas edilmeyip de sünnetin koyduğu hükümler sayılamayacak kadar çoktur. *Kadın, halası, teyzesi, bacısı kızı ve kardeşi kızı üzerine nikahlanamaz*, hadisindeki hükümler; ehli eşeklerin, köpek dişli yırtıcı hayvanların haram kılınması, diyet esirinin fidye karşılığı kurtarılması, Müslümanın kafir karşılığında kısas yoluyla öldürülmemesi, neseb açısından haram olan şeyin süt açısından da haram oluşu, çoğu sarhoş edenin azının da haram olacağı ve besmele ile gönderilen köpeğin tuttuğu avın helal olması gibi konulardaki hükümler buna örnek teşkil eder. Hayızlı kadının oruçtan ve namazdan menedilişi, şartın muhayyerliği, şuf'a, yolculuk dışında rehin kabul işi, ninenin mirası, nikah altındaki cariye'nin azat edildiği zaman muhayyer bırakılacağı, Mecusi'den cizyenin alınacağı, hırsızın elinin ikinci çalışta kesileceği, vitr'in vacipliği, mehrin en azının on dirhem olacağı, iyileşmeye dönmeden önce yaralamadan kısasın terki, Ramazanda hanımıyla ilişkisi kurana kefareten icab edeceği gibi hükümler de ahad hadislerle koyulmuştur."³⁸³

Hz. Peygamber'in Kur'an'da hükmü bulunmayan konularda yeni kanunlar ve hükümler koyduğu konuları zikrettikten sonra şimdi de Kur'an'da mücmelliği tafsil edilmeyen konulara değinelim.

³⁸¹ Zürkani, I, s. 243.

³⁸² Enbiya Yıldırım, *Kur'an Bize Yeter Söylemi*, 3.Baskı, Takdim Yayınları, Ankara, 2019, s. 106.

³⁸³ Kara, s. 289-290.

2.1. İBADETLERDE İCMAL VE TAFSİL

İbadetlerde icmal ve tafsil konusuna girmeden önce Kur'an'da Allah'a ibadet ve kulluk edilmesinin emri ve gerekliliği üzerinde durmak istiyoruz. Çünkü öncelikli olarak kime ibadet edileceği açıklanmalı ve bunun üzerine ibadetler bina edilmelidir.

Kur'an'a baktığımızda yaklaşık on yedi farklı ayette muhataplardan, Allah'a özelde ibadet genel anlamda ise kulluk edilmesinin gerektiği emredilmektedir.³⁸⁴ Allah, halihazırdaki kullarını ve kendilerinden öncekileri de yarattığını ifade etmektedir.³⁸⁵ Bununla birlikte Allah kendisini göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan şeylerin Rabbi olarak tanıtmaktadır.³⁸⁶ Bundan dolayı da kulluk edilebilecek yegane ve tek ilah olduğunu ifade edip³⁸⁷ kullarından herhangi bir şeyi ortak koşmaksızın sadece kendisine kulluk etmelerini emretmektedir.³⁸⁸ Ayrıca insanların ve cinlerin yaratılış gayelerinin yalnızca Allah'a kulluk etmeleri olduğu da yine Kur'an tarafından ifade edilmektedir.³⁸⁹

Allah'ın kullarına emrettiği temel ibadetlerin neler olduğuna baktığımızda bunları şu şekilde sıralayabiliriz: Namaz, zekat, oruç, hac, kurban ve infak / sadaka. Bu ibadetler Kur'an'da müminlere emredilmiştir. İbadetlere dair emir ile birlikte kısa açıklamalar da yapılmıştır. Fakat bu ibadetlerin ne şekilde yerine getirileceği ve her yönüyle kamil manada bir ibadetin ne şekilde uygulanacağı ise özelde Hz. Peygamber'in uygulamaları genelde ise Hz. Peygamber'in sünnetiyle açıklanmıştır. Sonuç olarak ibadetlerle ilgili olarak şunu söyleyebiliriz ki; Kur'an bize neler yapmamız gerektiğini, Hz. Peygamber'in sünneti ise nasıl yapmamız gerektiğini anlatmaktadır.

İbadet konularındaki mücmelliğe dair Nasr Hamid Ebu Zeyd'in şu ifadesini zikretmek yerinde olacaktır. "Namazı (*salat*) kılın ve zekatı (*zekat*) verin. Kim bu aya erişirse, oruç (*savm*) tutsun. (Gitmeye) gücü yetenlerin Allah için Beyt'i haccetmesi (*hacc*) gerekir, gibi ayetler, şer'i / dini ıstılahlar içeren ayetlerden bazılarıdır. *Salat* kelimesi her türlü duayı, *sıyam* kelimesi her türlü kısıtlamayı, *hacc* kelimesi de her türlü yönelişi ifade ettiğinden, zikri geçen ayetlerin mücmel olduğu söylenmiştir. Bu

³⁸⁴ Bkz. Al-i İmran: 3/51; Nisa: 4/36; Maide: 5/72; Bakara: 2/21; Taha: 20/14; Enbiya: 21/25; Hicr: 15/99; Meryem: 19/65; Zariyat: 51/56; Hud: 11/2, 50, 61; Ankebut: 29/56; Hacc: 27/77; Müminun: 22/32; Zümer: 39/2.

³⁸⁵ Bakara: 2/21.

³⁸⁶ Meryem: 19/65.

³⁸⁷ Taha: 20/14; Enbiya: 21/25; Hud: 11/50, 61; Müminun: 22/32.

³⁸⁸ Nisa: 4/36.

³⁸⁹ Bkz. Zariyat: 51/56.

kelimelerle ifade edilen anlamlara sözlükte değinilmediğinden, onlar açıklanmaya gereksinim duyarlar.³⁹⁰

Şimdi Kur'an'da kendisine yer verilen ve emredilen ibadetlerin neler olduğu ve ibadetlere dair yapılan kısa ve öz açıklamaların mahiyetine değinelim.

2.1.1. Abdest

Namaz ibadetini yerine getirmeden önce hazırlık safhası olarak niteleyebileceğimiz abdest, Kur'an'da emredilmiştir. Abdestin emredilmesi ile ilgili olarak Maide suresinin 6. ayetinde şöyle buyurulmuştur. *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ*³⁹¹

Yukarıdaki ayette yıkanması gereken uzuvlar zikredilmiştir. Fakat bu uzuvların kaç defa yıkanacağı, ağza ve burna su verme, kulakların ve boynun mesh edilmesi, mest üzerine mesh etme, abdesti bozan şeyler gibi konular Hz. Peygamber'in sünneti ile açıklanmıştır.³⁹²

Ayetin devamında zikredilen cünüplük hali söz konusu olduğu zaman gusül abdesti alınması gerektiği emredilmiş ama gusül abdestinin nasıl alınacağı mücmel bırakılmıştır. Bununla birlikte su bulunmadığı takdirde teyemmümün alınacağı da emredilmiş, mesh edilecek organlar zikredilmiş³⁹³ fakat teyemmümün tarifini yani nasıl alınacağı mücmel bırakılmıştır. Hem cünüplük hem de teyemmümle ilgili konulardaki mücmelliğin tafsilatını yine Hz. Peygamber'in hadislerinden öğrenmekteyiz.³⁹⁴

³⁹⁰ Ebu Zeyd, s. 259.

³⁹¹ “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın. Hasta, yahut yolculuk halinde bulunursanız, yahut biriniz tuvaletten gelirse, yahut da kadınlara dokunmuşsanız (cinsi birleşme yapmışsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihsan ettiği) nimetini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz.” Maide, 5/6.

³⁹² Çelik, “Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Tefsir Etme Şekilleri”, s. 131.

³⁹³ Nisa: 4/43; Maide: 5/6.

³⁹⁴ Çelik, “Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Tefsir Etme Şekilleri”, s. 131.

2.1.2. Namaz

Namaz ibadeti Kur'an'da en fazla yer verilen ibadetlerden biridir. Türevleri ile birlikte Kur'an'da toplamda doksan dokuz farklı ayette geçmektedir.³⁹⁵

Kur'an'da namaz ibadeti ile ilgili olarak namazın, vakitleri belirlenmiş bir şekilde farz kılındığı³⁹⁶ ve namazın savaş, sefer,³⁹⁷ korku ve güven zamanlarında nasıl eda edileceği³⁹⁸ anlatılmaktadır. Namaz ile ilgili olarak zikredilen ayetlere baktığımızda genel anlamda bu ibadetin yerine getiriliş mahiyetinden ziyade muhataplarının namaza teşvik edildiğini görmekteyiz.

Namaz ile ilgili nazil olan ayetlerde onun bazen 'namazı kılın'³⁹⁹ bazen 'rukü edin, secde edin'⁴⁰⁰ bazen de 'tesbih edin'⁴⁰¹ gibi emir sigaları ile farz kılındığını görmekteyiz.

Namaz ibadeti Kur'an'da mücmel bırakılmış olup bu konuyla ilgili olarak tafsilata girilmemiştir. Namaza dair tafsilatlı açıklamaları Hz. Peygamber'in uygulamalarında ve hadislerinde görmekteyiz. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamber'in gönderiliş gayelerinden birisi de tebliğ⁴⁰² ve tebyindir.⁴⁰³ Yani Allah Hz. Peygamber'den, kendisine vahyettiklerini insanlara tebliğ edip onlara bu vahyi açıklamasını istemiştir.

Beş vakit namazın haricinde emredilen diğer namaz da Cuma namazıdır. Cuma suresinin 9. ayetinde *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ*⁴⁰⁴ buyurulmuştur. Ayette Cuma günü Allah'ın zikrine yani namaza çağırılma emri zikredilmiş olup namazın kılınma şekli mücmel bırakılmıştır. Buradaki kapalılığı yani Cuma namazının ne şekilde kılınacağı, kaç rekat olduğu, hutbe okunması ve hutbenin veriliş şekli yine Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla açıklığa kavuşmuştur.⁴⁰⁵

³⁹⁵ İlgili ayetler için bkz. Abdalbaki, el- Mu'cem, صلى maddesi.

³⁹⁶ Bkz. Nisa: 4/103.

³⁹⁷ Bkz. Nisa: 4/101-102.

³⁹⁸ Bkz. Bakara: 2/238-239.

³⁹⁹ Bakara: 2/43, 83, 110; Hud: 11/114; Hacc: 22/78; Nur: 24/56; Rum: 30/31; Ahzab: 33/33.

⁴⁰⁰ Bakara: 2/43; Al-i İmran: 3/43; Hacc: 22/77; Mürselat: 77/48

⁴⁰¹ Rum: 30/17-18; Ahzab: 33/42; Kaf: 50/39-40.

⁴⁰² "Ey Peygamber! Sana indirilenleri tebliğ et." Maide: 5/67.

⁴⁰³ "İnsanlara kendilerine indirileni açıklama için sana bu zikri indirdik." Nahl: 16/44.

⁴⁰⁴ "Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişini bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır. " Cuma: 62/9.

⁴⁰⁵ Çelik, "Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Tefsir Etme Şekilleri", s. 131.

Kur'an'da namaz ibadetiyle ilgili olarak yer alan emirlerden biri de namaz kılan kişinin yönünü Mescid-i Haram'a çevirmesi gerektiğidir.⁴⁰⁶ Bakara suresinin 144. ayetinde ⁴⁰⁷ قَوْلَ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ⁴⁰⁷ buyurularak Hz. Peygamber'e ve tüm müminlere namaz kılarken yönlerini Mescid-i Haram'a çevirmeleri gerektiği emredilmektedir.

Kur'an müşriklerin nasıl ibadet ettikleri hakkında da kısa bir açıklama yapmıştır. Enfal suresinin 35. ayetinde şöyle buyrulmuştur.⁴⁰⁸ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً⁴⁰⁸ Ayete göre müşriklerin duaları / ibadetleri, Beytullah'ın etrafında dolaşarak ıslık çalmak ve el çırpıktan ibarettir.

Namaza dair Kur'an'ın mücmel bırakıp Hz. Peygamber'in tafsil ettiği konuları şu şekilde sıralayabiliriz: "Namazın kılınışı şekli, Fatiha'sız namazın olmayacağı, oturuşlarda okunacak dualar, secdenin hangi azalar üzerine yapılacağı, tadil-i erkan, ezan, kamet, cemaatle namazın şekli, imama ittiba, imama geç yetişen kimsenin namazını nasıl tamamlayacağı, sehiv secdesi, Cuma namazının kaç rekat olduğu ve ne şekilde kılınacağı, hutbe okunması ve hutbenin veriliş şekli."⁴⁰⁹

2.1.3. Oruç

Kur'an'da müminlere emredilen ibadetlerden birisi de oruçtur. Oruç ibadeti Kur'an'da mücmel bırakılmış, tafsilatı Hz. Peygamber'in sünnetinde açıklanmıştır.

Oruç ibadetinin emredilmesiyle ilgili olarak Kur'an'da يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ⁴¹⁰ buyrulmuştur. Bu ayet ile oruç müminler üzerine farz kılınmıştır. Ayetin devamında ise عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ⁴¹¹ buyurularak hastalık veya yolculuk halinde oruç tutamayanların ilgili oruçlarını başka zamanlarda kaza edebileceği zikredilmektedir. Yaşlılık ve kalıcı hastalıklardan dolayı oruç tutmaya güç yetiremeyenlerin ise

⁴⁰⁶ Bakara: 2/144, 149-150.

⁴⁰⁷ "Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin." Bakara: 2/144.

⁴⁰⁸ "Onların Beytullah yanındaki duaları da ıslık çalmak ve el çırpıktan başka bir şey değildir." Enfal: 8/35.

⁴⁰⁹ Çelik, "Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Tefsir Etme Şekilleri", s. 131.

⁴¹⁰ "Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz." Bakara: 2/183.

⁴¹¹ "Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder. (İhtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakir doyumu kadar fidiye gerekir." Bakara: 2/184.

tutamadıkları oruçlara karşılık olarak bir fakirin doyumu kadar fidye vermesi gerektiği de emredilmektedir.

Kur'an'da ismi açıkça zikredilen tek ay Ramazan Ayı'dır. Allah bu ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delili olarak Kur'an'ın indirilmeye başlandığı ay olarak nitelemektedir. Bu aya kavuşan kimselerin oruç tutmalarının gerektiği yine Allah tarafından emredilmektedir.⁴¹²

Orucun tutulacağı süreyle ilgili olarak Kur'an'da sadece وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ⁴¹³ buyurulmuştur. Bununla birlikte oruç ibadetine dair zikredilen meselelerden biri de oruç tutulan günlerin gecelerinde kadınlara yaklaşmanın müminlere helal kılınmış olmasıdır.⁴¹⁴

Kur'an'da oruç ibadeti yukarıdaki ayetlerde mücmel şekliyle yer alırken bu ibadetle ilgili olarak tafsilatlı bilgiler zikredilmemiştir. Hangi günlerde oruç tutulmayacağı, orucu bozan ve bozmayan şeylerin neler olduğu, visal orucu, orucu kasten bozan kimselere gereken cezalar gibi konular ise Hz. Peygamber'in sünneti ile açıklanmıştır.⁴¹⁵

2.1.4. Hac

Kur'an'da kendisine dair tafsilata girilmeyip mücmel olarak zikredilen emirlerden birisi de hac ibadetidir. Hac ibadetine dair bazı kısa ve genel bilgiler zikredilmekle birlikte kamil manada bütün şartlarıyla yerine getirilecek bir hac ibadetinin tafsilatını yine Hz. Peygamber'in sünneti açıklamıştır.

Hac ibadeti Kur'an'da⁴¹⁶ وَرَبُّهُ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا⁴¹⁷ ayeti ile müminlere farz kılınmıştır. Yeni doğan hilalin hac vakitleri için bir ölçü olduğu⁴¹⁷ da yine Kur'an tarafından ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'den önce Hz. İbrahim'e hitaben Allah⁴¹⁸ وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَاأَيُّهَا رَجُلَا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ⁴¹⁸ buyurarak insanlar arasında hacı ilan etmesi gerektiği emredilmiştir. Bu ayetten de anlıyoruz ki Hz.

⁴¹² Bkz. Bakara: 2/185.

⁴¹³ “Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın.” Bakara: 2/187.

⁴¹⁴ Bkz. Bakara: 2/187.

⁴¹⁵ Çelik, “Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Tefsir Etme Şekilleri”, s. 132.

⁴¹⁶ “Yoluna gücü yetenlerin o evi hacetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.” Al-i İmran: 3/97.

⁴¹⁷ Bkz. Bakara: 2/189.

⁴¹⁸ “İnsanlar arasında hacı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen argın develer üzerinde sana gelsinler.” Hacc: 22/27.

İbrahim'in peygamberliği zamanında Kabe mevcuttu ve hac ibadeti ona ve ümmetine de farz kılınmıştı. Ayetin devamında ise hac ibadetini yerine getiren insanların gerek bu dünyada gerekse ahirette birtakım faydalar göreceği anlatılmaktadır.⁴¹⁹

Hac ibadetini yaparken Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları belirli günlerde üzerine Allah'ın adını anarak kesmeleri gerektiği de müminlere emredilmektedir. Kestikleri kurbanlıklardan hem kendilerinin yiyebileceği hem de yoksul ve fakirlere dağıtmaları gerektiği konusu da yine ayetin devamında zikredilmektedir.⁴²⁰ Kurbanlarını kestikten sonra ise *وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ*⁴²¹ emriyle kalan diğer hac fiillerini yerine getirip temizlenmeleri, adakları yerine getirmeleri ve Allah'ın evi olan Kabe'yi tavaf etmeleri gerektiği emredilmektedir. Ayrıca hac veya umre için Kabe'yi tavaf edenlerin Safa ve Merve tepeleri arasında da tavaf yapmaları yani sa'y etmelerinde kendilerine herhangi bir günahın olmadığı da ifade edilmiştir.⁴²² Çünkü cahiliye döneminde bu iki tepenin üzerinde birer put bulunmaktaydı. İslam dininin gelmesiyle bu putlar kaldırılmasına rağmen müminler bu iki tepeyi tavaf etmekten çekinmişlerdi. Bu ayetin nazil olmasıyla müminlerin zihinlerindeki şüpheler giderilmiş oldu. Bu iki tepeyi tavaf edebilecekleri ve bu tavaflarından dolayı kendilerine herhangi bir günahın olmayacağı zikredilmiştir.

Hac ibadeti ile ilgili olarak Kur'an'da yer alan konulardan biri de haccın yasaklarıdır.

Bakara suresinin 197. ayetinde⁴²³ *وَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ* buyurularak hac esnasında yani ihramlı iken kadınlara yaklaşmak, onlarla birlikte olmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek ve tartışıp çekişmek gibi fiiller yasaklanmıştır.

Kur'an'da hac ibadetine dair zikredilen bu kısa ve genel bilgiler ile birlikte tavaf esnasında telbiye getirmek, Arafat'ta vakfe yapmak, Müzdelife vakfesi yapmak, şeytan taşlamak, kurban kesmek, tıraş olmak, kadınların tıraş olmayıp saçlarını kısaltması,

⁴¹⁹ Hacc: 22/27.

⁴²⁰ Hacc: 22/28.

⁴²¹ "Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadim evi (Kabe) tavaf etsinler." Hacc: 22/29.

⁴²² Bkz. "Şüphe yok ki, Safa ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur. Her kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa şüphesiz Allah kabul eder ve (yapılanı) hakkıyla bilir." Bakara: 2/158.

⁴²³ "Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur." Bakara: 2/197.

haccın yasakları, namazların cem'i gibi konular ise Hz. Peygamber'in sünnetiyle açıklanmıştır.⁴²⁴

2.1.5. Zekat

Zekat, Kur'an'da namaz ibadetiyle birlikte kendisine en fazla yer verilen ibadetlerden biridir. Kur'an'da yirmi dokuz farklı ayette zikredilen⁴²⁵ zekat, müminlere emredilmeden önce geçmiş ümmetlere de farz kılınan bir ibadettir.⁴²⁶

Zekat ibadetine dair Kur'an'da kısa ve genel ifadelerle yer verilerek bu konu mücmel bırakılmış ve tafsilatı zikredilmemiştir. Yukarıda ele aldığımız diğer ibadetler gibi zekat konusu da Kur'an'da emredilmiş, müminlerin zekat vermelerinin gerekliliği üzerinde durulmuş ve zekatın kimlere verilebileceği zikredilmiştir.

Zekat ibadeti ile ilgili olarak ayetlerde *“Mallarında, muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır.”*⁴²⁷ *“Zekatı verin.”*⁴²⁸ *“Onların mallarından sadaka al; bununla onları günahlardan temizlersin, onları artırıp yüceltirsin.”*⁴²⁹ *“Onlara zekat vermeyi vahyettik”*⁴³⁰ buyurularak farklı ifade kalıplarıyla zekat ibadeti müminlere emredilmiştir.

Kur'an'da zekatyle yakından alakalı olarak zikredilen emirlerden biri de infaktır. Kur'an'da *“Allah yolunda infak edin.”*⁴³¹ *“Size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın.”*⁴³² *“Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak topraktan size çıkardıklarımızdan hayra harcayın.”*⁴³³ *“Kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah için gizli-açık harcasınlar”*⁴³⁴ ayetleriyle müminlerin kendilerine verilen rızıklardan ihtiyaç sahibi müminlere sırf Allah'ın rızasını gözeterek vermeleri gerektiği emredilmektedir. Zira infak etmek, mümin ve muttakilerin bir vasfıdır.⁴³⁵

Zekat verilecek ve infak edilecek kimselerin özelliklerine dair mücmellik, Tövbe suresinin 60. ayetinde şu şekilde tafsil edilmiştir. *أَنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا*

⁴²⁴ Çelik, “Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Tefsir Etme Şekilleri”, s. 132-133.

⁴²⁵ İlgili ayetler için bkz. Abdulkaki, el- Mu'cem, الزكاة maddesi.

⁴²⁶ Bkz. A'raf: 7/156; Hud: 11/ 87; Meryem: 19/31, 55; Enbiya: 21/73.

⁴²⁷ Zariyat: 51/19.

⁴²⁸ Bakara: 2/43, 83, 110; Nisa: 4/77; En'am: 6/141; Hacc: 22/78; Nur: 24/56; Ahzab: 33/33; Mücadele: 58/13; Müzzemmil: 73/20; Beyyine: 98/5.

⁴²⁹ Tövbe: 9/103.

⁴³⁰ Enbiya: 21/73.

⁴³¹ Bakara: 2/195.

⁴³² Bakara: 2/254.

⁴³³ Bakara: 2/267.

⁴³⁴ İbrahim: 14/31.

⁴³⁵ Bkz. Bakara: 2/3, 177, 274; Al-i İmran: 3/134; Enfal; 8/3; Ra'd: 13/22; Hacc: 22/35.

436 وَالْمَوْلَافَةَ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ Başka bir ayette ise 437 قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ 438 buyurularak zekat verilecek ve infak edilecek kimseler zikredilmektedir. Bu ayetlere göre yoksul kimseler, düşkünler, zekat toplayan memurlar, gönülleri İslam'a ısındırılacak olanlar, köleler, borçlular, cihad edenler ve yolcular zekat verilecek kimselerdir. Ayrıca kişinin anne babası, akrabaları, yetimler, yoksullar ve fakirler kendilerine infak edilecek kimseler olarak zikredilmektedir. Burada ifade etmemiz gereken bir diğer mesele de infak edilecek malın ve eşyanın mahiyetidir. Kur'an'da müminlere hitaben يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخِيذِهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ 438 buyurularak infak edilecek malın, eşyanın veya ürünün kötü olanından değil iyi olanından verilmesi gerektiğidir.

Zekat ibadetine dair diğer tafsilatlı açıklamaları ise yine Hz. Peygamber'in sünnetinden öğrenmekteyiz. Buna göre hangi mallardan zekat verilip hangilerinden verilmeyeceği, gerek büyükbaş gerekse küçükbaş hayvanların ne kadarından zekat verileceği, toprak mahsullerinin ve hurmaların zekat oranlarının nasıl olduğu, madenlerin zekatının nasıl verileceği, kişinin bineğinin zekata tabi olup olmayacağı gibi konular ise Hz. Peygamber'in sünnetiyle açıklanmıştır.⁴³⁹

2.2. DEVLETLER HUKUKU / SAVAŞ VE CİHAT İLE İLGİLİ HÜKÜMLERDE GENEL PRENSİPLER

Kur'an'ın hükümlerini açıklama üsluplarından biri tafsilata girmeyip hükümleri kısa, öz ve genel bir şekilde ana hatlarıyla açıklamaktır. Dolayısıyla Kur'an'da tafsilata girilmeden genel prensipler içeren hükümler de yer almaktadır. Bu bölümde tafsilata girilmeyerek genel prensipler içeren mücmel hükümler ele alınacaktır.

⁴³⁶ “Sadakalar (zekatlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekat toplayan) memurlara, gönülleri (İslam'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere, yolcuya mahsustur. Allah pek iyi bilendir, hikmet sahibidir.” Tövbe: 9/60.

⁴³⁷ “De ki: Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır.” Bakara: 2/215.

⁴³⁸ “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın.” Bakara: 2/267.

⁴³⁹ Çelik, “Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Tefsir Etme Şekilleri”, s. 132.

Kur'an, bazı hukuki meseleleri bildirirken tafsilata girmeyip genel prensipler içeren ifade kalıplarına yer vermiştir. Kur'an'a baktığımızda bu hükümlerin başında genellikle devlet ve idari işler, savaş ve cihatla ilgili hükümler gelmektedir. Kur'an'da bahsi geçen konulara dair tafsilatlı bilgiler yer almayıp emir mahiyetinde genel prensipler içeren ifade kalıpları bulunmaktadır. Kur'an'ın hükümleri arasında taabbudi olarak zikredilen yani akılla izah edilemeyen ve üzerinde içtihat edilemeyecek konulara dair tafsilatlı bilgilere yer verilirken; akılla izah edilip alimlerin içtihatlarına, toplumun menfaatine, maslahatına ve ihtiyaçlarına alan bırakılan konularda ise genel ifadelere yer verilmiştir. Biz de bu bölümde Kur'an'da tafsilata girilmeyip genel hükümler ve prensipler içeren konuların neler olduğuna değineceğiz.

Kur'an'da hakkında genel prensipler zikredilip kısa açıklamalara yer verilen konuların başında on iki ay ve haram aylar meselesine dair hükümler gelmektedir. Tövbe suresinin 36. ayetinde *إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ*⁴⁴⁰ buyurularak Allah katında ayların sayısının on iki olup bu aylardan dördünün de haram aylar olduğu bildirilmektedir. Ayetin devamında haram kılınan aylarda Allah'ın koyduğu yasakları çiğnemek suretiyle müminlerin kendilerine zulmetmemeleri gerektiği emredilmektedir. Bununla birlikte müşriklerin herhangi topluca bir saldırısı karşısında müminlerin de onlar gibi topluca hareket edip mukabelede bulunmaları da ayrıca ifade edilmektedir.

Kur'an'da haram aylar ile ilgili olarak yine Bakara suresinin 194, 217 ve Tövbe suresinin 5. ayetlerinde de bazı genel prensiplere yer verilmektedir. Bu ayetlerde haram ayların ve dokunulmazlıkların karşılıklı olduğu,⁴⁴¹ bu aylarda savaşmanın büyük bir günah olduğu, bununla birlikte insanların Allah yolundan çevrilmesi, Allah'ın inkar edilmesi, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olunması ve halkının oradan çıkarılmasının ise Allah katında daha büyük günah olduğu bildirilmektedir.⁴⁴² Haram aylar bitince de kendileriyle yapılan antlaşmaları bozan müşriklerle savaşılması, onların

⁴⁴⁰ “Gökleri ve yeri yarattığı günde Allah'ın yazısına göre Allah katında ayların sayısı on iki olup, bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu doğru hesaptır. O aylar içinde (Allah'ın koyduğu yasağı çiğneyerek) kendinize zulmetmeyin ve müşrikler nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekün savaşın ve bilin ki Allah (kötülükten) sakınanlarla beraberdir.” Tövbe: 9/36.

⁴⁴¹ Bakara: 2/194.

⁴⁴² Bakara: 2/217.

öldürülmesi ve esir edilip hapsedilmesi⁴⁴³ de yine haram aylar bağlamında zikredilen genel emirlerdendir.

Müşrikler ile antlaşma yapmak, yapılan antlaşmalara sadakat gösterip şartlarını yerine getirmek ve tüm bu süreçlerde Allah'ı şahit göstererek edilen yeminlere riayet edip bu yeminleri bozmamak da yine Kur'an'da yer alan genel prensipler içerisinde yer almaktadır. Kur'an'da yer alan “*Ey iman edenler! Sözleşmelerinizi / akitlerinizi yerine getirin.*”⁴⁴⁴ “*Antlaşma yaptığınız zaman Allah'a verdiğiniz sözü yerine getirin; Allah'ı kendinize kefil tutarak kesinliğe kavuşturduktan sonra yeminlerinizi bozmayın*”⁴⁴⁵ ayetleri gerek şahsi antlaşmalar gerekse devletlerarası antlaşmalara varıncaya kadar müminlerin her türlü antlaşmaya ve verdikleri sözlere riayet etmeleri gerektiğini emreden genel prensiplerdir.

Kur'an'da genel prensip olarak zikredilen konulardan biri de şûra meselesidir. Kur'an'da yine bu isimle anılan müstakil bir sure de mevcuttur. Şûra suresinin 38. ayetinde Rablerinin çağrısına uyup namazını özenle kılan kimselerin, işlerinin de kendi aralarında şûra ile yani danışarak / istişare ederek olduğu ifade edilmektedir.⁴⁴⁶ Ayrıca Kur'an'da Hz. Peygamber'in şahsında bütün müminlere hitaben “*işlerin hakkında onlara danış*”⁴⁴⁷ buyurularak müminlerin işlerini birbirlerine danışarak yürütmeleri gerektiği emredilmiştir. Kur'an, yukarıda zikrettiğimiz şûra meselesini de tafsilata girmeyerek genel prensipler şeklinde bildirmektedir.

Müminlerin Hz. Peygamber'e olan bağlılıklarına dair yemin etme olarak nitelendirilebileceğimiz biat meselesi ve biatın şartları Kur'an'da genel ilke ve prensipler şeklinde yer alan meselelerdir.⁴⁴⁸ Kur'an bizlere, Hz. Peygamber'in yanına gelip ona bağlılıklarını ifade etme anlamında bazı şartlar ve ilahi ilkeler üzerine yemin eden mümin erkek ve kadınların biatından bahseder. Burada zikretmemiz gereken en önemli mesele ise hangi hususlar üzerine biat edildiğidir. Kur'an'da biat edilecek hususların neler olduğuna dair kısa bir bilgi bulmaktayız. Mümtehine suresinin 12. ayetinde يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يُبَايِعْنَ

⁴⁴³ Tövbe: 9/5.

⁴⁴⁴ Maide: 5/1.

⁴⁴⁵ Nahl: 16/91.

⁴⁴⁶ Şura: 42/38.

⁴⁴⁷ Al-i İmran: 3/159.

⁴⁴⁸ Fetih: 48/10, 18; Mümtehine: 60/12.

بِهَتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلِهِمْ وَلَا يَعْصِبُكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعُهُنَّ وَاسْتَعْفِرَ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ⁴⁴⁹

buyurularak biat edilecek hususlar şu şekilde sıralanmıştır: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, dine ve akla uygun herhangi bir iş hususunda Hz. Peygamber'e karşı gelmemek. Burada zikredilen biat şartları bir anlamda Kur'an'da yer alan bazı temel prensiplerdir denilebilir.

Kur'an'da, hakkında tafsilata girilmeyip genel prensipler ve hükümlere yer verilen bir diğer mesele de müminlerin, müşrik ve kafirlere karşı savaş ve cihat emrinin / izninin verilmesidir. Bu konu ile ilgili olarak zikredilen ayetlere baktığımızda savaş ve cihat emri / izni hakkındaki genel prensip ve ilkeler şöyle sıralanabilir.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ⁴⁵⁰

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ⁴⁵¹

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ⁴⁵²

أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ⁴⁵³

وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَنَّمَا الْكُفْرُ⁴⁵⁴

بِأَيِّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُدُوا جُدْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ انْفِرُوا جَمِيعًا⁴⁵⁵

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ⁴⁵⁶

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ⁴⁵⁷

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ⁴⁵⁸

Yukarıda zikrettiğimiz ayetlerde de görülüyor ki Kur'an savaş ve cihat konusunda yine tafsilata girmeyip emir mahiyetinde genel prensipler içeren bazı

⁴⁴⁹ “Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.” Mümtehine: 60/12.

⁴⁵⁰ “Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın.” Bakara: 2/190.

⁴⁵¹ “Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı.” Bakara: 2/216.

⁴⁵² “İman edenler Allah yolunda savaşırlar, inanmayanlar ise tağut (batıl davalar ve şeytan) yolunda savaşırlar. O halde şeytanın dostlarına karşı savaşın.” Nisa: 4/76.

⁴⁵³ “Kendileriyle savaşılmalara (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, savaş konusunda izin verildi.” Hacc: 22/39.

⁴⁵⁴ “Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar ve dininize saldırırlarsa, küfrün önderlerine karşı savaşın.” Tövbe: 9/12.

⁴⁵⁵ “Ey iman edenler! Tedbirinizi alın; bölük bölük savaşa çıkın yahut gerektiğinde topyekün savaşın.” Nisa: 4/71.

⁴⁵⁶ “Allah uğrunda, hakkını vererek cihad edin.”

⁴⁵⁷ “Ey müminler! Gerek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin.” Tövbe: 9/41.

⁴⁵⁸ “Ey Peygamber! Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran.” Tövbe: 9/73.

hükümlere yer vermiştir. Burada zikretmemiz gereken bir diğer mesele de savaş sonrasında nelerin yapılması gerektiği meselesidir.

Enfal suresinin 67. ayetinde ⁴⁵⁹ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ buyurularak bir bölgede düşmanın tamamen çökertilerek savaş güçlerinin yok edilip de orada hakimiyet sağlanılmadığı sürece ganimet ve esir almanın doğru olmadığı ifade edilmektedir. Bu ayeti destekler mahiyette olan bir diğer ayet ise Muhammed suresinin 4. ayetidir. Bu ayette ise فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْخِنْتُمُوهُمْ فَاسُدُّوا السُّيُوفَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ⁴⁶⁰ buyurularak müminlerin esirlere nasıl davranmaları gerektiği bildirilmektedir. Buna göre öncelikli olarak esirlerin kaçmalarını engellemek amacıyla onları sıkıca bağlamak emredilmiştir. Ayetin devamında ise esirleri ya bedelsiz bir şekilde salıverme ya da belli bir maddi menfaat karşılığında sahiplerine teslim etme seçenekleri sunulmaktadır.

Kur'an, savaşlardan elde edilen ganimetlerin kimlere pay edileceğine dair bazı bilgiler içermektedir. Bu konu ile ilgili olarak Enfal suresinin 41. ayetinde وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّلَاقِ الْيَوْمَ اتَّخَذَ الْمُشْرِكُونَ آلِهَةً قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهمُ اللَّهُ كُلَّ شَيْءٍ قَدِيرٌ⁴⁶¹ buyurularak ganimet olarak alınanlar Allah'a, Resulüne, akrabalara, yoksullara ve yolculara pay edilmesi gerektiği bildirilmektedir.

Yukarıda zikrettiğimiz genel ilkelerle birlikte bu hususların dışında Kur'an'da bazı genel prensiplere daha yer verilmektedir. Mesela “Hiçbir günahkar bir başkasının suçunu yüklenemez”⁴⁶² ayetiyle işlenen suçlara karşılık verilecek cezaların şahsiliği ifade edilmektedir. “Allah, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi ve emanetleri ehline vermenizi emreder.”⁴⁶³ “Muhakkak ki Allah adaleti

⁴⁵⁹ “O yerde gerekli temizliği yapıp hakimiyetini kuruncaya kadar bir peygamberin esirlerinin olması uygun değildir.” Enfal: 8/67.

⁴⁶⁰ “Savaşta inkar edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onlara iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (esir alın). Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin. Durum şu ki, Allah dileseydi, onlardan intikam alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek ister. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmaz.” Muhammed: 47/4.

⁴⁶¹ “Eğer Allah'a ve hak ile batılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resulüne, onun akrabalarına yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.” Enfal: 8/41.

⁴⁶² En'am: 6/164; İsrâ: 17/15; Fatır: 35/18.

⁴⁶³ Nisa: 4/58.

ve iyiliği emreder.”⁴⁶⁴ “Söz söylediğiniz zaman yakınlarınız dahi olsa adaletli olun”⁴⁶⁵ ayetleri ile idareci konumunda olan kişilere ve müminlere adaleti ve liyakati gözetmelerini emretmektedir. Yine “Kim size saldırırsa siz de ona, size saldırdığının misliyle saldırın.”⁴⁶⁶ “Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle ceza verin.”⁴⁶⁷ “Bir kötülüğün karşılığı ancak yine onun kadar kötülüktür”⁴⁶⁸ ayetleriyle de işlenen suçlara verilecek cezaların suça uygun (suç-ceza dengesi) olmasına dair genel prensipler zikredilmektedir.⁴⁶⁹

Kur’an’ın iktisadi ve idari konularda da bazı ilkeler ve genel prensipler içerdiğini görmekteyiz. “Bir şeyi ölçtüğünüz zaman tam ölçün ve doğru teraziyle tartın.”⁴⁷⁰ “Ölçüyü tastamam yapın, insanların hakkını eksik verenlerden olmayın. Doğru teraziyle tartın. İnsanların hakkı olan şeylerden kısmayın”⁴⁷¹ ayetleriyle insanlara, ölçü ve tartıda dürüst davranmalarının gerektiği emredilmektedir. Kur’an’da ayrıca tüketimde israftan kaçınmak, tüketici haklarının korunması, istişare etmeye teşvik, toplumsal düzeni bozacak faaliyetlerden uzak durmak ve yöneticilere itaat etmek gibi konulara dair genel prensiplere de yer verilmektedir.⁴⁷²

Yukarıda aktardığımız ayetler bağlamında ifade ettiğimiz genel ilke ve prensipler hakkında Kur’an’da detaylı açıklamalar mevcut değildir. Hukuki, iktisadi ve idari işlerle ilgili zikredilen genel ilkeler mücmel bırakılmıştır. Kur’an’da bahsi geçen ilke ve prensipler hakkında şunu söyleyebiliriz. Bunlar taabbudi mahiyette olmayıp aksine akılla izah edilerek toplumun menfaatine, maslahatına ve ihtiyaçlarına bağlı olarak alimlerin içtihatlarına alan bırakılan konulardır. Alimler ve idareciler de toplumda karşılaştıkları sorunlarda ve toplumsal düzeni sağlama konusunda yine toplumun menfaati ve maslahatını göz önünde bulundurarak bu ilke ve prensipler ışığında çözümler sunmuşlardır.

⁴⁶⁴ Nahl: 16/90.

⁴⁶⁵ En’am: 6/152.

⁴⁶⁶ Bakara: 2/194.

⁴⁶⁷ Nahl: 16/126.

⁴⁶⁸ Şura: 42/40; Bakara: 2/194; Nahl: 16/126.

⁴⁶⁹ Güngör, 23-24.

⁴⁷⁰ İsrâ: 17/35.

⁴⁷¹ Şuara: 26/181-183.

⁴⁷² Muhsin Demirci, Kur’an’da Evrensel İlkeler, 1. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 65-90.

2.3. İTİKAT / İNANÇ ESASLARINDA ANA İLKELER

Kur'an'da mücmel ayetlerin kapsadığı konular sadece ahkamla ilgili olanlardan ibaret değildir. Bunlar arasında inanç esasları, gayb, yaratılışın başlangıcı, kader, kıyamet ahvali, cennet ve cehennem vasıfları, ahlaki konular ve Kur'an kıssalarından da mücmel olan ayetler vardır.⁴⁷³ Buralarda Kur'an'ın her konuda tafsilatlı açıklamalar ve bilgiler vermediğini görmekteyiz. Zira Kur'an ansiklopedik bir eser değildir. İlahi bir kitap ve hitap olmasının sonucu olarak ihtiyaç duyduğu konularda veya kendi içerisinde farklı hikmetler barındırmasından dolayı sık sık mücmel ifadeler ve genel bir üslupla hükümlerini zikretmektedir.

Kur'an'ın mücmel olarak zikrettiği, hakkında kısa ve öz bilgiler verdiği konulardan biri de inanç esasları olarak niteleyebileceğimiz itikadi konulardır. Kur'an'da itikada dair birçok mesele mücmel bırakılmıştır. Örneğin; iman mahiyeti açıkça beyan edilmemiştir. Bundan dolayı ameller imana dahil midir? İman için sadece kalben tasdik yeterli midir? Sadece dil ile ikrar iman için yeterli midir? iman artıp azalır mı gibi tartışmalara neden olmuştur. Keza Allah'ın sıfatlarının mahiyetinin tam olarak beyan edilmemiş olması da fırkalar arasında sıfatlar konusunun tartışılmasına neden olmuştur. Kader, şefaet, kebir, rü'yetullah, irade gibi kelami konular da mücmel bırakıldığından alimler arasında tartışmalara neden olmuştur.

Kur'an'da itikat yani inanca dair konuların neler olduğuna baktığımızda başta tevhid çerçevesinde zikredilen Allah'a iman konusu gelmektedir. Kur'an'da Allah'ın kendisinden başka ilah olmadığı, canlı ve cansız bütün varlıkların yegane yaratıcısı ve rabbi olduğu, bundan dolayı da kendisine iman edilip kulluk vazifelerinin eksiksiz ve ortak koşulmaksızın yapılması gerektiği sık sık vurgulanmaktadır.

Kur'an'da yer alan inanç esaslarını şu şekilde zikredebiliriz. Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmek, meleklerle iman etmek, peygamberlere iman etmek, kitaplara iman etmek, öldükten sonra yeniden dirilmeye yani ahiret hayatına iman etmek. Bunlarla birlikte alimler Kur'an'da açıkça zikredilmeyip işaret yolu ve genel ifadeler ile kendisine yer verilen kaza ve kader konusunu da inanç esaslarına dahil etmişlerdir.

Kur'an'da, yukarıda zikrettiğimiz inanç esaslarıyla ilgili olarak tafsilatlı açıklamalar yer almamaktadır. Örneğin; meleklerin mahiyeti, çeşitleri, sayıları,

⁴⁷³ Küçük, s. 141.

gönderilen peygamberlerin doğduğu ve yaşadıkları yerler, peygamberlerin aileleri, yaşadıkları ortamın coğrafi ve kültürel özellikleri, gönderildikleri kavimlerin yaşadığı mekanlar, yönetim sistemleri, gönderilen kitapların şekli, sayısı, çeşitleri, içinde yer alan yazıların mahiyeti, gönderildiği tarihler ve dönemlerle ilgili olarak sayfalarca açıklama yapılmayıp tafsilata girilmemiştir. Zira Kur'an'ın gönderiliş gayesi de bu gibi detaylar değildir. Kur'an'ın amacı, ansiklopedik bilgi vermek değil, doğru yolu bulmak isteyen ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir öğüt ve hidayet rehberi olmaktır.⁴⁷⁴ Dolayısıyla inanç esaslarında kısa açıklamalar ve genel ifadeler yer verilmiştir. Fakat bununla beraber özellikle ahirete iman konusunda Kur'an'da tafsilata girilerek detaylı açıklamalar yapılmıştır. Şimdi konuya kısaca bir göz atalım.

2.3.1. Allah'a İman

Kur'an'da itikada dair esasların başında Allah'a iman etmek gelmektedir. Onun var ve bir olduğu, hiçbir şeye muhtaç olmayıp her şeyin kendisine muhtaç olduğu, herhangi birinden doğmayıp hiç kimsenin de atası olmadığı aynı zamanda eşi ve benzerinin olmadığı, canlı ve cansız bütün varlıkların yegane yaratıcısı olduğu vurgusu Kur'an'ın farklı ayetlerinde tevhidin özü olarak sık sık vurgulanmaktadır.

Nisa suresinin 136. ayetinde عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ مِنَ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا⁴⁷⁵ buyurularak Allah'a, peygambere, peygambere indirilen kitaba ve daha önceki peygamberlere gönderilen kitaplara iman edilmesi gerektiği emredilmektedir. Ayetin devamında ise Allah'a, meleklerle, peygamberlere, kitaplara ve kıyamet gününe iman etmeyip inkar edenlerin sapıtmış olanlar olduğu ifade edilmektedir. İtikat esaslarının bu ayette bir arada zikredildiğini görmekteyiz. İman bir bütündür ve parçalara ayrılamaz. Bir insan, zikrettiğimiz inanç esaslarının hepsine inandığı takdirde iman etmiş olur ve müminlik vasfını elde eder.

Bir tek ilaha olan inancın mahiyeti ile ilgili olarak Kur'an'da uluhiyet ve vahdaniyete dair بَعْضٍ عَلَى بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذًا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَعَلَى بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذًا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَعَلَى بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ

⁴⁷⁴ Bkz. Bakara: 2/2; Al-i İmran: 3/138; A'raf: 7/52; Yunus: 10/57; Naml: 27/2-3; Zuhruf: 43/44; Abese: 80/11.

⁴⁷⁵ "Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkar ederse tam manası ile sapıtmıştır." Nisa: 4/136.

⁴⁷⁶ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ buyurularak Allah'ın asla evlat edinmediğini, kendisiyle beraber başka bir ilahın da olmadığı zikredilmektedir. Bununla birlikte ayetin devamında Allah'ın, müşriklerin kendisine yakıştırdıkları şeylerden münezzehe olduğu da ifade edilmektedir.

Kur'an'a baktığımızda müşriklerin Allah inancına dair bilgilerine de yer verilmektedir. Yusuf suresinin 106. ayetinde ⁴⁷⁷ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ buyurularak müşriklerin çoğunun ortak koşarak yani kullukta araçlar kılarak Allah'a iman ettikleri ifade edilmektedir. Müşriklerin ve diğer dinlere mensup olanların ortak koşmalarının mahiyetine dair tafsilat, ayrıca farklı ayetlerde zikredilmektedir. Buna göre Mekkeliler; "Melekler Allah'ın kızlarıdır,"⁴⁷⁸ müşrikler; "Allah'a yaklaşmak için putlara tapıyoruz,"⁴⁷⁹ Hristiyanlar; "İsa Allah'ın oğludur"⁴⁸⁰ ve Yahudiler de "Üzeyir Allah'ın oğludur"⁴⁸¹ demek suretiyle Allah'a ortak koşmuşlardır. Kur'an ayrıca Arap putperestlerin cinleri de Allah'a ortak koşmasından bahsetmektedir.⁴⁸²

Bakara suresinin ilk ayetlerinde inanç yönünden insanların üç gruba ayrıldığını görmekteyiz. Bunlar; muttakiler,⁴⁸³ kafirler⁴⁸⁴ ve münafıklardır.⁴⁸⁵ Ayrıca muttakilerin iman ettiği inanç esasları da yine bu surede zikredilmektedir. Ayette "Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanırlar"⁴⁸⁶ ifadesiyle muttakilerin iman ettiği inanç esasları zikredilmektedir. İnanç esaslarına dair bir diğer ayet ise yine Bakara suresinde yer alan 285. ayettir. Buna göre peygamber ve müminlerin her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler ve peygamberler arasında herhangi bir ayırım yapmadılar.⁴⁸⁷

⁴⁷⁶ "Allah evlat edinmemiştir; Onunla beraber hiçbir tanrı da yoktur. Aksi takdirde her tanrı kendi yarattığını sevk ve idare eder ve mutlaka onlardan biri diğerine galebe çalardı. Allah, onların (müşriklerin) yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir." Müminun: 23/91.

⁴⁷⁷ "Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler." Yusuf: 12/106.

⁴⁷⁸ Bkz. Nahl: 16/57.

⁴⁷⁹ Bkz. Zümer: 39/2.

⁴⁸⁰ Bkz. Tövbe: 9/30.

⁴⁸¹ Bkz. Tövbe: 9/30.

⁴⁸² Bkz. "Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysaki onları da Allah yaratmıştı. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir." En'am: 6/100.

⁴⁸³ Bkz. Bakara: 2/1-5.

⁴⁸⁴ Bkz. Bakara: 2/6-7.

⁴⁸⁵ Bkz. Bakara: 2/8-21.

⁴⁸⁶ Bakara: 2/177.

⁴⁸⁷ "Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. 'Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır' dediler." Bakara: 2/285.

Kur'an'ın mücmel bıraktığı itikadi meselelerin başında iman konusu gelmektedir. Ayetlerde imanın mahiyetinin açıkça beyan edilmediğini görmekteyiz. Bundan dolayı yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu konu fırkalar arasında tartışmalara neden olmuştur. Bununla birlikte Kur'an'da Allah'ın isimleri, sıfatları ve fiilleri olarak niteleyebileceğimiz bazı açıklamalara da yer verilmektedir. Bu açıklamalar da iman edilecek ilahın isimleri, sıfatları ve fiilleri hakkında bizlere bazı bilgiler vermektedir. Bu gibi konular hakkında mücmel bilgiler verilmiş olsa da tartışmalara mahal bırakmayacak kadar tafsilata girilmemiştir.

2.3.2. Meleklerle İman

Kur'an'da yer alan inanç esaslarından birisi de meleklerle imandır. Kur'an'da Allah'a imanla birlikte meleklerle, peygamberlere, kitaplara ve ahiret gününe iman edilmesinin gerektiği emredilmektedir. Kur'an'ın meleklerle dair verdiği bilgiler de mücmeldir, tafsilatlandırılmış değildir. Yani Kur'an'da tüm meleklerin isimleri, görevleri ve yaratılış mahiyetlerine dair tafsilatlı bilgiler verilmemiştir. Bununla birlikte Kur'an'da meleklerle dair bazı kısa ve öz bilgiler yer almaktadır. Buna göre Allah'ın mesajlarını peygamberlere iletmeleri için melekleri göndermesi,⁴⁸⁸ meleklerin göğün etrafında bulunup arşı taşımaları / yüklenmeleri⁴⁸⁹ ve müminlerin bağışlanmaları için dua etmeleri,⁴⁹⁰ meleklerle dair zikredilen bazı mücmel ifadelerdir.

Meleklerin bazı vasıflarına dair ayetler arasında icmal ve tafsil ilişkisi görmekteyiz. Kaf suresinin 17-18. ayetlerinde insanın sağında ve solunda yazıcı iki meleğin olmasından ve bu yazıcı meleklerin kişinin yaptığı her şeyi ve söyledikleri her sözü yazdıkları anlatılmaktadır. Buradaki yazıcı meleklerle dair tafsilatlı bilgi İnfitar suresinin 10-12,⁴⁹¹ Yunus suresinin 21⁴⁹² ve Zuhuf suresinin 80. ayetlerinde yer almaktadır.⁴⁹³

⁴⁸⁸ Nahl: 16/2.

⁴⁸⁹ Hakka: 69/17.

⁴⁹⁰ Mümin: 40/7-9.

⁴⁹¹ “Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler var, Değerli yazıcılar var, Onlar, yapmakta olduklarınızı bilirler.” İnfitar: 82/10-12.

⁴⁹² “Kendilerine dokunan (kıtık ve hastalık gibi) bir sıkıntıdan sonra insanlara bir rahmet (esenlik) tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki ayetlerimiz hakkında onların bir tuzağı vardır. De ki: Allah'ın tuzağı daha süratlidir. Şüphesiz elçilerimiz kurduğunuz tuzakları yazıyorlar.” Yunus: 10/21.

⁴⁹³ “Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, öyle değil; yanlarındaki elçilerimiz yazmaktadırlar.” Zuhuf: 43/80.

Kur'an'da zikredilen meleklerin vasıflarını şöyle sıralayabiliriz.

- Meleklerin kendileri için belirlenen makamlarda sıra sıra durmaları⁴⁹⁴ ve gece gündüz bıkip usanmaksızın ve yorulmaksızın Allah'ı tesbih etmeleri.⁴⁹⁵
- Meleklerin lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullar olmaları, Allah'tan emir almadan konuşmamaları ve Allah'ın emrinin dışına çıkmamaları.⁴⁹⁶
- Meleklerin müminlerin bağışlanmaları için dua etmeleri.⁴⁹⁷
- İsrail'in iki defa sûra üflemesi.⁴⁹⁸
- Hz. İsa'nın mukaddes ruh olarak ifade edilen Cebrail ile desteklenmesi, Cebrail'in iman edenlere sebat vermek, Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbi katından hak olarak Kur'an'ı indirmesi, melekler ve ruhun yani Cebrail'in peyderpey inmeleri.⁴⁹⁹
- Acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler, Cehennem bekçileri ve Malik.⁵⁰⁰
- Ölüm elçileri, insanların canını almakla görevli melekler, bu meleklerin insanların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını almaları ve görevlerini kusursuz bir şekilde yerine getirmeleri.⁵⁰¹

Kur'an'ın meleklerle dair verdiği bilgiler de mücmeldir, tafsil edilmemiştir. Dolayısıyla Kur'an'da meleklerle dair bazı kısa ve öz bilgiler yer almaktadır. Fakat bütün meleklerin isimleri, görevleri, yaratılış mahiyetleri, çeşitleri ve buldukları yerler gibi bilgilere Kur'an'da yer verilmemiştir. Çünkü Kur'an'ın amacı, her konuya dair bütün detayları vermek değil meselenin özünü ortaya koymaktır.

2.3.3. Peygamberlere İman

Allah insanlar arasından seçtiği kullarının bazılarına peygamberlik görevi vermiştir. Seçilen peygamberler, insanlar için müjdeleyici ve uyarıcı olarak

⁴⁹⁴ Saffat: 37/1-3, 164-166.

⁴⁹⁵ Enbiya: 21/19-10; Ra'd: 13/13; Zümer: 39/75; Fussilet: 41/38; Şura: 42/5.

⁴⁹⁶ Enbiya: 21/26-27.

⁴⁹⁷ Mümin: 40/7-9.

⁴⁹⁸ Kaf: 50/41-42; Müminun: 23/101; Yasin: 36/51-52; Zümer: 39/68.

⁴⁹⁹ Bakara: 2/87; Nahl: 16/102; Kadir: 97/4; Mearic: 70/4.

⁵⁰⁰ Tahrir: 66/6; Mümin: 40/49-50; Zuhuf: 43/77.

⁵⁰¹ En'am: 6/61; Nahl: 16/28, 32-33; Muhammed: 47/27; Ra'd: 23-24; Secde: 32/11.

gönderilmişlerdir.⁵⁰² Bu vazifeyi eda edecek olan peygamberlere Cebrail adlı melek aracılığıyla vahyedildiği de yine Kur'an tarafından zikredilmektedir.⁵⁰³ Peygamberlik müessesesi Kur'an'da, *nebi, enbiya, resul ve rusul* kavramları ile ifade edilir.

Kur'an'da yer alan inanç esaslarından biri de peygamberlere imandır. Kur'an ayetlerine baktığımızda gönderilmiş olan peygamberlerin tümüne aralarında fark gözetmeksizin iman edilmesi gerektiği emredilmektedir.⁵⁰⁴

Kur'an'da gönderilmiş olan peygamberlerin bazılarının isimleri zikredilmiş olup bazılarının ise zikredilmemiştir. Nisa suresinin 164. ayetinde Hz. Peygamber'e hitaben ⁵⁰⁵ *وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَا لَهُمْ عَالِيكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقُصُّهُمْ عَلَيْكَ* ayeti ile daha önceki peygamberlere dair kıssaları ve onlar hakkındaki bilgilerin bir kısmının anlatılıp bir kısmının ise kendisine anlatılmadığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla iman edilecek peygamberlere dair tafsilatlı açıklamalar yer almamaktadır. Kur'an'ın peygamberlere dair verdiği bilgiler kısa ve genel niteliktedir. Buna göre peygamberlerin de yaratılış itibariyle birer insan olmaları,⁵⁰⁶ bazı peygamberlerin diğerlerine üstün kılınmaları,⁵⁰⁷ kendi kavimlerinin dilleriyle gönderilmeleri,⁵⁰⁸ güvenilir (emin) ve doğru sözlü olmaları,⁵⁰⁹ Allah'tan aldıkları vahiyleri insanlara tebliğ etmeleri,⁵¹⁰ her millete bir peygamberin gönderilmesi⁵¹¹ ve bazı peygamberlerin mucizeler ile desteklenmeleri⁵¹² Kur'an'da peygamberlere dair yer alan bazı mücmel bilgilerdir.

Kur'an'ın peygamberlere dair verdiği bilgiler sınırlıdır. Peygamberlerin doğduğu ve yaşadıkları yerler, peygamberlerin aileleri, yaşadıkları ortamın coğrafi ve kültürel özellikleri, gönderildikleri kavimlerin yaşadığı mekanlar ve yönetim sistemleri gibi konular Kur'an'da tafsilatlı olarak yer almamıştır. Zira bunlar Kur'an'ın gönderiliş gayesine hizmet eden bilgiler değildir.

⁵⁰² Bkz. Bakara: 2/213; Yusuf: 12/109.

⁵⁰³ Nahl: 16/43, 102.

⁵⁰⁴ Bkz. Bakara: 2/136, 285; Al-i İmran: 3/84; Nisa: 4/136.

⁵⁰⁵ “*Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık.*” Nisa: 4/164.

⁵⁰⁶ Bkz. Ra'd: 13/18; İbrahim: 14/11; İsrâ: 17/93; Kehf: 18/110; Fussilet: 41/6.

⁵⁰⁷ Bakara: 2/253; İsrâ: 17/55.

⁵⁰⁸ İbrahim: 14/4.

⁵⁰⁹ Bkz. A'raf: 7/68; Şuara: 26/107, 125, 143, 162, 178; Necm: 51/2; Hakka: 69/44.

⁵¹⁰ Bkz. Al-i İmran: 3/20; Maide: 5/67; Yasin: 36/17.

⁵¹¹ Yunus: 10/47; Fatır: 35/24.

⁵¹² Bakara: 2/60, 87, 92; Al-i İmran: 3/49-50, 183; Maide: 5/110; A'raf: 7/73, 101, 107-108, 160.

2.3.4. Kitaplara İman

İnsanlar için müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderen Allah, bu peygamberlere insanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için onlarla beraber hak yolu gösteren bazı kitaplar da göndermiştir.⁵¹³ İnsanların peygamberlere gönderilen kitaplara iman etmeleri gerektiği de yine kitapları gönderen Allah tarafından istenmektedir.

Nisa suresinin 160. ayetinde عَلَى رَسُولِهِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَمَنْ يَخْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا⁵¹⁴ buyurularak Allah'a ve peygambere iman zikredildikten sonra peygambere indirilen kitap ve daha önceki peygamberlere gönderilen kitaplara da iman edilmesi gerektiği emredilmek suretiyle kitaplara iman etmek meselesi de inanç esasları arasına dahil edilmiştir.

Peygamberlere gönderilen kitapların mahiyetlerine dair ise Kur'an'da tafsilatlı izahlar yer almayıp kısa, öz, genel ve ana hatlarıyla bazı bilgilere yer verildiğini görmekteyiz. Buna göre Hz. Peygamber'den önceki peygamberler de ümmetlerine açık ayetler, sahifeler ve aydınlatıcı kitaplar getirmişlerdir.⁵¹⁵ Bununla birlikte Hz. Musa'ya Kitap'ın,⁵¹⁶ Hz. Davud'a da Zebur'un,⁵¹⁷ ve Hz. İbrahim'e de sahifelerin verildiği ayrıca zikredilmektedir.⁵¹⁸

Kur'an'dan önce kitap olarak Tevrat ve İncil'in indirildiği zikredilmekle beraber Hz. Peygamber'e indirilen Kur'an'ın önceki kitapları doğrulayıcı / tasdikleyici bir kitap olduğu da yine ayetlerde ifade edilmektedir.⁵¹⁹

Kur'an'ın kitaplara dair verdiği bilgiler de sınırlıdır. Kur'an'da bütün peygamberlerin isimleri zikredilmediği gerçeğiyle birlikte yine insanlar için hidayet rehberi olarak gönderilen bütün kitapların keyfiyeti de tafsil edilmemiştir. Kitapların şekli, sayısı, çeşitleri, içinde yer alan yazıların mahiyeti, kitapların gönderildiği tarih ve dönemlere dair Kur'an'da detaylı açıklamalara yer verilmemiştir. Kitaplara dair

⁵¹³ Bakara: 2/213.

⁵¹⁴ “Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkar ederse tam manası ile sapmıştır.” Nisa: 4/136.

⁵¹⁵ Fatır: 35/25.

⁵¹⁶ Bakara: 2/53, 87; Müminun: 23/49.

⁵¹⁷ Nisa: 4/163; İsra: 17/55; Enbiya: 21/105.

⁵¹⁸ Necm: 53/36; Ala: 87/19.

⁵¹⁹ Bkz. Bakara: 2/41; Al-i İmran: 3/3.

zikrettiğimiz buna benzer bilgilere de yer verilecek olsaydı Kur'an bugün elimizde olduğu şekliyle değil çok hacimli bir ansiklopedik eser olurdu. Bu gibi tafsilat ise Kur'an'ın bir hidayet rehberi olması amacına hizmet etmez.

SONUÇ

Kur'an, insanlar için bir hidayet ve kurtuluş rehberi, aynı zamanda müjdecî olarak gönderilmiştir. İçerisinde yer alan konular itibariyle çok çeşitlilik arz eden bir kitap olan Kur'an, kendisine muhatap aldığı insanın her yönü ile ilgilenmiştir diyebiliriz.

Kur'an'a baktığımızda gerek hükümlerin açıklanmasında gerek gaybi haberlerde ve kıssalarda gerekse inanç esaslarının anlatılmasında farklı usullerin takip edildiğini görmekteyiz. Kur'an'ın anlatım üsluplarından olan icaz ve itnab, mücmel ve mübeyyen, mutlak ve mukayyed, teşdid ve tahfif, tamim ve tahsis, ayetler içerisinde birbirini tamamlar mahiyette yer almaktadır.

Kur'an'ın ilahi bir metin ve hidayete ermek isteyenler için bir öğüt kitabı olmasının gereği ve sonucu olarak içerisinde her konuya dair tafsilatlı bilgilere yer verilmemiştir. Bazı konularda çok tafsilatlı açıklamalara yer verilirken bazı konularda ise kısa, öz ve ana hatlar zikredilip konunun tafsilatı Hz. Peygamber'in sünnetinde açıklanmıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in sünneti, Kur'an'da mücmel olarak yer alan hükümlerin amel konusunda mahiyetlerini, bu hükümlerin sebeplerini, şartlarını veya hükümlerin uygulanmasındaki engelleri açıklamaktadır. Bununla birlikte tafsil edilen her konunun mücmel şekli de yer almamaktadır. Ayrıca Kur'an'da bazı konulara dair genel prensipler içeren ana ilkeler mahiyetinde hükümler de zikredilmektedir.

Araştırmalarımız neticesinde gördük ki Kur'an'ın tefsirinde başvuru kaynakların en başında yine Kur'an'ın kendisi gelmektedir. Bu metot, çoğu müfessirler tarafından kabul edilmiş ve tefsir eserlerinde sayısız örneklerle bu konuya yer vermişlerdir. Hz. Peygamber, bu tefsirin ilk örneklerini vermiştir. Böyle yapmakla aslında Kur'an'ın yine Kur'an'la tefsir edilmesi metodunun önemine ve gerekliliğine dikkat çekmiştir diyebiliriz. Zira bir yerde icmalî yani ana hatlarıyla ve kısa olarak zikredilen bir konu, başka sure ve ayetlerde detaylı olarak ele alınmıştır. Kur'an'ın bazı ayetlerinin anlaşılmasında karşılaşılan güçlükler, başka ayetlerde giderilmiştir. Mesela bir kıssa bir yerde nispeten detaylı olarak geçmişse, başka yerde ona yalnızca göndermede bulunulmuştur. Bir yerde özet olarak zikredilen bir konu, başka ayetlerde genişletilmiştir.

Çalışma boyunca çeşitli örnekler ekseninde ortaya koymaya çalıştığımız Kur'an hükümlerinin açıklanma üsluplarından biri olarak zikredilen icmal ve tafsil, Kur'an ilimleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Kur'an'ın böyle bir yönetime yer vermesinin sebepleri ve hikmetlerine geçmeden önce şunu ifade edelim ki bu konuda söyleyeceğimiz her söz yorumdan öteye geçmeyecektir. Çünkü bizatihi kitabın sahibi olan Allah tarafından ve açıklayıcısı konumunda olan Hz. Peygamber'den, Kur'an'da icmal ve tafsilin bulunmasının sebebi ve hikmetlerine dair herhangi bir açıklama bulamamaktayız. Kur'an önce bir söz idi ve daha sonra bir metin haline geldi. İlk muhataplarının kullanmış olduğu dil olan Arapça üzerine nazil olan Kur'an, o dile ait her türlü belagete ve fesahate en üst düzeyde ayetlerinde yer vermiştir. İcmal ve tafsil de bu anlatım üsluplarından birisidir. Kur'an, fesahat ve belagat açısından üst düzey bir hitap ve metin özelliği taşıdığından dolayı ayetler îcaz özelliğine sahiptir. Bir yerde sözün gereğinden fazla uzatılması, o sözün îcazına ve belîğ olmasına engel teşkil eder. Kur'an ansiklopedik bir eser olmadığından dolayı her konuyu tüm ayrıntıları ile ele almamıştır. Aksi takdirde iki kapak arasında yer alan bir kitap değil de ciltler dolusu kitaplar meydana gelirdi. Kur'an'ın ansiklopedik bir metin olması gönderiliş gayesinin dışında olan bir durumdur. Kur'an ise bundan beridir. Zira Kur'an, öğüt alınması için Allah tarafından kolaylaştırılmıştır. Kur'an'ın öğüt ve nasihat alınması için kolaylaştırıldığı meselesi Kamer suresinde dört ayrı ayette vurgulanmıştır.

Kur'an'da, özellikle de inanç esasları ile ilgili olarak tafsilatlı açıklamalar yer almamaktadır. Örneğin; meleklerin mahiyeti, çeşitleri, sayıları; tüm peygamberlerin isimleri, doğduğu ve yaşadıkları yerler, aileleri, yaşadıkları ortamın coğrafi ve kültürel özellikleri, gönderildikleri kavimlerin yaşadığı mekanlar; gönderilen kitapların şekli, sayısı, çeşitleri, içinde yer alan yazıların mahiyeti, gönderildiği tarih ve dönemlerle ilgili olarak sayfalarca açıklama yapılmayıp tafsilata girilmemiştir. Zira Kur'an'ın gönderiliş gayesi de bu değildir. Kur'an doğru yolu bulmak isteyenler ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir öğüt ve hidayet rehberidir. Bununla birlikte inanç esaslarında ihtiyaç duyulduğu kadar açıklamalara yer verilmiştir. Fakat Kur'an'da, özellikle ahirete iman konusunda tafsilata girilerek detaylı açıklamalar yapılmıştır.

Kur'an tevhid konusunda çok net ve keskin ifadeler zikrederek muhataplarına bu durumu açık bir dille aktarmıştır. Muhataplardan istenilen tevhide tabi olmaktır. Bu anlamda Kur'an'ın mesajı genel anlamda açıktır yani nettir diyebiliriz.

Kur'an'da yer alan konular, belli bir metin üslubu içerisinde tematik ve sistematik olarak sırayla değil de karmaşık bir vaziyette ele alınmıştır. Şöyle de diyebiliriz ki Kur'an'da ne tematik bir tasnif ne de kronolojik bir tasnif söz konusudur. Bu durum zihinlerde Kur'an ayetlerinin birbiriyle çeliştiği veya zıtlık arz ettiği fikrini getirebilir. Kur'an'a parçacı bir yaklaşımla değil de bütüncül bir yaklaşımla bakıldığında aslında ayetlerin birbirini tamamladığı ve yerine göre birbirini açıklar mahiyette olduğu da görülecektir.

Kur'an'ın hükümleri arasında taabbudi olarak zikredilen yani akılla izah edilemeyen ve üzerinde içtihat edilemeyecek konulara dair tafsilatlı bilgilere yer verilirken; akılla izah edilip alimlerin içtihatlarına, toplumun menfaatine, maslahatına ve ihtiyaçlarına alan bırakılan konularda ise genel ifadelere yer verilmiştir. Şöyle de diyebiliriz ki istisnaları olmakla birlikte insan hayatının değişime açık olmayan hususlarında detaya girilmiştir. Buna karşılık hayatın değişmesiyle değişiklik gösteren konularda yalnızca ana ilkeyi koymakla yetinilmiştir.

Şunu da ifade etmeliyiz ki konumuz olan ayetler arasında icmal ve tafsille ilgili olarak klasik tefsir eserlerimizde birçok örnek ile karşılaştık. Özellikle İmam Şafii, Maturidi, Nesefi, Cessas, Zemahşeri ve İbn Kesir gibi müfessirlerin, ayetlerin tefsirini yaparken eserlerinde bu metodu sıkça kullanmış olduklarını gördük.

Araştırmalarımız neticesinde Kur'an'ın hükümlerini açıklarken icmal ve tafsil yöntemine yer vermesinin sebepleri veya hikmetleri hakkında şunları zikredebiliriz.

1. Kur'an, ikili ilişkileri kullara bırakmayıp kendi içerisinde tafsil etmiştir. Buna örnek olarak evlilik müessesesi, evlenilmesi helal ve haram olan kişiler, boşa(n)ma, miras taksimatı ve paylar, nuşüz halindeki kadın ve erkeğin durumu, yetim malları, suçlara karşı verilecek cezalar ve kefaretlere zikredebiliriz. Bununla birlikte Hz. Peygamber de Kur'an'da hakkında ayrıntı verilmeyen hükümlerin amel konusunda mahiyetlerini, bu hükümlerin sebeplerini, şartlarını veya hükümlerin uygulanmasındaki engelleri açıklamak suretiyle gerek ikili ilişkiler gerekse toplumsal bazı konularda kayıtlamaya gitmiştir. İbadetler konusu bunların başında gelir. Tafsil edilmeyen konular ise maslahat ve menfaat gereği kullara yani müçtehitlere bırakılmıştır. Zira günden güne Müslümanların gündeminde yeni problemler ortaya çıkmaktadır. Bu problemlerin açıklığa kavuşturulması yapılacak olan içtihatlar ile mümkündür. Kur'an'da her

konunun ve meselenin tüm detaylarıyla tafsil edilmeyip içtihat alanına bırakılması da bir anlamda Kur'an'ın evrensel olmasının bir gereğidir diye de düşünebiliriz.

2. Kur'an, insan aklının kavrayamayacağı taabbudi konularda yani akılla açıklanamayan ve üzerinde içtihat edilemeyen konularda tafsilatlı bilgilere yer vererek bu konularda ayrıntıya girmiştir. Buna örnek olarak miras taksimine dair birtakım sayılar, kadının iddetine dair süreler, kefaretlar ve had cezalarına dair rakamlar zikredilebilir. Bu konular taabbudi mahiyette olup akılla bilinmeleri mümkün değildir. Bir konuda belirli bir rakam zikredilmiş ise o meselede ana ilkenin ne olduğuna dair fikir yürütmek imkansız olur.

3. Kur'an'da ayrıntıya girilen hükümler, nüzul ortamında insanlar arasında en çok anlaşmazlığa sebep olan konulardandı. Kur'an bu sebeple bu konularda ayrıntıya girmiştir. Buna örnek olarak Kur'an'ın en uzun ayeti olarak nitelendirilen Bakara suresinin 282. ayeti, kişiler arası borç ilişkilerine yönelik ayettir. Vadeli borç ilişkilerinde borcunu inkar edenlerin durumu, birtakım anlaşmazlıklara ve sıkıntıya sebep olabiliyordu. Buna ilave olarak nüzul ortamında mevcut olan zihar, ilâ, ganimetlerin taksimi ve haram aylarda savaş gibi meseleler de o dönemde haksızlığa ve bazı anlaşmazlıklara yol açıyordu. Kur'an bu hususlarda ayrıntıya girmek suretiyle bir anlamda toplumda var olan haksızlıkları ve anlaşmazlıkları çözmüştür.

4. Kur'an'ın nazil olduğu dönemde bazı anlaşmazlıklara ve haksızlıklara yol açan bütün meseleler ayetlerde açıklanmamıştır. Buna nüzul ortamında meydana gelen siyasi konuları, fıkıh ve hadis kitaplarımızda önemli bir yer tutan rehin, alım satım, kira, kefalet, vekalet ve şuf'a gibi mali konuları örnek olarak verebiliriz. Netice itibariyle diyebiliriz ki, nüzul ortamında ihtilafa yol açan bütün meseleler değil de bazı meseleler Kur'an'da açıklığa kavuşturulmuştur. Ayrıntıya girilmeyen birçok konuya dair tafsilatlı açıklamaları ise Hz. Peygamber'in sünnetinde görmekteyiz.

5. Kur'an'da bazı hükümlerin mücmel bırakılmasının sebeplerinden biri olarak cahiliye dönemindeki uygulamaları zikredebiliriz. Kur'an'a baktığımızda, cahiliye dönemine ait inanç, ibadet ve muamelattan bazılarının aynen devam ettirildiğini (ibka), bazılarının ıslah edilip yeniden düzenlendiğini ve bazılarının ise tamamen kaldırıldığını (ilga) görmekteyiz. Burada Hz. Peygamber'in konumuna da yer vermemiz gerekmektedir. Zira Kur'an'ı tebliğ etme ve açıklama vazifesi verilen Hz. Peygamber'in sünnetinde de cahiliye dönemine ait bazı uygulamaları ilga, ibka ve ıslah ettiğini

görmekteyiz. Bundan dolayı Kur'an ayetlerinde icmal ve tafsil ilişkisini ele alırken elbette cahiliye döneminde yer alan inançları, ibadetleri ve toplumsal düzenlemeleri de göz önünde bulundurmalıyız. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Kur'an, cahiliyeye ait uygulamaların bazılarını aynı şekilde devam ettirmiş, bazılarını ıslah etmiş ve bazılarını da tamamen kaldırmıştır.

Kur'an Mekke toplumunun yapısını üç konuda ıslah etmiştir. Bunları inanç, ibadet, muamelat / ahlak olarak zikredebiliriz. Bununla birlikte Kur'an'ın ilga, ıslah ve ibka ettiği bazı hükümler de vardır. Şimdi bunların bazılarına değinelim.

İlga edilen inanç ve davranışlar: Uğursuzluk getiren varlıklara inanmak, hayali varlıkların insanlarla menfi manada ilişkiler kurduğuna inanmak, ruh ve cin inancı, şevval ayında düğün yapmamak, ziharla kadınların mağdur edilmesi, üvey anneler ile evlenmek, iki kız kardeşin bir nikah altında tutulması, evlatlık olarak alınan çocukların ileride evlendikleri eşlerini boşamaları durumunda, bu eşleriyle babalığının kesinlikle evlenmemesi vb.

İslah edilen inanç ve davranışlar: Allah, ahiret ve melek inançları, hac ibadeti ve helal-haram olan yiyecekler, akrabalarla olan ilişkiler (asabiyet), evlilik meselesi (çok eşlilik, gizli dost edinme) ve nikah çeşitleri, boşama meselesi, cahiliye toplumunda var olan toplanma meclisi Daru'n-Nedve kültürünü devam ettirmek için Mekke'de Daru'l-Erkam, Medine'de ise Suffa Mektebi'nin kurulması, diyet ve kısasla ilgili hükümler vb.

İbka ve ıslah edilen inanç, davranış ve ibadetler: Abdest ve gusül abdesti, namaz, oruç, zekat ve hac ibadetleri, kurban ibadeti, haram aylar meselesi, sütanne uygulaması, erkeklerin sünnet edilmesi, ceza hukukunda hadlere dair bazı hükümler, Kabe'de ibadet etme şekilleri vb.

Tafsilata girilmeyen konuların ilk muhataplar tarafından önceden bilindiği ve uygulandığından dolayı Kur'an'ın bunları mücmel bıraktığı ile ilgili görüşler mevcuttur. Aynı şekilde Kur'an'ın tafsilata girdiği konularda ise muhatapları için yeni hükümler getirip bunlara dair açıklamalar yapma ihtiyacı hissettiği ileri sürülen görüşler arasındadır. Biz de araştırma ve okumalarımız esnasında gördük ki Kur'an, ilk muhatapları tarafından bilinen ve uygulanan hükümlerde tafsilata girmemiştir. Fakat yeni nazil olan ve ıslah edilen hüküm ve uygulamalarda tafsilata girmiştir. Bununla birlikte Kur'an'ın hükümlerini açıklama üslubunda icmal ve tafsile başvurmasının sebebini, tamamen cahiliye uygulamalarına indirgemenin doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Zira Kur'an'da mücmel bırakılan birçok konunun tafsilatını cahiliye dönemi uygulamalarında değil Hz. Peygamber'in sünnetinde görmekteyiz.

6. Ayetler arasında icmal ve tafsilin bulunmasıyla ilgili olarak şunu da diyebiliriz ki Kur'an'ın ayrıntıya girdiği konuların tümü sabit mahiyette olmakla birlikte Kur'an tarafından ayrıntıya girildiği halde değişken mahiyetli hükümler de olabilmektedir. Buna örnek olarak vadeli borçların yazı ve şahitlerle tespiti meselesini zikredebiliriz. Günümüzde bu durum değişmiş olup vadeli borçların tespitinde yalnızca yazılı senet yeterli görülmektedir. Bu konuda ayrıca günümüzde şahit tutma işlemi uygulanmamaktadır.

7. Kur'an'ın ayrıntıya girdiği konularla ilgili olarak Hz. Ömer'in bazı uygulamalarını da burada zikretmemiz gerekmektedir. Kur'an'da ayrıntıya girilen hükümlerin uygulama şartlarının bulunmaması halinde hükmün uygulanmayacağı Hz. Ömer'in bazı uygulamalarından anlaşılmaktadır. Bu konuda Hz. Ömer'in, kıtlık yılında hırsızlık yapanlara el kesme cezasını uygulamadığını, Ehl-i Kitap kadınlarla evlenmeyi yasakladığını ve Irak topraklarını savaşa katılan gaziler arasında dağıtmadığını rivayet kaynaklarımızdan öğrenmekteyiz. Bu konulara dair Kur'an'da doğrudan ayet bulunmaktadır. Bu, Kur'an ayetlerinin hangi şartlarda uygulanacağını içtihat yoluyla belirlemektir. Uygulama şartları bulunmadığı takdirde içtihat yoluyla böyle bir çözüme gitmiş olan Hz. Ömer, el kesme cezasını yalnızca kıtlık yılında askıya almış, sonrasında yani şartlar sağlandığı zamanda ise ayetlerde yer alan hükümleri yine uygulamıştır.

A'raf suresinin 52. ayetinde belirtildiği üzere Allah, kitabını kullarına kendi katından bir ilim ve belli bir ölçüyle tafsilatlandırarak indirdiğini ifade etmektedir. Ayetler arasındaki icmal ve tafsil ilişkisini bir harita olarak ele aldığımız bu çalışma ile yukarıda bahsi geçen ilim ve ölçünün bir bölümünü teşkil ettiğini düşündüğümüz icmal ve tafsil üslubunun mahiyeti ortaya konulmuş oldu. Bununla birlikte Kur'an ahkâmının anlaşılması ve uygulanmasında Hz. Peygamber'in konumu ve sünnetine duyulan ihtiyacın önemi de gözler önüne serilmiş oldu. Zira mücmel olan konuların hangi ayet ve hadislerde tafsil edildiğinin ortaya konulması, şer'i ve fıkhi hükümlerin elde edilmesinde önemli bir esastır.

KAYNAKÇA

Abdulkaki, Muhammed Fuad, el- Mu‘cemu’l-Müfehres li elfazi’l-Kur’ani’l-Kerim, Daru’l-Kutubi’l-Mısriyye, Kahire, 1364.

Acar, Halil İbrahim, Talak, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2010, I-XLIV.

Akk, Halid Abdurrahman, Usulü’t-Tefsir ve Kavaiduhu, 2. Baskı, Daru’n-Nefais, Beyrut, 1986.

Albayrak, Halis, Kur’an’ın Kur’an ile Tefsiri (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1998.

Bardakoğlu, Ali, Polat, Selahattin, Şirin, Hasan, Kırca, Celal, Atik, M. Kemal, Toksarı, Ali, Ahkam, Kur’an-ı Kerim Ansiklopedisi, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 1988, I-II.

Birişik, Abdulhamit, Tefsir, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul 2011, I-XLIV.

Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usulü, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971.

Cessas, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Razi, Ahkamu’l-Kur’an, thk. Muhammed Sadık Kamhavi, Daru’l-İhyai’t-Turasi’l-Arabiyye, Beyrut, 1996, I-VI.

Çalışkan, İsmail, Tefsir Usulü, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.

Çelik, Hüseyin, Hz. Peygamberin Kur’an’ı Tefsir Etme Şekilleri, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 3, 2016.

Çelik, Hüseyin, “Kur’an’ın, Mekke Toplumunda Var Olan Birtakım Yanlış İnanç, İbadet ve Davranışları İslah Etmesi”, Kur’an Nüzulünün Mekke Dönemi, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2013.

Çetiner, Bedrettin, Ahkamu’l-Kur’an, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul 1988, I-XLIV.

Deliser, Bilal, Kur’an İlimleri ve Tefsir Usulü, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014.

- Demirci, Muhsin, Tefsir Terimleri Sözlüğü, İFAV Yayınları, İstanbul, 2014.
- Demirci, Muhsin, Kur'an'ın Ana Konuları, 9. Baskı, İFAV yayınları, İstanbul, 2015.
- Demirci, Muhsin, Tefsire Giriş, 2. Baskı, İSAM Yayınları, İstanbul, 2013.
- Demirci, Muhsin, Kur'an'da Evrensel İlkeler, 1. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.
- Döndüren, Hamdi, İlâ, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2000, I-XLIV.
- Dönmez, İbrahim Kafi, Maslahat, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2003, I-XLIV.
- Draz, M. Abdullah, En-Nebeü'l-Azim, Daru's-Sekafe, Katar, Doha, trs.
- Ebu's-Suud, b. Muhammedü'l-İmadi, İrşadu'l-Akli's-Selim ila Mezaya'l-Kitabi'l-Kerim, thk. Abdulkadir Ahmed Ata, Mektebetü'r-Riyadi'l-Hadisiyye, Riyad, trs, I-V.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid, İlahi Hitabın Tabiatı, 3. Baskı, çev. Mehmet Emin Maşalı, Otto Yayınları, Ankara, 2013.
- Ferahidi, Halil b. Ahmed, Kitabu'l-Ayn, thk. Abdulhamid el-Hindavi, 1. Baskı, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, I-IV.
- Firuzabadi, Muhamed b. Yakub, el-Kamusu'l-Muhit, 8. Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2005.
- Güngör, Mevlüt, Kur'an Tefsirinde Fıkhi Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhi Tefsir, Bayrak Matbaası, İstanbul, 1996.
- Hüseyin, İmad Ali Abdüssemi', et-Teysir fi Usuli't-Tefsir, Daru'l-İman, İskenderiye, 2006.
- İbnu'l-Arabi, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah, Ahkamu'l-Kur'an, 3. Baskı, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- İbn Ebi Hatim, Abdurrahman b. Muhammed İbn İdris er-Razi, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, thk. Es'ad Muhammed Tayyib, Mektebetü'n-Nezar el-Baz, 1. Baskı, Riyad, 1997, I-X.

İbn Kesir, İsmail b. Ömer, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, thk. Sami b. Muhammed es-Selame, Daru Tayyibe, Riyad, 1997, I-VIII.

İbn Manzur, Ali b. Ahmed el-Ensari er-Rüveyfii, Lisani'l-Arab, nşr. Abdullah Ali Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli, Daru'l-Marife, Kahire, 1119, I-VI.

İbn Teymiyye, Mukaddime fi Usuli'-Tefsir, thk. Adnan Zarzur, Dımeşk, 1972.

İsfehani, Ragıb, el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, trs.

Kara, Necati, Kur'an-Sünnet Bütünlüğü, İhtar Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Kasımi, Cemaletdin, Kur'an'ı Anlamak, Tefsir İlminin Temel Meseleleri, çev. Sezai Özel, İz Yayıncılık, 2018, s. 239.

Koca, Ferhat, Mücmel, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2006, I-XLIV.

Köseoğlu, Bayram, Kur'an'da Beyan Kavramı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.

Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, thk. Abdu'l-Muhsin Türki, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2006, I-XXII.

Küçük, Raşit, Kur'an Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği Sünnetin Dindeki Yeri, (Ed. İsmail Lütfi Çakan) Ensar Yayınları, İstanbul, 1998.

Maturidi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, Te'vilatu Ehli's-Sünne, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2004, I-VI.

Mertoğlu, Mehmet Suat, Üslubü'l-Kur'an, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul 2012, I-XLIV.

Nesefi, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, Medariku't-Tenzil ve Hakakiu't-Te'vil, 1. Baskı, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1998, I-III.

Razi, Muhammed Fahreddin, Mefatihü'l-Gayb, 1. Baskı, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1981, I-XXXII.

- Rıza, Muhammed Reşid, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim, 2. Baskı, Kahire, 1947, I-XII.
- Sağnaki, Hüsamüddin Hüseyin b. Ali b. Haccac, el-Kafi Şerhu'l-Pezdevi, thk. Fahreddin Seyyid Muhammed Kanat, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, ts, I-V.
- Salih, Subhi, el-Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an, 10. Baskı, Daru'l-İlm, Beyrut 1977.
- Salih, Subhi, Kur'an İlimleri, Çev. M. Said Şimşek, Hibaş yayınları, Konya, trs.
- San'ani, Abdurrezzak b.Hemmam, Tefsiru'l-Kur'an, thk. Mustafa Müslim Muhammed, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1989.
- Semerkandi, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, Bahru'l-Ulum, 1. Baskı, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, I-III.
- Suyuti, Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, thk. Merkezu'd- Dirasati'l-Kur'aniyye, Mektebetü'l-Mülk, Suud-i Arabistan, 2005.
- Süleyman, Mukatil b, et-Tefsiru'l-Kebir, thk. Ahmed Ferid, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs, I-III.
- Şa'ban, Zekiyüddin, Usulu'l-Fıkhî'l-İslamiyyi, Mektebetü'l-Hanifiyye, İstanbul, trs.
- Şa'ban, Zekiyüddin, İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l-Fıkh), Çev. İbrahim Kafi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1999.
- Şafii, Ebu Abdillan Muhammed b. İdris, Ahkamu'l-Kur'an, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1994.
- Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, Fethu'l-Kadir, Daru'l-Vefa, trs, I-V.
- Şınkıti, Muhammed el-Emin İbn Muhammed el-Muhtar el-Cengi, Adväu'l-Beyan fi İdahi'l-Kur'an bi'l-Kur'an, 1. Baskı, Daru'l-Alemi'l-Fevaid, 1426, I-VIII.
- Taberi, Muhammed b. Cerir, Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an, thk. Abdu'l-Muhsin Türki, Hicr Yayınevi, Kahire, 2001, I-XXV.
- Ünal, Sema, Mücmel-Mübeyyen İlmi ve Kur'an-ı Kerim'deki Mücmel Kelimelerin Delalet Ettiği Anlamlar (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova, 2017.

Vezir, Ahmed b. Muhammed b. Ali, el- Musaffa fi Usuli'l-Fıkh, 1. Baskı, Daru'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut, 1996.

Yaman, Ahmet, İslam Aile Hukuku, Marifet Yayınları, İstanbul, 1999.

Yaman, Ahmet, Zıhar, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul 2013, I-XLIV.

Yazır, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, 3. Baskı, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1979.

Yıldırım, Enbiya, Kur'an Bize Yeter Söylemi, 3. Baskı, Takdim Yayınları, Ankara, 2019.

Yılmaz, Ali, "Kur'an-ı Kerim'de Yevm/Gün Kavramıyla Zikredilen Ahiret İsimleri", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 16, 2001, s. 141-171.

Yılmaz, Hasan, Kur'an'ın Konu Tertibi ve İçerik Tahlili, Fecr Yayınları, Ankara, 2014.

Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed b. Abdillah, el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an, Mektebetu Daru't-Turasi, Kahire, 1984.

Zehebi, Muhammed Hüseyin, et-Tefsir ve'l-müfessirun, Mektebetü Vehbe, 1976.

Zehebi, Muhammed Hüseyin, Ilmu't-Tefsir, Daru'l-Mearif, trs.

Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-, el-Keşşaf an Hakaiku Ğavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil, 1. Baskı, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad, 1998, I-VI.

Zeydan, Abdulkerim, el-Veciz fi Usuli'l-Fıkh, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2016.

Zürkani, Muhammed Abdu'l-Azim, Menahilü'l-'irfan fi ulumi'l-Kur'an, 1. Baskı, thk. Fevvaz Ahmed Zemrali, Daru'l-Kitabi'l-Azi, Beyrut, 1995.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı	Metin Yıldız
Uyruğu	Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Tarihi ve Yeri	1993-Adıyaman
E-Posta	metinyildiz002@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Lise	Adıyaman İmam Hatip Lisesi	2011
Lisans	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2016
Yüksek Lisans	Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	2020

Yabancı Dil	Arapça (67,50)
-------------	----------------